

**השוואת דמותו של המתרגם-המרגל בטקסטים ספרותיים
לעומת דמותו בטקסטים היסטוריוגרפיים**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

דבורה אברמוביץ

המחלקה לתרגום ולחקר התרגום

**השוואת דמותו של המתרגם-המרגל בטקסטים ספרותיים
לעומת דמותו בטקסטים היסטוריוגרפיים**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

דבורה אברמוביץ

המחלקה לתרגום ולחקר התרגום

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של פרופ' רחל ויסברוד
המחלקה לתרגום ולחקר התרגום
אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן

תוכן העניינים

א	תקציר
1	1. מבוא
2	2. סקירת ספרות
2	2.1 'Il n'y a pas de hors-texte' – 'אין שום דבר מחוץ לטקסט'
4	2.2 'המפנה הבדיוני' בחקר התרגום
5	2.3 המתרגם כדמות ספרותית
6	2.4 תרגום ומטפורה
8	3. מתודולוגיה
10	4. הקריטריון הראשון – נאמנות ובגידה
11	4.1 דיוקן הכובש - נאמנות לשולחיו
11	4.1.1 נאמנים לשולחיהם ולעמם
12	4.1.2 נאמנות ואימפריאליזם
13	4.1.2.1 סר ריצ'רד פרנסיס ברטון (1821–1890)
15	4.1.2.2 גרטרוד בל (1868–1926)
17	4.1.2.3 צ'רלס קנת' סקוט מונקריף (1889–1930)
18	4.1.2.4 ישראל טאראגאנו (1759–1817)
19	4.1.3 כיבוש הספר בצפון אמריקה
21	4.1.3.1 ג'ורג' מייפילד (1776–1848)
23	4.1.4 נאמנים לשולחיהם ובוגדים בעמם
23	4.1.4.1 מלינצ'יה (1499–1528)
25	4.1.4.1.1 פרשנות של בגידה
27	4.1.2.2 אוטוביוגרפיה
27	4.1.2.2.1 איור ארתור ניקולאי ליסנר (1909–1967)
32	4.2 בגידה בשולחיהם
32	4.2.1 דיוקן הנכבש – בגידה בשולחיהם ונאמנות לעמם
32	4.2.1.1 יוסף מאני בספר <i>מר מאני מאת א.ב. יהושע</i>
34	4.2.1.2 גרי טאולר בספר <i>Interpreter</i> מאת בריאן אולדיס
36	4.2.1.3 ברונו סלבדור בספר <i>שיר המיסיון</i> מאת ג'ון לה קארה
37	4.2.1.4 מקס קוטנר בספר <i>לתרגם את חנה</i> מאת רונילדו ורובל
38	4.2.2 בגידה בשולחיהם תוך בגידה בעמם
38	4.2.2.1 נאגיב עזאם בספר <i>The Warlord's Son</i> מאת דן פספרמן
39	4.2.2.2 ארסן סמנצ'ין בספר <i>נמר השלג (הכלה הנצחית)</i> מאת צ'ינגיס אייטמטוב
40	4.2.2.3 ג'ורג' פולגר בספר <i>The Gordian Knot</i> מאת ברנרד שלינק
41	5. הקריטריון השני: הסתרה ו-(אי-)נראות
41	5.1 הסתרה ואי-נראות בתרגום
42	5.2 הסתרת הזהות של המרגל-המתרגם

43	..... 5.2.1 מתרגמים-מרגלים שנטמעו בצורה מלאה
43	..... 5.2.1.1 סר ריצ'רד פרנסיס ברטון
45	..... 5.2.1.2 ברונו סלבדור
47	..... 5.2.2 האדם המתורגם – זהות היברידיית
48	..... 5.2.2.1 מתרגמים-מרגלים בעלי זהות היברידיית בטקסטים היסטוריוגרפיים
48	..... 5.2.2.1.1 מלינצ'יה
51	..... 5.2.2.1.2 גרטרווד בל
53	..... 5.2.2.2 מתרגמים-מרגלים בעלי זהות היברידיית בטקסטים ספרותיים
53	..... 5.2.2.2.1 יוסף מאני
54	..... 5.2.2.2.2 נאגיב עזאם
57	..... 5.3 (אי-)הנראות של עבודת המתרגם-המרגל
57	..... 5.3.1 מתרגמים מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים – סיפורי כיסוי
57	..... 5.3.1.1 ישראל טאראגאנו
58	..... 5.3.1.2 צ'רלס קנת' סקוט מונקריף
59	..... 5.3.1.3 איור ארתור ניקולאי ליסנר
62	..... 5.3.2 מתרגמים-מרגלים בטקסטים ספרותיים – סיפורי כיסוי
63	..... 5.3.3 ללא הסתרה וללא סיפור כיסוי – ג'ורג' מייפילד
65	..... 6. הקריטריון השלישי: ניטרליות מול מעורבות
65	..... 6.1 מתורגמנות
67	..... 6.2 כוחו של המתורגמן
68	..... 6.3 ניטרליות מול מעורבות במתורגמנות
69	..... 6.4 מתורגמנות בטקסטים היסטוריוגרפיים
69	..... 6.4.1 מלינצ'יה
71	..... 6.4.2 סר ריצ'רד פרנסיס ברטון
73	..... 6.4.3 איור ליסנר
75	..... 6.5 מתורגמנות בטקסטים ספרותיים
75	..... 6.5.1 גרי טאולר
76	..... 6.5.2 מר מאני
77	..... 6.5.3 נאגיב עזאם
79	..... 6.5.4 ברונו סלבדור
81	..... 7. סיכום ומסקנות
85	..... ביבליוגרפיה
I	..... Abstract

תקציר

ייצוגם של מתרגמים ומתורגמנים בטקסטים ספרותיים נחקר רבות בשנים האחרונות (Beebee,) מחקר זה מציג שני חידושים ביחס למחקר הקיים: הראשון, התמקדות בדמות המתרגם-המרגל, שהיא למעשה מימוש של מטפורת הריגול, מטפורה מרכזית בחשיבה על תרגום. חידושו השני של המחקר הוא בהרחבת קורפוס המחקר כך שיכלול גם טקסטים היסטוריוגרפיים. הרחבה זו מתאפשרת לאור ההנחה שאין הבדל עקרוני בין טקסטים היסטוריוגרפיים וטקסטים ספרותיים, משום שאלה גם אלה מתווכים את המציאות לקורא.

בסקירת הספרות (פרק 2) נידונים ארבעה היבטים רלוונטיים לתשתית המחקר: ההנחה מבית מדרשו של דרידה כי - *Il n'y a pas de hors-texte* – "אין שום דבר מחוץ לטקסט" (Derrida,) 158: 1976/1967), כתשתית המאפשרת את ההשוואה בין דמויות ספרותיות לדמויות המתועדות בטקסטים היסטוריוגרפיים (סעיף 2.1); 'המפנה הבדיוני' בחקר התרגום (סעיף 2.2) והמתרגם כדמות ספרותית (סעיף 2.3), המציגים מחקרים קודמים על דמות המתרגם; ותרגום ומטפורה (סעיף 2.4) הממקם את מטפורת הריגול בדגם ההעברה, אחד הדגמים המטפוריים לתיאור תהליך התרגום.

על בסיס הסקירה עורך מחקר זה ניתוח השוואתי של 14 מתרגמים-מרגלים כפי שהם מצטיירים בשני סוגי טקסטים: טקסטים היסטוריוגרפיים וטקסטים ספרותיים. לקורפוס המחקר נבחרו שבע דמויות של מתרגמים-מרגלים שפעלו במציאות, החל מהמאה ה-15 ועד מלחמת העולם השנייה, ושעשייתם תועדה בטקסטים היסטוריוגרפיים. מנגד נבחרו שבע דמויות בדיוניות של מתרגמים-מרגלים שתוארו בטקסטים ספרותיים. הדמויות הנחקרות הן דמויות מרכזיות בטקסטים ספרותיים מז'אנרים מגוונים, שנכתבו בשפות שונות בין השנים 1960-2015.

ההשוואה בין מתרגמים-מרגלים שפעלו במציאות ותועדו בטקסטים היסטוריוגרפיים לבין מתרגמים-מרגלים בדיוניים בטקסטים ספרותיים נעשתה לאורך שלוש סוגיות מרכזיות מתחום חקר התרגום.

הסוגיה הראשונה היא שאלת נאמנותו של המתרגם (פרק 4). סוגיה זו נבחנה לאור תיאוריות פוסט-קולוניאליסטיות העוסקות במאזן הכוחות בסיטואציות פוליטיות א-סימטריות, וכן בבחירתן של אסטרטגיות תרגומיות הנעשית בסיטואציות אלו (Bassnett & Trivedi, 1999; Cheyfitz, 1997;) 1995: 1990; Sengupta, 2003; Niranjana, 2011; Hui). בהשוואה שבין מתרגמים-מרגלים שפעלו במציאות לבין מתרגמים-מרגלים בדיוניים נמצא שוני ברור ומהותי: כל המתרגמים-המרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים שמרו על נאמנות רבה לשולחיהם, מתוך בחירה והזדהות עימם. לעומת זאת, הדמויות של המתרגמים-המרגלים בטקסטים הספרותיים נעות על מנעד רחב של לקיחת סיכונים ובגידה: המתרגם-המרגל הבדיוני בוגד בשולחיו, ולעיתים אף מעמיד את חייו בסכנה כדי ללכת עם קו מצפונו בניגוד למצופה ממנו.

הסוגיה השנייה בחקר התרגום היא סוגיית ההסתרה למול הנראות בעבודתו של המתרגם (פרק 5), והיא נחקרה על בסיס שתי מסגרות תיאורטיות. (אי-נראות המתרגם והסתרת זהותו נבחנו לאור מושג 'המרחב השלישי' (Third Space) שפיתח החוקר הומי באבא (Bhabha, 1994) בדיונו בנטילת זהות חדשה בסביבה קולוניאליסטית. בהשוואה שבין מתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים לבין מתרגמים-מרגלים בדיוניים ניתן לזהות שלוש אסטרטגיות מרכזיות של פעולה על הציר שבין נראות והסתרה: החל ממתרגם-מרגל שלא הסתיר את זהותו ועד מתרגם-מרגל שנטמע בצורה מלאה בסביבה שבה נשלח לפעול, ובתווך נמצאת אסטרטגיית ההיברידיזציה (hybridity), יצירתה של זהות היברידיזציה חדשה במרחב בין שתי תרבויות. בסוגיה זו נמצאה הלימה בין דמויות המתרגמים בדיוניים לאלו שתועדו בטקסטים היסטוריוגרפיים.

הסתרתה של מלאכת התרגום נידונה בעזרת מושג התרגום השקוף כפי שפותח בעבודתו של החוקר לורנס ונוטי, שעסק בהרחבה בתופעה המכונה (אי-נראות המתרגם) (Venuti, 1986, 1995). בהשוואה שנערכה במחקר הנוכחי ניכרת הלימה בין מתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים לאלו בדיוניים, שכן בשני סוגי הטקסטים ניכר שימוש בסיפורי כיסוי שונים, כגון פעילות דיפלומטית או פעילות עיתונאית, שסייעו להם להסתיר את מלאכת הריגול שלהם בלי שנאלצו לעטות על עצמם זהות חדשה.

הסוגיה השלישית בחקר התרגום היא ניטרליות מול מעורבות. סוגיה זו נבחנה לאור מחקרה של שבנאם באהדיר (Bahadır, 2004), המציע מסגרת התייחסות סוציולוגית למלאכתו של המתורגמן. בעוד שני הפרקים הקודמים בוחנים את המרגל-המתרגם, ללא הבחנה אם העיסוק היה בתרגום בכתב או בתרגום בעל-פה, הפרק השישי במחקר מתמקד במרגלים מקורפוס המחקר שעסקו במתורגמנות. ההשוואה בין מתרגמים-מרגלים בדיוניים לבין מתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים מעלה שגם בהיבט זה קיים דמיון ביניהם. המרגל-המתרגם מתקשה לשמור על אי-מעורבות וריחוק מהאנשים או הארגונים שאחריהם הוא מרגל. המתורגמים-המרגלים התערבו בסיטואציה החברתית שבה הם פעלו מתוך הזדהות עם אחד הצדדים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הקביעה שעמדת הכוח של המתורגמן בסיטואציה של תרגום בעל-פה מקשה עליו לשמור על ניטרליות, ומאפשרת לו, ולעיתים אף מעודדת אותו, להשפיע על מערך היחסים המשולש המתקיים בין היצרן, המתורגמן והצרכן (Anderson, 1976).

מחקר זה מעלה אם כן תמונה מורכבת של הדמות הספרותית של ה"מתרגם-המרגל" בהשוואה לזו המתועדת בטקסטים היסטוריוגרפיים. בהיבטים מסוימים ניתן למצוא דמיון בין שתי הדמויות, כמו בהיבט של נראות המתרגם ומעורבותו של המתורגמן, אולם בסוגיית נאמנות המתרגם לשולחיו נוקטים הסופרים בחירות יצירתיות, אם מתוך צורך להציב דמות חזקה הנאבקת בכוחו של הכובש, ברוח הפוסט-קולוניאליזם, או מתוך התפיסה כי למתרגם, כמו למרגל, ישנו הכוח וישנה ההזדמנות להישאר נאמן לעצמו.

יוצרים רבים בספרות ינקו את ההשראה לבריאת דמויות של מתרגמים שעסקו בהיחבא בריגול ממאפיינים דומים של מתרגם ומרגל: שניהם שולטים בשפות ובתרבויות של ארץ המקור וארץ היעד, וכך מתאפשר להם להיטמע, להסתתר ולהסתיר. יתרה מכך, עמדת הכוח שבה מחזיק המתרגם-המרגל מעניקה לו יכולת להשפיע על סיטואציות חברתיות, פוליטיות וצבאיות. ניתן אם

כן לראות מתוך מאפיינים אלו מדוע בחרו יוצרים כה רבים לממש את מטפורת המתרגם-המרגל ולשלב את דמות המתרגם עם דמות המרגל.

1. מבוא

פעילותם של מתרגמים ומתורגמנים מתנהלת בעיתות שלום כמו גם בעיתות מלחמה. עבודת התרגום בעל-פה או בכתב, הנמשכת גם בזמנים של קונפליקט, מאפשרת לא אחת למתרגם תנועה חופשית בין אוכלוסיות אויבות וחשיפה כמעט בלתי אמצעית לסודות רגישים. ואכן ניתן למצוא במסמכים היסטוריוגרפיים תיעוד מקרים של מתרגמים ומתורגמנים שניצלו את מעמדם זה על-מנת לעסוק באופן אקטיבי בריגול, באיסוף ובהעברת מידע סודי ורגיש בין עמים, אוכלוסיות או ארגונים אויבים (נייטלי, 1991; Mairs, 2011). דוגמה למתורגמן שבחר לנצל את תפקידו ומעמדו כדי להעביר מידע מעבר לקווי האויב ניתן למצוא במלחמת הילידים האמריקאים במתיישבים החדשים בשנים 1812–1814, שבהן נזקק הגנרל אנדרו ג'קסון, שיהיה לימים נשיאה השביעי של ארצות-הברית, למתורגמן. החיילים שהוצבו בטנסי הציגו בפני הגנרל את ג'ורג' מייפילד, שמשפחתו נרצחה על-ידי ילידים אמריקאים והוא אומץ על-ידי בני אותו השבט כנהוג בתרבותם, כך שמייפילד גדל מגיל צעיר כאינדיאני לכל דבר. כשהגיע לגיל 20, מסיבות שאינן ידועות, הוא חזר לטנסי, חבר לצבא האמריקאי ושימש מתורגמן עבור הגנרל. מייפילד היה נכס מודיעיני משמעותי תוך שהוא מנצל את עבודתו כמתורגמן, ואת הקרבה האישית שלו לשבטים האינדיאנים, את ההיכרות העמוקה עם שפתם ותרבותם, וכנראה שגם את האמון שהם נתנו בו, כדי לרגל ולהעביר מידע רגיש עבור הצבא האמריקאי. בסוף המלחמה הוא קיבל ציון לשבח ושטח אדמה כתשלום עבור שירותיו של עבודת תרגום או מתורגמנות. בנובמבר 2008 פורסמה בכלי התקשורת בבריטניה הרשעתו של רב-טוראי דניאל ג'יימס, שהיה מתורגמן של מפקד צבא כוחות נאט"ו באפגניסטן (Norton-Taylor, 2008). ג'יימס, בריטי ממוצא איראני (ששינה את שמו מאיסמעיל מוחמד בייגי גמסאי), הואשם במשפט במסירת מידע סודי לגורמי ביון דרך השגרירות האיראנית בקאבול במטרה לפגוע בביטחון ובאינטרסים של הממלכה. אירוע זה ממחיש את התופעה של ריגול במסווה של עבודת מתורגמנות, שעדיין מתרחשת במציאות. בזיקה לתופעה זו, כפי שהיא ניכרת בדוגמאות מהעבר הרחוק כמו גם מהווה, צמחה בתוך היצירה הספרותית המודרנית דמותו האניגמטית של המתרגם-המרגל כדוגמת דמותו של ברונו סלבדור בספר *שיד המיסיון* מאת ג'ון לה קארה, שהיה מתורגמן של הממלכה המאוחדת, עד שהוצע לו לנצל את נגישותו למידע סודי כחלק מעבודתו כדי לעזור ולהציל את משאביה של קונגו (לה קארה, 2008).

במחקר זה נבחנה דמותו של המתרגם-המרגל העולה משני סוגי טקסטים: דמות המתרגם-המרגל שפעלה במציאות ותועדה בטקסטים היסטוריוגרפיים, לעומת דמותו של המתרגם-המרגל הבדיוני שתוארה בטקסטים ספרותיים. ההשוואה יוצאת מתוך הנחה שעל אף השוני, שני סוגי הטקסטים הללו מתווכים לקורא את המציאות. ההשוואה תיעשה באמצעות שלושה קריטריונים הבוחנים את מהות אופיו ועבודתו של המתרגם מול זו של המרגל: נאמנות ובגידה; הסתרה ו-(אי-)נראות; ניטרליות ומעורבות.

2. סקירת ספרות

סקירת הספרות תעסוק בארבעה נושאים מרכזיים למחקר. שלושה הראשונים הם הגישה הפוסט-מודרנית לטקסטים, שמאפשרת ומעודדת לערוך השוואה בין טקסטים ספרותיים לטקסטים היסטוריוגרפיים (סעיף 2.1), ה'מפנה הבדיוני' בחקר התרגום (סעיף 2.2), ומחקרים עדכניים שעוסקים בדמות המתרגם בספרות (סעיף 2.3). החלק הרביעי בסקירה עוסק במטפורות ותרגום (סעיף 2.4), אשר בהשראתם נבחרו הקריטריונים להשוואת דמות המתרגם-המרגל בטקסטים ספרותיים לדמותו בטקסטים היסטוריוגרפיים במחקר זה.

2.1 'Il n'y a pas de hors-texte' – 'אין שום דבר מחוץ לטקסט'

הנחת יסוד בפואטיקה קובעת כי טקסטים ספרותיים אינם מתקיימים בתוך ריק אלא נובעים מהמציאות ומתייחסים אליה באופנים שונים. האומנות, טען אריסטו, היא מימיזיס (μίμησις – ייצוג של המציאות), חיקוי של המציאות הממלא פונקציה אסתטית (הרציג, 2005). ויקטור שקלובסקי, ממיצגי הגישה הפורמליסטית-רוסית בפואטיקה, סבור שייחודה של הספרות בכך שהיא כופה על הקורא, על-ידי עיוות תופעות במציאות וארגון בתוך מבנים אסתטיים, התייחסות מחודשת למציאות. גם בגישתו של שקלובסקי, המייחס ליצירה העצמה של חוויית המציאות, וגם בגישתו של אריסטו, המתייחס ליצירה כחיקוי מלאכותי של העולם הממשי, עומדת ההנחה שהטקסט הספרותי משקף לטוב או לרע את המציאות (הרציג, 2005).

על מערכת היחסים שבין המציאות לטקסטים היסטוריוגרפיים ניטש ויכוח סוער. כבר בטקסטים היסטוריוגרפיים של העת העתיקה ('כרוניקות') ניתן למצוא ביטוי לשתי גישות מרכזיות בנוגע ליחס של טקסטים אלו למציאות. הירודוטוס, שחי וכתב במאה החמישית לפנה"ס וכונה 'אבי ההיסטוריה', שילב בכתביו מציאות ודמיון (גלבר, 2007: 55) וסייג את אמינות הסיפורים ההיסטוריים בכתביו בכותבו פעמים רבות: "אומרים הם... אך אני אינני מאמין בזה" (הירודוטוס, 430-424/1935 לפנה"ס: 30, 113, 204, 224 ועוד) או "את הדברים אשר סופרו... יאמין מי אשר דברים כאלה נראים לו ראויים להאמין בהם" (שם: 132). תוקידידס, היסטוריון שפעל במחצית השנייה של המאה החמישית לפנה"ס ונחשב 'אבי ההיסטוריה המדעית', הביע בכתביו ביקורת כלפי האופן שבו תיאר הירודוטוס את מלחמת פרס-יוון כאשר כתב בתחילת ספרו: "תוקידידס איש אתונה העלה על ספר את קורות מלחמת הפלופונזים והאתונאים כמות שהם" (תוקידידס, 400/1959: 3). כך רמז שהוא עצמו לעומת הירודוטוס השתדל להגיע לחקר האמת העובדתית באופן חסר פשרות. גם היום קיימים בדיסציפלינה ההיסטורית-המודרנית חילוקי דעות באשר למקומו של ההיסטוריון בתהליך המחקר ההיסטורי, ונשאלת השאלה: האם כפי שסבר תוקידידס על ההיסטוריון לשמור על אובייקטיביות מול העדות ההיסטורית, או שהוא רשאי, כמו הירודוטוס, ליטול לעצמו חירות "לעצב את הראיות והעדויות לכדי תמונת עבר התואמת את השקפותיו ונטיית לבו" (גלבר, 2007: 14).

כבר בשנות ה-60 במאה הקודמת טען רולאן בארת שהסיפור ההיסטורי אינו שונה מן הרומן או הדרמה:

The narration of past events, commonly subject in our culture, since the Greeks, to the sanction of historical "science", placed under the imperious warrant of the "real", justified by principles of "rational" exposition – does this narration differ, in fact, by some specific feature, by an indubitable pertinence, from imaginary narration as we find it in the epic, the novel, the drama?

(Barthes, 1986: 127)

טענה זו עולה בקנה אחד עם תיאוריות פוסט-מודרניות שסוברות שטקסט אינו יכול להיות אובייקטיבי. השפה מקודדת בתוכה ערכים, אידיאולוגיות, אינטרסים, מטען תרבותי ויחסי כוח ועל-כן במהותה היא פרשנית. על-פי עיקרון מרכזי בשיח הפוסט-מודרני, הבוחן את הקשר שבין שפה למציאות, הדרך היחידה שבה בני האדם יכולים להתייחס למציאות היא בתיווכה של השפה (רוסמן, 2010). כיוון שרכיבי השפה, המסמנים, תמיד יהיו טעונים כבר במשמעות מקודדת, או כפי שניסח זאת דרידה, תמיד יובילו למסמנים קודמים, ניתן להסיק כי השפה לא רק מתווכת את המציאות ומפרשת אותה, אלא גם מבנה אותה. טיעון זה הביא את דרידה למסקנה כי "Il n'y a pas de hors-texte", כלומר אין שום דבר מחוץ לטקסט (Derrida, 1976/1967: 158). הטקסט נוצר ומתקיים "בעולם של טקסטים" (ויסברוד, 2007: 51) והדרך להבנת המציאות דרך הטקסט היא באמצעות מעשה בנייה ופירוק (דה-קונסטרוקציה) שמסייע לחשוף את כוונות המחבר.

הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו, הוגה דעות מרכזי מאסכולת הפוסט-מודרניזם, קבע כי חלק ניכר ובלתי נפרד מהשיח (discourse), המוגדר כפעילות חברתית ותרבותית, הוא מאבק כוחות על סימון משמעות המילים והמונחים שבהם החברה משתמשת, כמו גם על הנכחת ערכים מסוימים ועל הדרת אחרים. טקסטים היסטוריוגרפיים, כפי שמתאר אותם פוקו, הינם תוצרים שמיועדים לאפשר למחברם להפגין עליונות או לצבור כוח חברתי ועל כן יהיו בעלי נרטיב שנבחר בקפידה כדי לשרת את צרכיו של הכותב על ידי אופן התלכדותם במסגרת השיח:

A total description draws all phenomena around a single centre - a principle, a meaning, a spirit, a world-view, an overall shape; a general history, on the contrary, would deploy the space of a dispersion.

(Foucault, 1972: 10)

הדבר נכון גם בהכללה לשיח קהיליית ההיסטוריונים שבו על-פי כללי תצורה פנימיים לשיח זה ייקבע מה היא אמת היסטורית ומה לא. רעיונות אלו הם שהתוו דרך לחקר היסטורי פוסט-מודרני, כפי שניתן לקרוא בדבריו של ההיסטוריון מונסלאו: "הפוסט-מודרניזם קורא תיגר על הוודאויות המודרניסטיות הישנות: אמת היסטורית, מתודה אובייקטיבית, אי משוא-פנים. מעט מאוד היסטוריונים דהיום יטענו שהם כותבים את האמת על אודות העבר. הכל מודים שכתובת היסטוריה היא בת זמנה ומקורה בהווה שלה" (מונסלאו, 2002: 5).

ההיסטוריון והפילוסוף היידן וייט מוסיף עוד נדבך לטענה. הוא מראה כי הנרטיב ההיסטורי עושה שימוש בתחבולות ספרותיות ובדימויים כדי לבנות את 'סיפור העלילה':

The events are made into a story by the suppression or subordination of certain of them and the highlighting of others, by characterization, motific repetition, variation of tone and point of view, alternative descriptive strategies, and the like – in short, all of the techniques that we would normally expect to find in the emplotment of a novel or a play.

(White, 2002: 84)

על-פי וייט התרבות המערבית מציעה ארבעה פורמטים להבניית סיפור שמהם יבחר ההיסטוריון: טרגדיה, קומדיה, רומנסה וסאטירה. בחירת תבנית העלילה תתבסס על יחס המחבר לתופעה או לאירוע שאותו הוא מתאר. גישות אלו גרמו לטשטוש דיסציפלינרי בין טקסטים ספרותיים לטקסטים היסטוריוגרפיים, ויצרו את האפשרות לערוך ביניהם השוואה כאשר הם עוסקים באותו האירוע או באותה התופעה.

2.2 'המפנה הבדיוני' בחקר התרגום

אפלטון במשל המערה ממחיש לאחיו גלאוקון את האופן שבו בני האדם תופסים לדעתו את העולם באופן סובייקטיבי המושפע בצורה ברורה מן האופן שבו הוא מוצג בפניהם (Kaindl, 2015). היצירה האנושית-תרבותית היא חלק מאותם ייצוגים שאליהם נחשפים בני האדם ועל כן היא למעשה מסנן המשפיע על האופן שבו הם יתפסו ויגדירו לעצמם את העולם. ג'ואן רוקוול (Rockwell, 1974) מגדירה שני אופנים שבהם היצירה הספרותית מאפשרת ללמוד על המציאות: א) באופן ישיר, תיאורי, עובדתי ובהתייחס למבנה החברתי, למנהגים, לחוקים ולמאפיינים אחרים בחברה. ב) באופן עקיף, המאפשר ללמוד על ערכים וגישות בחברה. מכאן שמאופן הצגת דמותו של המתרגם בתרבות ניתן ללמוד גם על דרכי עבודתו, וגם בעקיפין על האופן שבו נתפסת עבודתו בעיני החברה. וכפי שהיטיב לתאר דלבסטיטה: "Fiction has a mimetic dimension in the broad sense of "referring back somehow to our understanding of reality and commenting on it" (Delabastita, 2009: 109), למעשה אנחנו רואים מעגל של היזון חוזר באופן שבו הייצוגים משפיעים על המציאות כשם שהמציאות מחקה ומזינה את היצירה. יתרה מכך, לטענתה של רוקוול, בלתי אפשרי ליצור הבחנה בין המציאות לייצוגה בספרות: "The patterned connection between society and fiction is so indiscernible and so reliable that literature ought to be added to the regular tools of social investigation" (Rockwell, 1974: 5).

ייצוגים של מתרגמים ומתורגמנים ביצירה התרבותית – בספרות, בקולנוע ובתיאטרון – החל להיחקר לראשונה בשנות ה-70 וה-80 של המאה ה-20, במקביל להופעתו של המתרגם כדמות מרכזית ביצירה זו. ג'ורג' סטיינר (Steiner, 1975) ורוזמרי ארוחו (Arrojo, 1986) בחנו את אחת הדמויות הראשונות של מתרגם בספרות בדיונית, גיבור סיפורו של חורחה לואיס בורחס, פייר מנאר (Pierre Menard). בורחס ברא מתרגם שעוסק בכתיבת יצירה ספרותית חדשה על-ידי תרגום היצירה *Don Quixote*, תרגום שנכתב מתוך חוויותיו ותפיסת עולמו של המתרגם ולא של הסופר.

על שיטת עבודת התרגום של מנאר ניתן ללמוד כבר מראשית הסיפור בקריאת הגיגיו: "ליהפך לסרוונטס באופן כלשהו, ולהגיע לדון קיחוטה, זה נראה בעיניו קשה פחות – ועל כן מעניין פחות – מלהישאר פייר מנאר ולהגיע לדון קיחוטה דרך ניסיונותיו של פייר מנאר" (בורחס, 1976: 72). האופן שבו בחר בורחס לבקר את יצירתו המקורית של סרוונטס עוררה אצל סטיינר את סוגיית האופן שבו יש להגדיר את עבודת המתרגם, את נאמנותו של טקסט התרגום לטקסט המקור ובאופן כללי את הקשר המורכב שבין הסופר והמתרגם. ארוחו מצדה משתמשת בדמותו של פייר מנאר כדי להתייחס לקשר שבין היצירה המקורית ליצירה המתורגמת. דמותו של מנאר ממחישה לדעתה את העובדה שעבודתו של המתרגם אינה יכולה להסתכם בהעברת משמעות קבועה ואבסולוטית שנמצאת לכאורה בטקסט, אלא למעשה הינה תהליך של יצירת טקסט חדש על-פי פרשנותו האישית של המתרגם (Arrojo, 1986).

בדומה, חקרה אליזבת וולט-טראהן (Welt-Trahan, 1984) את השימוש המטפורי במושג המתרגם בספר *Don Quixote* של סרוונטס, ואינגריד קורץ (Kurtz, 1987) רותמת את הספר *The Summer Before the Dark* מאת דוריס לסינג כדי להשוות בין ייצוג המתורגמים בספרות להתנהלותם במציאות (Kaindl, 2014). חוקרים אלו סללו את הדרך להופעתו של המונח 'המפנה הבדיוני' (Fictional Turn), שטבעה החוקרת הברזילאית אלסה ויארה (Vieira, 1996 as cited in Kaindl,) (2015) המתאר את האופן שבו בעידן הפוסט-קולוניאלי והפוסט-סטרוקטורליסטי המתרגם תופס את קידמת הבמה, הוא כבר אינו 'שקוף' או 'מסתתר מאחורי הקלעים', אלא מכבד כגיבור מחזות, סרטים וספרים. בעידן זה של גלובליזציה ופתיחות לרב-תרבותיות, הימצאותו של מתרגם שיקשר ויתווך בין תרבויות נתפשת כחיונית והכרחית (Ben-Ari, 2010).

2.3 המתרגם כדמות ספרותית

ניצה בן-ארי (Ben-Ari, 2010) מאפיינת ארבע תמות מרכזיות, חלקן מבוססות במטפורות, בייצוגה של דמות המתרגם בספרות לאורך חמישים השנים האחרונות על-ידי סקירת כ-20 יצירות ספרות שבהן יש דמות ראשית של מתרגם: 1969 – מטפורת הדם; 1978-1994 – מטפורת המתרגם האנמי או המתרגם הכושל; 1995-2000 – המתרגם ההיברידי; תחילת המאה ה-21 – המתרגם בעל הנאמנות הכפולה, ביצירות המתכתבות עם גישות פוסט-קולוניאליסטיות ופוסט-סטרוקטורליסטיות.

מטפורת הדם שואבת השראה ממתרגמים בדיוניים כדוגמת חנה, המתרגמת שמסרבת לתרגם למרות תחינתו של המשורר אדלשטיין בספרה של סינתיה אוז'יק משנת 1969 *Envy, or Yiddish in America* [קנאה, או יידיש באמריקה], בתואנה שהמשורר מעוניין 'למצוץ את דמה' או לקחת את נשמתה של המתרגמת כדי להחיות את כתביו שהולכים וקמלים. מטפורת האנמיה מתבססת על דמויות דוגמת טדי, מתרגם חוברות קומיקס, בספרו של ז'אק פאולין משנת 1978 *Les grandes marées* [גאות גבוהה], או המתרגם פבריצי גרון, גיבור ספרה של פרנצ'סקה דורנטי (Duranti) משנת 1984 *La casa sul lago della luna* [הבית על אגם הירח]. מתרגמים אלו מצטיירים כאנשים חלשים המופעלים על-ידי אנשים אחרים, חסרי זהות עצמאית מוגדרת או כישורים יצירתיים בפני עצמם, הפועלים רק מעמדת חיקוי ותרגום יצירות של אחרים. התקופה ההיברידיית מביאה לקדמת הבמה דמות מתרגם שנטועה בקונפליקט עמוק בין שתי שפות, שתי תרבויות ושתי נאמנויות. הכוונה

לדמויות כדוגמת מיגל דה-בלאסט, דמות המתורגמן בספרו של פאבלו דה-סאנטיס משנת 1998 *La traducción* [התרגום], מתרגם לרוסית שנקלע לפרשת רצח בעיירה מנומנת בפורטוגל, או סאמאר, דמות המתרגמת בספרה של ליילה אבוליילה (Aboulela) משנת 1999 *The Translator* [המתרגמת], שנקרעת בין שני עולמות, עיירת הולדתה המוסלמית חארטום שבסודן והעיר אברדין שבסקוטלנד, שם איבדה את בעלה.

התקופה הרביעית בסקירתה של בן-ארי, המכונה 'קרש הקפיצה', שבעזרתו המתרגם מגיע לסטטוס גבוה יותר, מתאפיינת במתרגמים שמנסים לפרוץ את הדיכוטומיה המובנית בין שני העולמות שביניהם הם מתווכים, פריצה הנעשית באמצעות נאמנות כפולה או בגידה באחד הצדדים: "A stepping stone to a 'better' status, a subversive political tool, a means to establish identity, a reflection of identity challenged by hybridity" (Ben-Ari, 2010: 222). דוגמאות לכך הן דומיניק, מתורגמנית סימולטנית בריטית, גיבורת ספרה של סוזן גלאס משנת 2003 *The Interpreter* [המתורגמנית], בעצמה בת לניצולי שואה, שנאלצת בתוקף תפקידה לתרגם את נאומיו של מכחיש שואה; או ברונו סלבדור, המתורגמן בספרו של ג'ון לה קארה משנת 2006 *The Mission Song* [שיר המיסיון], בריטי ממוצא אפריקאי, שנאלץ לעבוד כמתורגמן עבור חבורת תאבי בצע המתכננים לגזול את משאבי אפריקה. דומיניק, כמו גם ברונו, מחליטים לבגוד באמון שניתן בהם ולחשוף סודות שהגיעו לאוזניהם בכדי לשמור על נאמנותם לעמם או למולדתם.

כאמור נושאים אלו של אמון ובגידה בולטים ביתר שאת בדמות הספרותית החדשה שמתגלה בתקופה זו, של מתרגם-מרגל הנע בין שני עולמות ומנצל את מעמדו בין אוכלוסיות אויבות כדי לאסוף ולחשוף מידע סודי. כיוון שכבר במציאות ישנו תיעוד היסטורי של מתרגמים שניצלו את מעמדם כדי לעסוק בריגול ולאסוף מידע רגיש, אערוך בעבודה זו השוואה בין הדמויות העולות משני סוגי הטקסטים, הטקסטים ההיסטוריוגרפיים לעומת הטקסטים הספרותיים.

2.4 תרגום ומטפורה

הצורך להשתמש במטפורות על-מנת להסביר את תהליך התרגום יכול להיות טמון כבר בקשר האיטימולוגי שבין שני התחומים. המושג translation מקורו במילה הלטינית *translatatus*, הטייה לזמן עבר של הפועל *transfere* שפירושו להעביר (*to carry across*), שהוא למעשה תרגום מיוונית של הפועל *metapherein* שנושא כאמור לעיל את אותה המשמעות, העברה. מתוך רצון להבין ולהסביר את אותו תהליך העברה בין-לשוני, נעשה שימוש במגוון עצום של מטפורות (St. André, 2014), שבתוכו ניתן להבחין בשני דגמים מטפוריים מרכזיים, מטפורת ההעברה ומטפורת החיקוי (De Leon, 2014). כל אחת מהמטפורות הללו הניעה התפתחות של תת-מטפורות מתחומי חיים רבים ומגוונים וניתן לזהות שבחירה בתחום כלשהו יש בה כדי להצביע על יחס שונה לתהליך התרגום, למעמד המתרגם ולמעמד התרגום (St. André, 2014). מטפורת החיקוי מגדירה את עבודת התרגום כיצירה של דבר חדש, הדומה למקור אך אינו זהה לו. לדגם מטפורי זה ניתן לשייך את מטפורת הפסיעות (Hermans, 1985 as cited in De Leon, 2014), מטפורת גלגול הנשמות (Dryden, 1693 as cited in De Leon, 2014), וכן מטפורת המתרגם כנגן (St. André, 2014). הבחירה במטפורת הנגן, המתפצלת כאמור ממטפורת החיקוי, מעלה את מעמד המתרגם לדרגת יוצר מיומן שיכול לערוך מניפולציות על המקור (דף התווים של היצירה), לפרש אותו ולהגיש אותו

בהתאמה לכלים שונים, סולמות שונים או קהלים שונים ועל כן ביצוע היצירה מדגיש את היותו של המנגן לא רק אומן מבצע אלא אומן: " Along with a recognition that each performance is unique comes the idea that the musician is an artist, not an artisan, and therefore "deserving of a certain status" (St. André, 2014: 6). לעומת זאת המטפורה של ההעברה מאפיינת את תהליך התרגום כעבודת חילוץ, העברת משמעות מכלי א' לכלי ב', כאשר הכלים יכולים לסמל שפה או תרבות (ibid.: 82-83). בדגם זה ניתן לכלול תת-מטפורות כגון מטפורת הצינור (Reddy, 1979 as cited in De Leon, 2014), מטפורת המלצר (Farrell, 1996 as cited in St. André, 2014), מטפורת הלבוש (Van Wyke, 2014) או מטפורת ההברחה (smuggling) (Tyulenev, 2014). המשותף לכולן הוא השמירה על תוכן המקור ושינוי הצורה. מטפורת ההברחה מוסיפה שני רבדים חדשים למטפורת ההעברה, עבודת תרגום שהיא נסתרת וכן בלתי-חוקית. טיולנב מדגים שני סוגים של הברחה בלתי חוקית, הסוג המקובל יותר בעיניו שהיא הברחה סמיוטית של מילים ומושגים לתוך שפת היעד, או הסוג הפחות מקובל של הברחת דעות אישיות של המתרגם לתוך הטקסט המתורגם.

תפיסת המתרגם כמרגל עולה בקנה אחד עם מטפורת ההעברה, שהרי תפקידו של המרגל להוציא מידע מכלי א' (בהקשר זה: קבוצה כלשהי או ישות מדינית) ולהעבירו לכלי ב', וכמו המבריח, המרגל עושה את עבודתו בחשאי ובמרמה, הוא מסתתר בין הצללים, ויתרה מכך מנצל את היותו חלק משני גופים שנמצאים בעימות, ובוגד באמון שניתן בו. המרגל יכול לבגוד בצד א', בצד ב' ואף בשניהם כסוכן כפול. שני הקריטריונים הראשונים להשוואה (פרק 4 ופרק 5) מבוססים על אותן המטפורות מעולם חקר התרגום שמוצאות את מימושן בעבודתו של המרגל.

3. מתודולוגיה

המחקר הנוכחי עוסק בקרבה ובהבדלים שבין דמות המתרגם-המרגל בטקסטים ספרותיים וזו שבטקסטים היסטוריוגרפיים. כדי להבחין בין שני סוגי הטקסטים, אני נשענת על סימני זיהוי חיצוניים כפי שהגדיר אותם התיאורטיקן ג'ונתן קאלר (Culler, 2000), דהיינו הימצאותה של היצירה במסגרת מקובלת לפרסום יצירה ספרותית לעומת במה מקובלת לפרסום טקסטים היסטוריוגרפיים, וכן זהותו של הכותב כיוצר ספרותי או היסטוריון-חוקר. ההשוואה התבצעה על-ידי ניתוח דמויות בדיוניות לעומת אישים המופיעים בטקסטים היסטוריוגרפיים, אפיונם ואפיון עבודתם על-ידי שימוש בשלושה קריטריונים אשר נבחרו מתוך "שבועת המתרגם". בדומה ל"שבועת היפוקרטס" של הרופאים, הציע החוקר אנדרו צ'סטרמן את "שבועת הירונימוס" (Hieronymic Oath) על שמו של הירונימוס (St. Jerome) מחבר הוולגטה, תרגום התנ"ך והברית החדשה ללטינית:

[...] 4. I swear that my translations will not represent their source texts in unfair ways. [Truth]

[...] 6. I undertake to respect the professional secrets of my clients and not to exploit clients' information for personal gain. I promise to respect deadlines and to follow clients' instructions. [Trustworthiness]

[...] 8. I will inform clients of unresolved problems and agree to arbitration in cases of dispute. [Justice]

(Chesterman, 2001: 153)

צ'סטרמן מתייחס לחובת המתרגם לתרגום שמעביר את המשמעות של טקסט המקור; את חובת נאמנות המתרגם לצרכן, מזמין התרגום; את החובה לכבד את דרישותיו; וכן, לשמור על ניטרליות כלפי הלקוח ולא לנצל את עמדת המתרגם.

סוגיות תיאורטיות בתחום חקר התרגום העוסקות בעבודת המתרגם מציעות מסגרת תיאורטית לבחינה של כל אחת ממחויבויותיו של המתרגם בהשוואה למחויבויותיו של המרגל; תיאוריות פוסט-קולוניאליסטיות מהוות מסגרת תיאורטית לבחינת שאלת נאמנותו של המתרגם בהיבט של מאזני הכוח בסיטואציות פוליטיות א-סימטריות והשימוש באסטרטגיות תרגומיות (Bassnett & Trivedi, 1999; Cheyfitz, 1997; Lefevere, 2003; Niranjana, 1990). שאלת נראות המתרגם וזהותו נבחנת במסגרת מושג ה'מרחב השלישי' שטבע החוקר הומי באבא (Bhabha, 1994). מושג זה עוסק ביצירתה של זהות חדשה בסביבה קולוניאליסטית, מרחב שבו נוצר מפגש בין-תרבותי שמתאפיין באסטרטגיות פעולה שבין התנגדות לקבלת התרבות הקולוניאליסטית, והסירוב להיטמע בה, ועד היטמעות מלאה, וכן את האופן שבו נוצרות קטגוריות היברידיים חדשות. שאלת הסתרתה של מלאכת התרגום ממוסגרת סביב מושג התרגום השקוף אצל החוקר לורנס ונוטי (Venuti, 1995) בהתייחסו לאסטרטגית התרגום המכונה ביות (domestication), שמטרתה היא יצירת תרגום קולח שמוכר וקרוב לעולמו של הקורא, בהיבט של סיפורי הכיסוי שבהם משתמשים המרגלים. חוקרת התרגום שבנאם באהדיר (Bahadır, 2004) מציעה מסגרת התייחסות תיאורטית

סוציולוגית למלאכתו של המתורגמן ומציבה סימן שאלה למול הציפייה ממנו לשמור ניטרליות בסיטואציה שהיא בעיקרה לא רק לשונית אלא גם חברתית, ציפייה שקשה כפליים לעמוד בה כשמתחולל מאבק בין תרבות השולט לתרבות הנשלט (Cronin, 2000).

הדמויות הבדיוניות של מתרגמים-מרגלים בטקסטים הספרותיים שנבדקו בעבודה הנוכחית הן דמויות מרכזיות בעלילת הספר, וככאלו הן גם דמויות עגולות אשר ניתן לקרוא על עולמן הפנימי. הדמויות נבחרו מטקסטים ספרותיים מז'אנרים שונים, שנכתבו בשפות שונות ובפריסה של כחצי מאה:

- גרי טאולר בספר *Interpreter* מאת הסופר בריאן אולדיס (Aldiss, 1960). הציטוטים בעבודה הנוכחית נלקחו מהמהדורה שהודפסה בשנת 2014;
- מר מאני בספר *מר מאני של א.ב. יהושע* (יהושע, 1990);
- נאגיב עזאם בספר *The Warlord's Son* של הסופר דן פספרמן (Fesperman, 2004);
- ברונו סלבדור בספר *The Mission Song* של ג'ון לה קארה (לה קארה, 2008);
- ג'ורג' פולגר בספר *The Gordian Knot* של הסופר ברנד שלינק (Schlink, 2011);
- ארסן סנמצ'ין בספר *נמר השלג (הכלה הנצחית)* של הסופר צ'ינגיס אייטמטוב (אייטמטוב, 2012);
- מקס קוטנר בספר *לתרגם את חנה* של רוני רובל ורובל הברזילאי (ורובל, 2015).

מתרגמים ומתורגמנים שעסקו בריגול ותועדו על דפי ההיסטוריה הרחוקה והקרובה, אשר נבדקו במחקר זה, הם:

- מלינצ'ה (1529–1496), מתורגמנית ומרגלת מקסיקנית שפעלה עבור הרנאן קורטס במהלך כיבוש האימפריה האצטקית על-ידי הספרדים;
- ישראל טארגאנו, בן למשפחת טארגאנו (1817–1699), יהודים ממגורשי ספרד, שעבדו כקונסולים ומתורגמנים מטעם בריטניה באימפריה העות'מאנית באזור הדרדנלים;
- ג'ורג' מייפילד (1848–1779), מתורגמן שתרגם עבור הגנרל אנדרו ג'קסון במלחמת הילידיים האמריקאים במתיישבים החדשים בשנים 1813–1814;
- ריצ'רד פרנסיס ברטון (1890–1821), המתרגם, הסופר, המרגל וחוקר הארצות בן המאה ה-19;
- גרטרוד מרגרט בל (1926–1868), דיפלומטית, מתרגמת ומרגלת בריטית ממקימי מדינת עיראק;
- צ'ארלס קנתי סקוט-מונקריף (1930–1889), מתרגם כתבי פרוסט לאנגלית ומרגל תחת שלטון מוסוליני באיטליה;
- איזור ליסנר (1967–1909), שהיה עיתונאי וסופר גרמני ששימש כמרגל עבור שירות המודיעין של גרמניה הנאצית.

4. הקריטריון הראשון – נאמנות ובגידה

הביטוי האיטלקי traduttore traditore [המתרגם הבוגד], שמקורו המשוער בספר *La défense et illustration de la langue française* [להגנתה והדגמתה של השפה הצרפתית] שכתב המשורר הצרפתי Joachim du Bellay בשנת 1549, מביע את הקושי שעומד לפתחו של המתרגם המבקש ליצור תרגום שיהיה נאמן באופן מלא לטקסט המקור (Mairs, 2011). הביטוי מרמז לחשש שהמתרגם יבגוד באמון הניתן בו וייצור טקסט חדש שאינו מעביר אותה המשמעות הקיימת בטקסט המקור. צ'מברליין (Chamberlain, 1988), תאורטיקנית בתחום שפה ומגדר, בוחנת במאמרה את נושא נאמנותו של התרגום למקור. היא מזכירה את הביטוי "Les belles infidèles" שטבע Gilles Ménage, הפילוסוף הצרפתי בן המאה ה-17. הוא בחן את התרגום דרך מטפורה של אישה שאינה יכולה להיות נאמנה ויפה בעת ובעונה אחת (בגרסה העברית: "התרגום הוא כמו אישה, כשהיא יפה – אינה נאמנה"; ויסברוד, 2007: 136). מטפורה זו מביאה לידי ביטוי את הקונפליקט של המתרגם – האם ליצור תרגום שנצמד למקור אף במחיר 'השחתה' של שפת היעד ומהדהד את זרותה של שפת המקור, או להקפיד על שפת יעד תקינה, לביית את הזר ולשלם את מחיר 'הבגידה' במקור (Guldin, 2014). מכאן שבמהותה של עבודת המתרגם קיימת דילמת הנאמנות הכפולה לשני אדונים, המקור מול היעד.

מושג הנאמנות בעבודת המתרגם (fidelity או faithfulness) התייחס בחקר התרגום בעבר למערכת היחסים שבין טקסט המקור לטקסט היעד. תיאוריית הסקופוס (skopos) שפירושו ביוונית – מטרה או יעד) של ורמיר מיצבה את תהליך התרגום כפעילות אנושית שאינה מתרחשת רק בין טקסטים אלא גם בין אנשים, "to translate means to produce a text in a target setting for a target", "purpose and target addressees in target circumstances" (Vermeer, 1987: 29) ויכולה להפיק, בהתאמה למטרת ביצוע התרגום, מגוון נרחב של תרגומים שנאמנים למטרות שונות. בהתייחס לתיאוריה זו, שמאפשרת טווח כמעט בלתי מוגבל של תרגומים לכל טקסט נתון, הציגה נורד (Nord, 1997) את המושג loyalty שבא לצמצם את טווח אפשרויות התרגום:

[...] if the client asks for a translation that entails being disloyal to either the author or the target readership or both, the translator should argue this point with the client or perhaps even refuse to produce the translation on ethical grounds.

(Nord, 2001: 200)

המטרות יכולות להיות רבות ומגוונות אך לשיטתה, על המתרגם להקפיד, מטעמים אתיים, שלא לבגוד במחבר או בקוראים.

צ'סטרמן (Chesterman, 2001) מגדיר ארבעה מודלים של אתיקה בתרגום: Ethics of representation - התרגום מייצג נאמנה את המקור בבחינת "לא תוסיף ולא תגרע"; Ethics of service - בהתאמה לתיאוריית הסקופוס, על התרגום למלא את המטרה שלשמה נוצר על-פי הגדרת מבקש התרגום; Ethics of communication - תרגום שמצליח ליצור תקשורת בין-לשונית

וגשר בין-תרבותי; Norm-based ethics – תרגום על-פי נורמות תרגום מקובלות. ההבחנה בין המודלים מחדדת את הקונפליקט שניצב בפני המתרגם, תרגום על-פי כללי האתיקה במודל מסוים ייחשב בגידה בתפקיד המתרגם על-פי כללי האתיקה שבמודל אחר. על הקונפליקט הזה שבין alterity (נאמנות לייצוג האחר ויצירת גשר) לבין deontology (נאמנות לנורמות התרגום) אומר פים:

[...] in the ethics of alterity, the translator would welcome the foreign text as a person, giving of themselves and respecting otherness, in a way that goes well beyond generalized deontological rules and calculations.

(Pym, 2001: 133)

היבט נוסף בדילמת הנאמנות בתרגום עולה בייחוד בנסיבות של כיבוש ומאבק על שליטה בין שני לאומים או בין שתי תרבויות, ומתייחס לניצול זירת התרגום באופן כוחני להשגת מטרות (Cheyfitz, 1997), אם מצד תרבויות כובשות אשר עושות שימוש בתרגום ככוח דיכוי פוליטי, ואם מצד התרבויות הילידיות המדוכאות, שמנצלות את התרגום כדי להיאבק על זהותן ומעמדן (ויסברוד, 2007). בזירה כוחנית זו התרגום אינו רק חלון לתרבות אחרת, אלא יכול לשמש כערוץ לפעילות בעלת אופי אידיאולוגי "through which foreign influences can penetrate the native culture, challenge it, and even contribute to subverting it" (Lefevre, 2003: 2). במובן זה, מושג הנאמנות התרחב מעבר לנאמנות לטקסטים, וחל גם על נאמנות ביחסים בין אנשים, נאמנות שמתקיימת (או לא) גם בעולם הריגול. כאשר אדם נשלח למשימת הריגול, ידוע שהיא כוללת בחובה ניצול של האמון שניתן בו על-ידי העם, המדינה או החברה שבה הוא ירגל.

המתרגמים-מרגלים בקורפוס המחקר הנוכחי נשלחו למשימתם על-ידי צדדים שונים במאבק פוליטי או אידיאולוגי. נוכל לחלק אותם לשתי קבוצות עיקריות: מתרגמים-מרגלים מטעם הכובש ששמרו על נאמנות לשולחיהם, גם במחיר בגידה בעמם או הפניית עורף לזהותם הלאומית (סעיף 4.1), כפי שניתן למצוא אותם בטקסטים היסטוריוגרפיים; ולמתרגמים-מרגלים מטעם התרבות הנכבשת שבחרו לבגוד באמון שנתנו בהם לשולחיהם (סעיף 4.2), ואותם ניתן למצוא בטקסטים ספרותיים. על הבדל מובחן זה שבין המתרגמים-המרגלים שפעלו במציאות ושמרו כמסופר על נאמנות לעומת מתרגמים-מרגלים בדיוניים שבגדו בשולחיהם יורחב בפרק השביעי.

4.1 דיוקן הכובש - נאמנות לשולחיו

4.1.1 נאמנים לשולחיהם ולעמם

בקורפוס המחקר נמצאו חמישה מתרגמים-מרגלים שפעלו במציאות ומתועדים בטקסטים היסטוריוגרפיים. חמישתם שמרו כמסופר על נאמנות לשולחיהם ולעמם מטעמים שיש ביניהם דמיון וקווי השקה: ישראל טאראגאנו, שהיה קונסול ומתורגמן באזור הדרדנלים מטעם האימפריה הבריטית בשנים 1759–1817; ג'ורג' מייפילד שהיה מתורגמן של הגנרל אנדרו ג'קסון, מפקד המושבות בזמן מלחמת הילידים האמריקאים במתיישבים החדשים בשנים 1813–1814; ושלושת המתרגמים-מרגלים – ריצ'רד פרנסיס ברטון, גרטרוד בל וצ'ארלס קנתי מונקרף – שפעלו עבור

האימפריה הבריטית בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. על אף שמייפילד פעל באזור גיאוגרפי ובתקופה היסטורית שונה, על-פי הנחתו של ההיסטוריון וולטר ניוגינט: "אימפריות ואזורי ספר יש להם הרבה מן המשותף" (ניוגינט, 1996: 327). ואכן כברטון, בל ומונקרף הוא משמש מתורגמן ומרגל עבור הישות הכובשת בעלת המעמד העליון תוך ניצול אמונם של בני העם הנכבש. בספר, כמו גם בקולוניות:

היחס בין המגלה למתגלה [...] הוא תמיד חד-סטרי: מן המטרופולין אל המושבות, ובמושבות – מן השכבה השלטת (המושלים, הפקידות, הכמורה, משפחות הכובשים, המתישבים), בסולם הירארכי, אל אוכלוסיית הילדים והעבדים. תהליך ההפנמה של דפוסי החברה האירופית, על לשונותיה, אמונותיה, תרבותה ומוסדותיה, התרחש דרך המבנה ההירארכי והעמיק במרוצת הזמן, עם צמיחתן של אליטות מקומיות והנחלת הדפוסים הללו בשרשרת הדורות.

(אריאלי, 1996: 24)

4.1.2. נאמנות ואימפריאליזם

ריצ'רד פרנסיס ברטון, גרטרווד בל וצ'ארלס קנת' מונקרף היו מתרגמים-מרגלים בני מעמד הביניים, אשר גדלו במשפחות אמידות ורכשו השכלה נרחבת במוסדות הנחשבים ביותר באנגליה האימפריאליסטית של המאה ה-19. הם חונכו לאורה האידיאולוגי של האימפריה, ועל האתוס שאינו רואה את שליטתה של אנגליה בשטחים נרחבים של העולם כפעילות אכזרית של כיבוש -

[...] אלא כשירות לאנושות, שהמובחרים מבני הציוויליזציה הלבנה, האירופית מעניקים לה. בשליחותה של ציוויליזציה זו, קיבלה האימפריה הבריטית על עצמה את נטל הדאגה והאחריות לעמים נחשלים בעולם שמחוץ לאירופה, והיא מביאה אליהם את ברכות התרבות הנוצרית, על כלכלת התעשייה והמסחר שלה, על כושר הארגון הפוליטי שלה, ערכיה המוסריים ונכסיה התרבותיים.

(בן-ישראל, 2004: 272)

השיח המוסרי סביב האידיאולוגיה האימפריאליסטית ניסה להצדיק אותה ולתת לגיטימציה ליישומה הקולוניאליסטי באמצעות הגדרת משימתה העיקרית – משימת התירבות (גיניאו, 2012), שמטרתה להיטיב עם הילידים, נתיני המושבות בתחומים של חינוך ומשפט על-מנת לעצב אותם מוסרית וכן בתחום הרפואה שבו המעצמה השלטת "ביקשה להשלים את 'שיפור' הנתין על ידי כך שיהיה בריא בגופו, ישמור על כללי ההיגיינה ויימנע מפרקטיקות, שלטענת הרפואה המערבית, רק הזיקו לבריאותו" (גיניאו, 2012: 175).

אלבר ממי, בספרו "דיוקן הנכבש, ולפני כן דיוקן הכובש" שנכתב בשנות החמישים של המאה ה-20, בעיצומו של תהליך הדה-קולוניזציה בבריטניה ובצרפת, מתייחס לדמות דיוקנו של הכובש:

יש מי שעדיין נהנים, מדי פעם, להציג את הכובש כגבר גבה קומה, צרוב שמש, נעול מגפי שדה, נשען על את – כזה שאינו נרתע מלהשתתף במלאכה, ובתוך כך צופה למרחוק, לעבר אופק אדמותיו; וכשאינו נלחם נגד הטבע, הוא מתמסר לאנשים, מרפא

את החולים ומפיץ את התרבות, הרפתקן אצילי, ככלות הכול חלוץ. איני יודע אם התמונה העממית הזאת תאמה אי פעם מציאות כלשהי.

(ממי, 2005 : 31)

גם אם תמונה זו לא תאמה את המציאות, היא כן תאמה את האופן שבו נתפסה מלאכת ההתיישבות הקולוניאלית בעיניהם של הכובשים – ברטון, בל ומונקרין. גם החברות שמימנו את התרחבות והתבססות הקולוניות חיזקו תפיסה זו, ובהן חברות גיאוגרפיות שעודדו גילוי ומיפוי של אזורים חדשים ושל עמים חדשים שהוגדרו חסרי-תרבות. קבוצות שונות של מיסיונרים, חלקן כבר היו באותם אזורים קודם, וחלקן הרחיבו באותה העת את פעילותן, גם סללו תודעתית את הדרך להצדקת הכיבוש, והן קידמו התפשטות קולוניאלית במסווה של תירבות היליד (גיניאו, 2012). כפי שהוצגה האידיאולוגיה האימפריאליסטית על-ידי מיישמה, היא ציינה את ניצחון הציוויליזציה על הברבריות: "The triumph of universal civilization over the particularizing" "destructiveness of barbarism" (Rafael, 2015: 83).

המעבר מהעידן הקולוניאליסטי לעידן הפוסט-קולוניאליסטי טבע את רישומו גם בתחום התרגום. גישות פוסט-קולוניאליסטיות בחקר התרגום עוסקות בעיקר בשאלת מאזני הכוח בסיטואציות פוליטיות א-סימטריות בעידן האימפריאליסטי, בהשפעתם על בחירת הטקסטים שיתורגמו, וכן על השימוש באסטרטגיות תרגומיות. בעידן זה הושמעה הטענה ש-"The natives can be conquered with brutal military force and coercion, but colonial rule must be sustained through persuasion and knowledge of the other religious or spiritual," (Hui, 2011: 201), ועל כן נבחרו להיתרגם טקסטים המשמרים את הדימוי הרצוי וההומוגני של היליד הנכבש בעיני הכובש: "submissive, indolent" (Niranjana,) "saturated with mysticism" (Sengupta, 1995: 162); כאשר (1990: 774). כלומר, היליד נתפס כפרא שזקוק למיטיבו. מבחינת אסטרטגיות התרגום, כאשר טקסטים של התרבות המקומית נבחרו להיות מתורגמים לשפת הכובש נעשה לפעמים שימוש בתרגום מילולי, שהדהד את זרותו ונחיתותו של הטקסט המתורגם, ולפעמים נעשה שימוש דווקא באסטרטגיית ביות של טקסט המקור על-מנת להתאים אותו לערכים ולתפישות מערביים (Venuti, 1995). פעילות התרגום נתפשה על-כן כאקט אידיאולוגי שיכול לסייע לשליט לבסס את ההגמוניה שלו באזור הנכבש, כאשר מטרתו יכולה לנוע בין בלימה או עצירה (containment) של התרבות הילידית (Niranjana, 1990), הקטנתה וזילזול בה (Bassnett & Trivedi, 1999) ואף הכחדתה (Cheyfitz, 1997).

4.1.2.1 סר ריצ'רד פרנסיס ברטון (1821–1890)

סר ריצ'רד פרנסיס ברטון העביר בצורה מפורטת ביותר את רשמיו והמלצותיו מהודו לשולחיו, חברת הודו המזרחית הבריטית (Honourable East India Company), ולאחר מכן מיבשת אפריקה למשרד החוץ הבריטי שבו הועסק כדיפלומט. יעידו על כך מספר הדו"חות הרב ששרדו ונערכו בארבעה כרכים על-ידי גאוון טרדו (Gavan Tredoux) בשנת 2016, וכן הפירוט הרב שנמצא באותם דו"חות ומכתבים. עבודת איסוף המידע על הנעשה בהודו על-ידי נציגי האימפריה הבריטית וסוכני חברת הודו המזרחית ותרגומם של ספרים מרכזיים בתרבות ההודית לאנגלית נעשו במטרה ברורה, לביית את המזרח: "to domesticate the Orient and thereby turn it into a province of"

European learning" (Said, 2003: 78). את נאמנותו של ברטון לשולחיו, כפי שעולה מהתייעוד ההיסטוריוגרפי, ניתן ליחס למספר סיבות מרכזיות. העיקרית שבהן היא שהייתה זו בחירה עצמית ועקשנית שלו להתגייס לשירות צבאי חרף כעסו של אביו שייעד לו לימודי כמורה. הוא עשה כל מה שסטודנט יכול לעשות כדי להיות מושעה מלימודיו: "He deliberately planned to get himself rusticated from Oxford" (Brodie, 1984: 45), כולל השתכרות, כתיבת פרודיות, וציור קריקטורות של הפרופסורים שלו. וכל זה כדי שאביו לא יוכל להחזיר אותו ללימודים ובייחוד כדי שיוכל לשרת בחברת הודו המזרחית, תפקיד שקסם לו כיוון שיאפשר לו "לראות עולם" ולשרת את האימפריה הבריטית: "he favored the Indian service, as it would show him more of the world and would give him a better chance of active duty" (Rice, 2001: 34).

הסבר נוסף שהציע הביוגרף אדוארד רייס הוא שברטון לא היה מודע בעת שליחתו להודו לתפקידו כמרגל במסגרת ה-Great Game, כפי שכונה המאבק הטריטוריאלי שבין בריטניה ורוסיה:

What Burton was heading for – unaware and naively – was a role in what came to be called "the Great Game", a game of secret intelligence that was as deadly as it was sporting and was one phase of the shadowy war between England and Russia over native territories in Central and West Asia.

(Rice, 2001: 37)

מבחינת ברטון, הוא יצא למסע תרבותי מרגש, והדו"חות עבי הכרס שעמל על כתיבתם היוו רק תירוץ לתייעוד אנתרופולוגי של המקומיים, מנהגיהם, תרבותם ושפתם. יחסו של ברטון לתרבות הילידית הושפע מנקודת מבטו הרומנטית על קסמם של התרבות האוריינטלית והמדבר הערבי (או כפי שכונה אז Arabia), שהייתה נפוצה ביותר בבריטניה של אותה התקופה:

The Romantics had found inspiration in the desert... The desert minimalism was key; to Edwardians, it was an atypical heart of darkness, a "void" they knew to be a palimpsest of ancient civilization... Bedouin life was both more advanced (in a sense) and creativity inspiring because of its barrenness.

(Satia, 2008: 65)

המשיכה לאוריינט הניעה אותו לתרגם למעלה מתריסר ספרים, אנתולוגיות, פרוזה ושירה, וכתבי דת, כולם בעלי כרכים רבים, ביניהם: *The Kama Sutra of Vatsyayana* מסנסקריט בשנת 1883; *Arabian Nights* ב-1885 ובשנת 1886 *The Perfumed Garden of the Cheikh Nefzaouri* מערבית; ו-*The Beharistan. Abode of Spring* מפרסית ב-1887. כפי שכתב בהקדמתו לתרגום הספר אלף לילה ולילה, תרגום הספרים הללו היה עבורו יצירה של אהבה, דרך להעביר את הקסם האוריינטלי לקוראיו:

This work, labourious as it may appear, has been to me a labour of love, an unfailling source of solace and satisfaction. During my long years of official banishment to the luxuriant and deadly deserts of Western Africa, and to the

dull and dreary half clearings of South America, it proved itself a charm, a talisman against ennui and despondency. Impossible even to open the pages without a vision starting into view; with out drawing a picture from the pinacothek of the brain; [...] From my dull and commonplace and "respectable" surroundings, the Jinni bore me at once to the land of my pre-direction, Arabia, a region so familiar to my mind that even at first sight, it seemed a reminiscence of some by gone metem-psychic life in the distant Past. Again I stood under the diaphanous skies, in air glorious as aether, whose every breath raises men's spirits like sparkling wine. Once more I saw the evening star hanging like a solitaire from the pure front of the western firmament; and the after glow transfiguring and transforming, as by magic, the homely and rugged features of the scene into a fairy land lit with a light which never shines on other soils or seas.

(Burton, 1885: 7)

לצד הרומנטיזציה ניכרת אצל ברטון גם השפעתה של התפיסה הקולוניאליסטית, שראתה בתרבות המקומית תרבות ברברית, שזקוקה לידה המכוונת של האימפריה הבריטית כדי להתפתח, כפי שניתן לראות לדוגמה בתארו את מחוז סינד :

It is a hot, filthy, and most unwholesome place, remarkable for the rascality of its inhabitants...and the abundance of its beggars, devotees, and courtezans. The population of Sehwan scarcely amounts to 6,000 souls, and the miserably dilapidated appearance of the buildings, proves that its condition is by no means improving.

(Burton, 1851: 8)

כאשר הגיע ברטון בתפקיד דיפלומטי לפרננדו פו (אי בחוף גינאה המשוונית) בשנת 1861, כתב במכתב אישי לחברו הנרי וויילד, שתפקידו כעת ליצור במקום מערכת שלטונית "נכונה", היינו מערבית : "Now that Lagos is an English colony I hope to see things started upon the right" system, economical & official (Burton, 1861 as cited in Tredoux, 2016).

4.1.2.2 גרטרוד בל (1868–1926)

פעילות הריגול של גרטרוד בל הייתה בעיקרה התנדבותית, מתוך רגש הזדהות חזק עם שולחיה, וככזו גם עם עמה וערכיו. בל גדלה במשפחה בריטית אמידה מאוד, סבה סר אייזיק לוותיאן בל החזיק בשליש של תעשיית המתכות של בריטניה, בעידן שבו האימפריה הבריטית הייתה בשיא תנופתה בבניית מסילות רכבת וגשרים. אביה, סר יו בל, החזיק בדעות חברתיות ליברליות וגם פעל על-פי דעות אלו בעודדו את כניסתם של איגודי עובדים לתוך המפעלים הרבים שלו. כמו כן עמל רבות להיטיב את תנאי עסקתם :

He built schools and founded libraries, constructed meeting houses and worker's terraces, made community centre for staff and labourers at Rounton and paid for a holiday home for worthy families needing a country break from life at the works.

(Howell, 2006: 7)

אימה המאמצת, מנישואיו השניים של אביה, ליידי פלורנס אוליף-בל, הייתה מחזאית, חוקרת ורפורמטורית חברתית שפעלה רבות לשיפור חייהם של הפועלים. בשנת 1907 פרסמה אוליף-בל את ספרה *At the Works* שתיאר את מצבם הקשה של עובדי המפעלים במידלסבורו. ולא היה זה צירוף מקרים שבאותה השנה התפרסם גם ספר המסעות המפורסם של בתה, גרטרווד בל, בעקבות נסיעותיה למזרח התיכון, *The Desert and the Sown*. שני הספרים משתמשים באותה שפה תיאורית הנשענת על מתודולוגיה של social investigation לתיאור מעמד הפועלים הנמוך בבריטניה על-ידי אוליף-בל ולתיאור השבטים הבדואים בערב על-ידי בל. ההשפעה שהתקיימה בין שני תחומי המחקר הייתה הדדית, מצד אחד, מתודולוגיית המחקר החברתי עשתה שימוש רחב במושגים מתוך מתודולוגיית המחקר האנתרופולוגי שנעשה באוריינט: "the whole culture of turn-of-the-century social investigation was Orientalized" (Satia, 2008: 17), וניתן היה למצוא בספרות שימוש בביטויים street Arab או nomad לתיאור אנשים חסרי בית בבריטניה. מצד שני ניכרה השפעה נרחבת של פעילות הכיבוש של האימפריה הבריטית על השיח המוסרי. הילידים נתפסו בעיני הבריטים כאנשים נחותים שזקוקים לפעולות ההצלה של האימפריה, כפי שכותבת בל לאביה בשנת 1922 ממצרים, והיא אינה מצליחה להבין מדוע הילידים מקשים על שליחי האימפריה הבריטית להרעיף עליהם את טובותיהם:

Truly we are remarkable people. We save from destruction remnants of oppressed nations, laboriously and expensively giving them sanitary accommodation, teaching their children, respecting their faiths, but all the time cursing at the trouble they're giving us – and they cursing us, not infrequently, for the trouble we're giving them with our meticulous regulations.

(Bell, 1922)

זה הלך הרוח שהניע את החלטתה של בל הבוגרת, לאחר היכרות מעמיקה עם הגיאוגרפיה של חצי האי ערב, השפה והתרבויות הערביות במסופוטמיה, כמו גם הקשרים הפוליטיים שבין השבטים הרבים באזור, לעזור לאימפריה הבריטית בריגול למטרות של שינוי חברתי-פוליטי. היא יצאה לקהיר בשנת 1915 לבקשת קפטן הול שעמד בראש סוכנות הביון של הצי הבריטי, בדרגת רב-סרן רשמית בלבד ללא שכר וללא הגדרות תפקיד ברורות. הדבר לא השפיע כהוא זה על מסירותה למשימה. במכתב שכתבה לאביה, שבו התייחסה לקצינים שאיתם היא עובדת על כתיבת הדו"חות, ניתן לחוש בבירור את התלהבותה מהמטלה שבה עסקה:

They are immensely kind all these people and it is most useful to be able to draw on their knowledge and experience. I'm getting to feel quite at home as a staff officer! It's comic, isn't it.

(Bell, 1916)

4.1.2.3 צ'רלס קנת' סקוט מונקריף (1889–1930)

מרגל-מתרגם נוסף ששמר על נאמנות לשולחיו ולעמו הוא סקוט מונקריף, שקנה לו שם בעולם הספרות בעקבות תרגום כתביו של מרסל פרוסט ("בעקבות הזמן האבוד") ומחזותיו של סטנדל (Stendhal) לאנגלית. מונקריף אמנם לא פעל בעידן האימפריאליסטי, אך כנתין הממלכה המאוחדת הוא הזדהה עם הצורך של מדינתו לשמור על אירופה דמוקרטית וליברלית ולהילחם נגד עלייתם של משטרים דיקטטוריים, ולכן הוא ריגל עבור שירות הביון הבריטי באיטליה של מוסוליני.

מונקריף נולד למשפחה סקוטית-בריטית מכובדת ממעמד הביניים ששירתה את הכתר בנאמנות. אמו ג'סי מרגרט (מג) הייתה אשת חברה ותרבות ידועה שאף שלחה ידה בכתיבה עיתונאית-ספרותית, ואביו ג'ורג' היה עורך-דין שמונה לנציגו של החוק הבריטי במחוז באנף ולאחר מכן לשופט במחוז לנרק שבסקוטלנד (Findlay, 2016), כך שאכן ניתן לייחס את נאמנותו לשולחיו לבית שבו גדל, אך יתרה מכך, ניתן לייחס את נאמנותו גם לחינוך שקיבל מחוץ לבית. סקוט עצמו התחנך מגיל צעיר במוסדות בריטיים בעלי שם, בוינצ'סטר קולג' בהאמפשייר, ולאחר מכן באוניברסיטת אדינבורו. הוא ראה בשירותו הצבאי ביטוי לערכים שהונחלו לו בלימודיו האקדמיים:

The public-school ethos glamorized warfare: studying the classics meant engaging in poetry and prose about Greek and Roman warriors, and the team spirit nurtured by sport on the playing fields enhanced partisan feelings.

(Findlay, 2016: 74)

בשנת 1913 מונקריף התגייס לצבא הבריטי, שבו שימש סגן מפקד בגדוד First Highland Cadet Battalion of the Royal Scots Regiment ונשלח עם הגדוד לחזית המלחמה בצרפת, שם סופח הגדוד לגדוד (Kings Own Scottish Borderers) KOSB של חיל הרגלים הבריטי. בין השנים 1914–1917 הוא איבד חברים לנשק ונלחם במספר קרבות לא מבוטל: בקרב מסין (Messines) שעל גבול צרפת-בלגיה; בקרב איפר הראשון (Ypres); בחלקו האחרון של הקרב על הסום (Somme); ובקרב אראס (Arras) שם נפצע ליד הכפר מונְשֵי-לה-פר (Monchy-le-Preux):

At 5 a.m. in the pitch dark a small British shell aimed at the German trench fell short and exploded in front of him. He fell, his left leg broken in two places with shrapnel in his right thigh. He lay on the battlefield for some time, successfully directing his men and urging them on until they overtook his position and claimed the German trench.

(Findlay, 2016: 128)

בתקופת השיקום של מונקרין בבית החולים, כאשר הבין בכאב רב כי לא יוכל לחזור לשירות קרבי, הבטיח לו חברו רולאנד נוקס שיסייע לו למצוא תפקיד משמעותי במסגרת משרד הביטחון הבריטי: "it was a great succor to Charles that he could continue to fight with his mind, on a "different front, but in the same war" (Findlay, 2016: 139). כנראה שבתפקידו זה קיבל את ההכשרה והניסיון שנדרשו לו בשנות ה-30 על-מנת לנצל את שהותו באיטליה כמתרגם וסופר כדי להעביר מידע על התנועות של הצבא האיטלקי בבסיסים צבאיים כמו גם מידע בנוגע לבריטים שלקחו חלק בקידום האידיאולוגיה הפאשיסטית. רמת הזדהות גבוהה הייתה קיימת בין אידיאולוגית המדינה לזו של המרגלים שגויסו לפעול עבורה, בהלימה לכך שארגון הביון הבריטי בתחילת דרכו, ה-SIS (The Secret Intelligence Service) הידוע בכינויו MI6, גייס אליו אנשים על בסיס מעמד חברתי בינוני-גבוה, שהביעו נטייה פוליטית ימינה ופעלו באופן אינטרסנטי לשמר את חברת המעמדות:

בשנות השלושים, אף שהאווירה הפוליטית בתוך העם נטתה במידת-מה שמאלה, גייס ה-SIS את אנשיו בניגוד למגמה זו. הוא חיפש אנשים מסורים לרעיון שמירתה של האימפריה, המשך קיומה של חברת המעמדות, והגנה על זכויות-יתר והון העובר בירושה.

(נייטלי, 1991: 89)

4.1.2.4. ישראל טאראגאנו (1817–1759)

קפיטולציות (capitulum בלטינית 'הסכם בראשי פרקים') הינן זכויות-יתר כלכליות ודתיות שונות שהוענקו לאזרחי מדינות בשטחה של האימפריה העות'מאנית: "במאה הארבע-עשרה ובמאה החמש-עשרה למדינות הימיות האיטלקיות. במאה השש-עשרה הן ניתנו לצרפת (1569), לאנגליה (1580) ולמדינות אחרות" (לואיס, 2002: 246). מצד אחד זכויות אלו אסרו הטלת מס נוסף על סחורות מיובאות או מיוצאות לאותן המדינות, אך מצד שני אפשרו לאזרחי המדינות הנוצריות הקמת קונסוליות ששמרו על האינטרסים של בני חסותן (רוזן, 1981). זכויות יתר אלו עודדו סוחרים יהודיים רבים מצאצאי מגורשי ספרד ומאנוסי פורטוגל לעבור להתיישב בערי המסחר של האימפריה העות'מאנית, תוך שהם נהנים ממעמד בני חסות של אותן המדינות. אזורים מרכזיים בעלי חשיבות למעבר וסחר חופשי באימפריה העות'מאנית היו ערים ששכנו לחופי מיצר הדרדנלים שמחבר בין הים האגאי לים מרמרה, ומפריד בין אירופה לאסיה. ישראל טאראגאנו שירת את האימפריה הבריטית כקונסול בדרדנלים משנת 1789. לנאמנותו ומסירותו לתפקידו ולשולחיו, כפי שהם מתועדים בארכיונים של חברת הלוואנט הבריטית ומשרד החוץ הבריטי, שורשים משפחתיים עמוקים. בני משפחת טאראגאנו שירתו את האימפריה הבריטית לאורך ארבעה דורות, וישראל טאראגאנו ירש את תפקידו ביום שבו אביו שבתאי טאראגאנו נפטר, כפי שאביו וסבו ירשו את תפקידיהם (בשן, 1999). כמותם הוא נדרש לעסוק באיסוף מידע בנושאים מדיניים וכלכליים ולהעבירו לבריטים, ואף נאלץ לסכן את חייו בפעילות זו, כיוון שאת תקופת שירותו אפיינה מתיחות גוברת בין הממלכה העות'מאנית לאימפריה הבריטית:

השגריר ביקש מישראל ב-30 ביולי 1789 שימסור לו מידע על הצי העות'מאני לאחר הפלגתו מגליפולי. היה זה בעת המלחמה של רוסיה ואוסטריה נגד העות'מאנים, והבריטים רצו לדעת על תנועות הצי והצבא [...] בואו של שליח רוסי לאימפריה היה נושא שעורר עניין אצל השגריר, ועל כך דיווחו ישראל ודודו חיים ב-10 באוקטובר 1789. הוא עקב גם לאחר מכן אחרי תנועתם של רוסי זה ומשלחתו.

(בשן, 1999: 59)

כאמור, בשנים של מלחמת בריטניה באימפריה העות'מאנית (1807–1809) מילא ישראל טאראגאנו "תפקיד חיוני בהגשת שירותים לצי הבריטי שעגן בדרדנלים" (בשן, 1999: 75). בעקבות מעורבותו זו, ומחשש שייאסר באשמת ריגול לטובת האויב על-ידי העות'מאנים, הוא ברח מביתו כשבדין איגרות המיועדות לשגריר הבריטי. הוא נתפס על-ידי יחידה של הצבא העות'מאני: "החיילים מצאו אצלו את האיגרות והאשימוהו בסיוע להצלחת החדירה הבריטית; כבוגד חל עליו עונש מוות" (בשן, 1999: 80). הוא הצליח להינצל באמצעות שוחד, ובמשך ימים רבים עבר בין מספר מקומות מסתור. בסוף אותה השנה ישראל הצליח ליצור קשר עם גזבר הקונסוליה הבריטית באיזמיר שהזמין אותו אליו, ושם הוא שהה עד סוף המלחמה, כשהוא מועסק על-ידי הקונסוליה הבריטית.

משפחת טאראגאנו כולה, כמו גם ישראל, היו כאמור נאמנים לשולחיהם הבריטים. זיקתם לאימפריה לא התבססה על קשרים גיאוגרפיים או תרבותיים. שםם אינו מופיע כלל בתיעודה של הקהילה היהודית בלונדון, השפה השגורה בפייה הייתה איטלקית יותר מאנגלית, כצאצאיהם של סוחרים איטלקיים (פראנקוס), ולמרות זאת שמרו בני טאראגאנו על נאמנות לנותני חסותם (בשן, 1999: 12). משפחת טאראגאנו ככל היהודים שגורשו מארצות אירופה (בעיקר ספרד ואיטליה) והתיישבו בארצות הבלקן זכו להצלחה כלכלית, בחרו שלא לשמור על נאמנות לארצות שקלטו אותם, אלא החזיקו במעמד ובזכויות של נתיני חוץ. הם בחרו לייצג בגלוי ובסתר את האינטרסים של המעצמות האירופיות שהעניקו להם את חסותן (גיניאו, 2007), ובתקופות של מתח פוליטי גם לנצל את מעמדם שם כדי לרגל עבורן. בני משפחת טאראגאנו מייצגים את העידן הקולוניאלי שעליו מעבירים ביקורת חוקרי תרגום פוסט-קולוניאליים כדוגמת ונוטי (Venuti, 1995) וקרונין (Cronin, 2000).

4.1.3. כיבוש הספר בצפון אמריקה

שטחה של ארצות הברית בשנת 1783, עם סיומה של מלחמת העצמאות האמריקאית כנגד אנגליה, שצוין בחתימת הסכם פריס, עמד על כמיליון קילומטרים רבועים. על-פי הסכם זה הכירה אנגליה "בעצמאותה של ארצות הברית ובריבונותה עד לנהר המיסיסיפי במערב" (גוטפלד, 2006: 68), וכך עברו שבטים אינדיאנים רבים לתחום שליטתם של המתיישבים החדשים. על אף שמעמדם החוקי של השבטים האינדיאניים היה ריבוני, לנוכח רצונם של המתיישבים הלבנים לנוע מערבה עד האוקיינוס השקט, התעלם בפועל הממשל מזכויות הקניין של שבטים אלו על אדמתם, כפי שהצהיר הגנרל אנדרו ג'קסון בשנת 1833 בקונגרס:

That those tribes can not exist surrounded by our settlements and in continual contact with our citizens is certain. They have neither the

intelligence, the industry, the moral habits, nor the desire of improvement which are essential to any favorable change in their condition. Established in the midst of another and a superior race, and without appreciating the causes of their inferiority or seeking to control them, they must necessarily yield to the force of circumstances and ere long disappear.

(Jackson, 1833)

בתקופת נשיאותו של תומאס ג'פרסון (1801–1809), שקדמה לכהונתו של ג'קסון (שהיה מפעילו של המתורגמן-המרגל מייפילד), ניסה הממשל לפתור את 'בעיית האינדיאנים', כפי שכונתה על-ידי המתישבים, בשיטה הדרגתית יותר (The Gradualists) כונו מדינאים אלו על-ידי החוקר פיליפ וויקס). בתקופה זו החזיק ג'פרסון בדעה כי יש לנסות ולעזור ל'ברבארים האמריקאים', ועל-ידי "שינוי סביבתם ותנאי חייהם לקדם אותם למצב שבו הם ישוו ללבנים" (גוטפלד, 2006 : 71), תוך עידודם לאמץ אורח חיים חקלאי והמרת דתם לנצרות. על כן חוקק בשנת 1819 את 'החוק לתרבות האינדיאנים' שהקצה כספים לצורך חינוך הילידים. גישה זו נזנחה במהלך כהונתו של הנשיא ג'יימס מדיסון (1809–1817) בעקבות המערכה להשבת שטחיהם, שפתחו שבטים אינדיאנים בשנת 1812. חרף הבטחת הכתר הבריטי לתמוך בהם במאבקם להקים מדינה אינדיאנית עצמאית, ברגע המכריע הפקירו אותם הבריטים במערכה נגד חיילי ארצות הברית, ועם תבוסתם הוקמו ארבע מדינות על אותם השטחים: אינדיאנה, מיסיסיפי, אילינוי ואלבמה. מנקודת זמן היסטורית זו, שבה נתפסו האינדיאנים כחלשים ונטולי כל יכולת להתנגד לכיבוש, כבר לא ניסה הממשל האמריקאי למנוע כיבוש שטחי ספר נוספים במחיר של שפיכות דמים.

בתקופתם של הנשיאים ג'יימס מונרו (1817–1825) וקווינסי אדמס (1825–1829) ניתנה לשבטים האינדיאנים אפשרות להעברה מרצון (טרנספר) לאזורים שממערב לנהר המיסיסיפי תוך הגנה על בני השבטים העוברים. למרות שרוב השבטים ובראשם חמשת השבטים הגדולים, צ'ירוקי, צ'יקסאו, צ'וקטאו, קריק וסמינול סירבו לכך, המתישבים ראו בצעד זה מתן לגיטימציה לפלוש ולהתיישב באדמותיהם של השבטים. תקופתו של הנשיא אנדרו ג'קסון (1829–1837) מאופיינת ביחס גזעני וחד-צדדי לאינדיאנים. בתקופה זו חוקק 'החוק לגירוש האינדיאנים' (Indian Removal Act of 1830), שכלל החלה חד-צדדית של חוקי מדינת ג'ורג'יה על כל שטחי הצ'ירוקי, והכין את השטח לאירוע הטרגי המכונה 'נתיב הדמעות' (Trail of Tears) שהתחולל בשנת 1838, שבו קיפדו את חייהם כ-4,000 מבני הצ'ירוקי:

לאחר חצי שנה של שהות במחנות מעצר שונים, יצאה לדרכה שיירה ארוכה של כ-18 אלף בני צ'ירוקי שגורשו מאדמותיהם ומאדמות אבותיהם, כאשר הם מותירים אחריהם את כל רכושם ונוטלים עמם רק את הבגדים אשר לגופם. הם נעו מערבה בדרך שהשתרעה אלפי קילומטרים, במסלול המכונה "נתיב הדמעות" – לאורך מדינות טנסי, קנטקי, אילינוי ומיזורי.

(גוטפלד, 2006 : 88)

במקביל לכיבוש הפיזי של שטחי השבטים הילידים התרחש גם כיבוש של התרבויות הילידיות באמצעות ניכוסן או העלמתן על-יד בני המושבות. שפיץ (Cheyfitz, 1989) מבחין בין האופן שבו דוברר המעשה הקולוניאליסטי (discourse), תוך ציון/הדגשת הצורך של בני המושבות ללמוד את שפת הילידים, לבין פעולותיהם של הקולוניאליסטים (instructions) שהדגישו את הצורך ללמוד את הילידים אנגלית, כפי שעולה מציטוט דבריו של הסופר והגיאוגרף ריצ'רד האקליט במנשר שיועד למלכה אליזבת' הראשונה בשנת 1584 :

Nowe the meanes to sende suche as shall labour effectually in this business ys by plantinge one or twoo Colonies of our nation upon that fyrme, where thay remaine in safetie, and firste learn the language of the people nere adjoyninge (the gifte of tongues beinge nowe taken awaye), and by little and little acquante themselves with their manner, and so with discrecion and myldenes distill into their purged myndes the swete and lively liquor of the gospel.

(Hakluyt, 1935: 215)

4.1.3.1 ג'ורג' מייפילד (1776–1848)

במלחמת שבטי הילידים במתיישבים החדשים בשנים 1813–1814 נזקק הגנרל אנדרו ג'קסון, שעמד בראש הצבא האמריקאי, למתורגמן. חיילים ששירתו תחת פיקודו והוצבו בטנסי הביאו אליו את ג'ורג' מייפילד, מתיישב שהפגין לא רק שליטה מלאה בשפת הילידים, אלא גם היכרות מעמיקה עם תרבותם ואורחות חייהם. ישנם מספר מקורות המתעדים כיצד הגיע מייפילד לגדול בקרב הילידים וללמוד את שפתם, ביניהם מסמך מתוך שימוע שנערך בקונגרס האמריקאי ב-13 בינואר, 1832 בוועדה לשטחים ציבוריים שמטרתו הייתה לברר את בעלותו של מייפילד על חלקת האדמה שבה התגורר עם משפחתו (American State Papers: Public Lands, 1832a). מהמסמך עולה כי בשנת 1789, בהיותו בן 10, נחטף מייפילד על-ידי בני שבט הקריק (Creek Nation), שהרגו את אביו ואחיו במתקפה על העיירה שבה גרו :

He was adopted into an Indian family and continued to reside with them in the nation till about the year 1800, when he was prevailed upon to make a visit to his family and friends, residing in Tennessee, where he was captured, but without any intention on his part to abandon the Indians.

American State Papers: Public Lands, 1832a)

אירועים כאלו של חטיפה ושבי של מתיישבים ממוצא אירופי על ידי ילידים, בני השבטים האינדיאנים, היו נפוצים ביותר באותה התקופה, כפי שניתן ללמוד מספרי זיכרונות רבים שמתעדים את חוויות השבי והחזרה לעיירות המתיישבים, כדוגמת *A True History of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary* שכתבה מרי רולנדסון בשנת 1682, ונחשב לרב המכר האמריקאי הראשון; *The Redeemed Captive Returning to Zion* שכתב ג'ון ויליאמס בשנת 1707; וכן *Account of the Remarkable Occurrences in the Life and Travels of Colonel James Smith*

שכתב הקולונל ג'יימס סמית' בשנת 1700. עד לאמצע המאה ה-18 נחטפו מאות מתיישבים עבור כופר נפש, אולם מאמצע אותה המאה מטרת השבי העיקרית הייתה לאמץ בני שבט נוספים, זאת בעקבות התמעטות הגברים הבוגרים במלחמות עם המתיישבים, מעשה שהיה מקובל תרבותית בין השבטים הילידים עוד לפני הגעת המתיישבים:

שינוי זה גרר שינוי בדפוסי השבי. עד לאותה עת לא אילצו האינדיאנים את השבויים לאמץ זהות אינדיאנית; אולם מאז ואילך עבר חלק מהשבויים תהליך אינטנסיבי של חיברות-מחדש על ידי האינדיאנים, שמטרתו הייתה לשרש כל זכר של זהותם הקודמת. (הלוי, 2000 : 205)

על כן מתקבל על הדעת דיווחו של חבר באותה הוועדה לשטחים ציבוריים בשם קליי (שמו הפרטי אינו מוזכר במסמכים), שתפקידו היה לחקור את הרקע לעתירתו של מייפילד: " He had during his captivity forgotten his own and acquired the language of the Indians and had American State Papers: Public Lands,) "contracted a fondness for their mode of life (1832a). קליי טוען שמייפילד לא באמת נטש מרצונו את השטח שירש חוקית מאביו, אלא שתהליך התירבות שעבר גרם לו שלא לייחס רגש של שייכות כלפי אותו שטח אדמה:

[...] but his early habits and education among the Indians had taught him to place little value on a separate property in land and his generous feelings toward his mother and sisters induced him to relinquish to them his whole interest in his father's estate, except eighty acres. Upon this small tract in the State of Tennessee, and near the spot where his father and brother were murdered, he now resides.

(American State Papers: Public Lands, 1832a)

בשירותו תחת הגנרל ג'קסון התגלה מייפילד כנכס צבאי ומודיעיני רב חשיבות, " throughout the Creek War he proved himself a faithful and intrepid soldier, and performed the most American State Papers:) "perilous and essential services as a guide, interpreter, and spy. (Public Lands, 1832b). דוגמאות רבות לחשיבות המידע שהביא מייפילד לגנרל ג'קסון מתועדות בתכתובת שהועברה ביניהם, כמו המכתב מ-2 בנובמבר 1814:

We had met with mad wolf and had camped by the fort when we met your letter which we had (been) looking for. we Should started sooner but [...] I thought it proper not to come until I got the full substance of what they was aiming at because I wanted to give you all the satisfaction lay in my power [...] They have sat four days to hold their talk which is to be in the bounds of Talledega, they have sent runners to all fronts to let the different chiefs no so that they may meet in time and they have sent a runner to the Cherikees as they want to join Seelotter.

(Jackson & Mayfield, 1814)

סוגיית הנאמנות בחייו של מייפילד מורכבת שכן גם כאשר שב לחיות בין המתיישבים לא היה יכול להשיל לגמרי את זרותו. הוא אמנם שמר כמסופר על נאמנות לשולחיו ולעם שאליו נולד, ואף עשה זאת תוך בגידה בשבט הקריק שגידל אותו ותוך ניצול האמון שנתנו בו כמי שגדל בקרבם, אבל לעולם נשאר זר בין הלבנים :

The stranger not as the wanderer who comes today and is gone tomorrow, but rather the person who comes today and stays tomorrow...He or she eventually settles down, but never gets over the freedom of coming and going.

(Cronin, 2000: 42)

4.1.4. נאמנים לשולחיהם ובוגדים בעמם

בניגוד למתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים, שנשלחו למשימות הריגול על-ידי עמם ושמרו על נאמנות לשולחיהם שחד היו, מתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים שבחרו לשמור על נאמנות לשולחיהם, תוך בגידה בעמם גדלו על רקע של קרע ונתק מעמם.

4.1.4.1. מלינצ'ה (1528–1499)

מלינצ'ה מוזכרת לראשונה בכתביו של הקצין וההיסטוריון הספרדי ברנל דיאז דל קסטיו (Bernal Diaz del Castillo), שלחם לצידו של הרנאן קורטס ותיעד את כיבוש מקסיקו על-ידי הכובשים הספרדים (conquistadors): "Bernal Diaz was there in 1519 when the Maya gave Malinche": (Lanyon, 1999: 12) "to Cortés. He observed her as she travelled with the Spaniards.

דיאז מתעד את סיפור ילדותה של מלינצ'ה כפי שהיא סיפרה לו: היא נולדה בעיירה פאינאלה (Paynala), אם כי במסמכים משפטיים טען נכדה של מלינצ'ה כי היא נולדה בעיירה שנקראת חלטיפאן (Jaltipan). שתיהן קרובות לעיר הנמל קוצאלקואלקוס (Coatzacoalcos), באזור גיאוגרפי שבין האימפריה האצטקית לאימפריית המאיה שבו היו נפוצות שתי שפות, נהואטאל (Nahuatl) שפת האצטקים ופופלוקה (Popluca) שפת הזרים, השפה של אלו שאינם שייכים לאימפריה. בגיל צעיר נפטרה אביה, "שהיה מלך לוחם ששלט על אזור חקלאי ברוך מים" (מגד, 2009: 20). בעלה השני של אמה ביקש לבסס את מעמדו של בנו כיורש העצר, ועל-כן נמסרה או נמכרה מלינצ'ה (או מלינאלי, כפי שהיא מכונה בחלק מן המקורות) לקבוצת סוחרים מהעיר ציילאנגו (Xicalango) שבחצי האי יוקטן (Yucatán), מרחק של 240 קילומטרים מביתה, כל זאת על-ידי ניצול אירוע קבורתה של אחת מבנות השפחות שמתה בנסיבות לא ברורות, ונקברה תחת זהותה של הנסיכה. לא ידוע בוודאות כמה שנים שהתה מלינצ'ה בציילאנגו כשבוייה או כשפחה לפני שהגיעה לעיר פוטונצ'אן (Potonchan), עיר גדולה בשטח אימפריית המאיה. דיאז מתארך את המפגש הראשון בין קורטס למלינצ'ה בפוטונצ'אן ב-15 במרץ 1519, ומשער שהייתה אז כבת שמונה-עשרה או תשע-עשרה.

המפגש התרחש לאחר שקורטס כבש את העיר, במעמד שבו העניקו לו הילידים מתנות רבות, כפי שהיה מקובל באזור כמעשה שמסמל חתימה על ברית שלום, בהן פסלים מזהב, כתרים משובצים אבנים יקרות, מסכות וסנדלים מעוטרים בזהב ובדים יקרים. אך כל אלו, אומר דיאז :

[...] was of little value [...] and was certainly not to be compared to the twenty females with which they presented us, among whom one was a very fine woman, who subsequently became a convert to Christianity, and was named Doña Marina.

(Diaz, 1844: 81)

אין יודעים מה עלה בגורלה של כל אחת מהנשים, רק לגבי מלינצ'ה מציין דיאז כי קורטס העניק אותה לידידו הרנאנדו אלונסו פוארטוקרו.

בדרכו אל פוטונצ'אן עבר קורטס באי קוסומל (Cozumel), שם זימן לו הגורל את המתורגמן הראשון שיעסיק במסע כיבושיו, חרונימו דה אגילר (Geronimo de Aguilar), חניך-כמורה ספרדי שהגיע לחופי מקסיקו כאשר ספינתו טבעה למול חופי ג'מייקה שמונה שנים קודם לכן, ושרד כעבד-שבוי בין אנשי המאיה. אולם, כחודש לאחר כיבוש פוטונצ'אן, משיצאו קורטס וצבאו משטחה של אימפריית המאיה, לא יכול היה עוד אגילר להועיל כמתורגמן שכן לא הכיר את הדיאלקטים השונים שמחוץ לאימפריה. לא מתועד בוודאות כיצד גילה אגילר שהנערה מרינה-מלינצ'ה שניתנה לפוארטוקרו דוברת גם נאהואטאל, אולם מרגע שהדבר נודע הם יצרו יחד שרשרת תרגום שהעניקה למלינצ'ה מעמד חדש. לאור נדודיה הרבים של מלינצ'ה בשנות ילדותה ונערותה, יש לשער כי היא הייתה מקור שופע של ידע גיאוגרפי ותרבותי עבור קורטס וצבאו. מעשה אחד של ריגול אקטיבי המתועד בפירוט רב התרחש באירוע של כיבוש העיר צ'ולולה (Cholula), אשר התאפשר בזכות מידע שהשיגה מלינצ'ה מאישה מקומית מבוגרת ושאותו חשפה בפני קורטס. דיאז מתאר, תוך שהוא משבח את עורמתה של מלינצ'ה, כיצד בתחבולות היא נשאה חן בעיני אותה אישה מבוגרת אשר פתחה את ביתה לפניה והציעה לה להינשא לבנה :

This woman assured her that Motecusuma had issued the most peremptory orders to this effect, and had therefor sent an army of Mexicans, who were to join the Cholullans and spare none of us alive... Doña Marina then questioned her as to how she had come to the knowledge of that... "I know all this from my husband," returned she.

(Diaz, 1844: 201-202)

מלינצ'ה ניצלה את ההזדמנות הראשונה כדי להיפרד מהאישה והעבירה לידי קורטס בפירוט את כל המידע שהצליחה לאסוף. ניתן ללמוד מתיעוד זה, ובאופן כללי מהתנהלותה כחלק ממחנה קורטס, כי מלינצ'ה לא רק שיתפה פעולה עם הקונקיסטדורים אלא אימצה את תרבות ספרד ואת דתה, רכשה את שפת הכובשים והפכה ליד ימינו של קורטס בכיבוש מקסיקו. היא גם ילדה את בנו בכורו של קורטס, מרטין, המכונה 'המקסיקני הראשון', והוא מקור המושג Mestizo, ילד שנולד

להורה ממוצא אירופאי והורה ממוצא אינדיאני. אולם השם מלינצ'ה (Malinchista בספרדית) הפך במקסיקו למילה פוגענית, שם נרדף לבוגד, אדם שמוקסם מתרבות הזר ובוז לתרבותו שלו:

La Malinche comes to signify the traitor to national goals; the one who conforms to her paradigm is labeled Malinchista, the individual who sells out to the foreigner, who devalues national identity in favor of imported benefits.

(Cypess, 2000: 7).

אפשר לומר אפוא שפרשת חייה של מלינצ'ה מדגימה את הקביעה ש-"the translator acts as a kind of double agent in the process of cultural negotiation." (Tymoczko & Gentzler, 2002: XIX).

4.1.4.1.1 פרשנות של בגידה

התשובה לשאלה במי בגדה מלינצ'ה אינה פשוטה וחד-משמעית. הרי כפי שסיפרה על עצמה לדיאז, היא עצמה לא נולדה וגדלה לתוך אף אחת מהאימפריות שאותן כבש קורטס, וסיועה בקרבות הכיבוש במקומות אלו אינו מהווה בגידה במקורותיה. יתרה מכך, בתקופה שקודמת לכיבוש הספרדי לא הייתה קיימת ישות פוליטית אחת ומאוחדת המזוהה עם מקסיקו של היום: "pre-conquest world was too strongly and persistently divided by 'micro-patriotism' to have conceived of such an expression" (Lanyon, 1999: 105). השבטים השונים אף היו ביריבות האחד עם השני, כפי שמוכיח שיתוף הפעולה של בני טלאסקאלה (Tlaxcala) ובני הואשוטסינגו (Huejotzinga) עם קורטס בכיבוש העיר צ'ולולה, כך שמלינצ'ה הייתה יכולה להיות אויב, אך לא בוגדת – מילה שמדגישה אויב שמגיע מתוך העם הנבגד והנכבש.

החוקרת אנה לניון, שמייצגת גישות פמיניסטיות בחקר תרבות מקסיקו, מציינת כי התייחסות ראשונה למלינצ'ה כבוגדת ניתן למצוא 340 שנה לאחר הכיבוש הספרדי, בנאומו של הסופר הספרדי הלאומן איגנסיו רמירז ביום השנה לעצמאות מקסיקו:

One of the mysteries of fate is that every Mexican owes his downfall and disgrace to a woman, and to another woman his salvation and glory; the myth of Eve and Mary is reproduced everywhere; we indignantly remember Cortés's mistress and will never forget, in our gratitude to Doña María Josefa Ortiz, the immaculate Malintzin of other times who dared to pronounce the Fiat of independence, so that the incarnation of patriotism would make it happen.

(Ramírez, 1861 as cited in Bartra, 1992: 156)

דבריו של רמירז נאמרו מתוך רצון לבנות זהות לאומית, לעצב זיכרון היסטורי בעל שורשים עתיקים: "attempt to separate the new Spanish American countries from Spain in more

than the political sphere" (Cypess, 2000: 41) והייתה להם השפעה גם על כתיבת נובלות היסטוריות העוסקות בתקופת הכיבוש הספרדי. על האופן שבו גישות לאומניות השפיעו על התפתחות המיתוס של מלינצ'ה כבוגדת (traitor and temptress) ניתן ללמוד מהתיאור של בנות-דמותה של מלינצ'ה בספרות המקסיקנית:

If you wish to subvert a man's reputation you deform him physically. You cripple him and endow him with a hunchback, as Shakespeare did with Richard III, or paint him syphilitic with an imbecile's drool, as Diego Rivera did with Hernan Cortes in several of his murals. If you wish to attack a woman, you do so through her sexuality. It was in the literature of the nationalist era, therefore, that a new dimension of sexual depravity was added to the legend of 'Malinche's political treachery'.

(Lanyon, 1999: 191)

סייפס (Cypess, 2000) מביאה דוגמאות מטקסטים ספרותיים ששימשו מניפסטים פוליטיים בתקופת העצמאות המקסיקנית (1810–1870), נובלות ומחזות שבהם מוצגת בת-דמותה של מלינצ'ה באור בוגדני (ibid.: 42). הנובלה ההיסטורית *Xicoténcatl* שמקורה אינו ידוע היוותה השראה לכתיבתם של שלושה מחזות: *Xicohtencatl* מאת José Marí a Moreno y Buenvecino שפורסם בשנת 1828; *Teutila* מאת Ignacio Torres Arroyo שיצא באותה השנה; ו-*Xicoténcatl* שפורסם שנה לאחר מכן מאת José Marí a Mangino. בשלוש היצירות הספרותיות המוזכרות משתלחים הכותבים במלינצ'ה, כאשר כל מחבר "unreservedly delivers devastating attacks" (Cypess, 2000: 45). על אף שבנובלה ההיסטורית שיצאה לאור בשנת 1870 תחת הכותרת *Los mártires del Anáhuac* [קדושי אנאהאק] מתאר הסופר Eligio Ancona את ילדותה הטרגית של מלינצ'ה, וניתן היה לחשוב שהקדמה זו תהווה הצדקה למעשה חבירתה לכובשים הספרדים, בא סיפור רקע זה להעצים את העובדה שמעשה בגידתה היה בלתי-נמנע.

בתיאוריות פמיניסטיות בחקר התרגום ניתן למצוא היום ביקורת על ההבחנה שבין טקסט המקור "הגברי" לטקסט המתורגם "הנשי", והכרה בכך שמטרת ייחוס תכונות נשיות לתרגום היא להפחית מחשיבותו ולהדגיש את משניותו ביחס למקור. הביטוי המפורסם שהוזכר בפתיחה לפרק זה "les belles infidèles", מנסה לפגוע במעמד התרגום באותה טכניקה שבה עשו שימוש בספרות המקסיקנית כדי לפגוע במלינצ'ה, כלומר לייחס לפעולת התרגום, באופן מטאפורי, מתירנות ובוגדנות מינית: "Fidelity is defined by an implicit contract between translation (as woman) and original (as husband, father, or author)" (Chamberlain, 1988: 456). תחת חוזה מסורת-שמרני שכזה רק האישה, או המתרגם, יכולים להימצא אשמים בבגידה, שכן הלגיטימיות של הילד, או התרגום, תלויה רק בייחוסו לאביו (ibid.).

בתיאור המרגלים-המתרגמים שהוצגו עד כה נעשה שימוש בביוגרפיות הרבות שנכתבו על אודותם, כתיבה אוטוביוגרפית מועטה ניתן למצוא רק בכתיבה של ברטון, בנספח לספרו *Falconry in the Valley of the Indus* שפורסם בשנת 1852, ובמשפטים בודדים אצל בל במכתביה למשפחה וחברים. איור ליסנר הינו המתרגם-המרגל היחיד בקורפוס המחקר שכתב לקראת סוף חייו אוטוביוגרפיה המתארת את חייו לפני מלחמת העולם השנייה ובמהלכה.

שימוש ראשון בכתיבה אוטוביוגרפית ניתן למצוא ביוון העתיקה. סוגה זו לא התבדלה מראשיתה מכתבה ביוגרפית (שנעשתה על-ידי אדם שאינו הפרוטגוניסט), ולא התיימרה לשקף נקודת מבט סובייקטיבית-אישית אלא לתעד ולדווח באופן אובייקטיבי לציבור הקוראים על אירועים חברתיים כלליים (גרינספלד ואלקד-להמן, 2008). התיחום בין הסוגות נעשה במאה ה-18, כאשר לניסיון חייו של היחיד ניתנה חשיבות מחקרית, היסטוריוגרפית כמו גם סוציולוגית. האוטוביוגרפיה הוגדרה כ- "a retrospective account of a man's whole life (or a significant part of a life) written as " Mandel, 1968:) "avowed truth and for a specific purpose by the man who lived the life (217). עם התפתחות המחקר על תולדות הז'אנר האוטוביוגרפי, ובמקביל לציון יתרונו בהיותו עדות בעל הדבר עצמו, צוינו גם חולשותיו: "השכחה, הצנזורה העצמית, רציונליזציה והיעדר אמיתות לצורך הגנה עצמית" (פלאי, 1999: 19). בעת קריאת אוטוביוגרפיה יש צורך לבחון את כל הפרטים לאור מטרתו של הכותב, שכן היא זו שמסבירה אילו פרטים נבחרו להיכלל בה ואילו פרטים נותרו מחוצה לה:

The autobiographer may wish to justify his past actions...and that decision will help to establish the criteria for form, scale, order and the like, or he may wish to confess to a life of misdeed and thus select only those aspects of his life which characterize his history as needful of confession.

(Mandel, 1968: 220)

ברוח זאת יש לקרוא את העדות העצמית של המתורגמן-המרגל איור ליסנר.

4.1.2.2.1. איור ארתור ניקולאי ליסנר (1909–1967)

איור ליסנר, יהודי-למחצה, יליד ריגה, היה עיתונאי, סופר ואתנוגרף שקנה לו שם עם פרסום ספריו שנסבו על עמי קדם ותרבותם (אביטל, 1971: 18). ספרו האוטוביוגרפי *Mein gefährlicher Weg*. *Vergeben, aber nicht vergessen* [דרכי המסוכנת. לסלוח אך לא לשכוח] שהוציאה לאור בתו Imogen Jochem לאחר מותו בשנת 1970, מתאר את פעילותו של ליסנר בזמן מלחמת העולם השנייה כמתורגמן ומרגל עבור ה-Abwehr, מנגנון המודיעין הצבאי הגרמני. פרסום הספר חולל סערה גדולה כאשר נטען כנגד ליסנר שהספר אינו נאמן למציאות והינו "מעין כתב הגנה [...]. המחבר מנסה להוכיח בו כי הוא עבד לא למען הנאצים אלא למען אדמירל קנריס [...]. אשר הוצא להורג לאחר ניסיון ההתנקשות בהיטלר" (אביטל, 1971: 18). ההיסטוריון והעיתונאי היינץ הונה (Heinz Höhne) פרסם בעיתון *Der Spiegel* כתבה מקיפה על פעילותו של ליסנר בנוער ההיטלראי ומאוחר יותר בריגול לטובת מנגנון המודיעין הנאצי במנצ'וריה, תוך התבססות על ארכיון המודיעין הגרמני

וציטוטים מכתבות של ליסנר עצמו בעיתונות הנאצית שתומכות במדיניות המפלגה. גם בישראל התפרסמה בשנת 1971, בעיתון "דבר", כתבתה של יהודית אביטל המאשימה את ליסנר בכתבת כתב הגנה בעל "נימת התחסדות" (אביטל, 1971: 18) המנסה להעיד על היותו של ליסנר חף מכל אשמה. למהדורת הספר שיצאה לאור בשנת 1975, ובה נעשה שימוש במחקר של אביטל, התווספה אחרית דבר מאת הונה אשר ניסה לשפוך אור על הפער שבין המציאות הידועה ממסמכים היסטוריוגרפיים לזו שהציג ליסנר.

כדי להבין אם ליסנר בגד בעמו יש לתת את הדעת לזהותו. באוטוביוגרפיה שכתב ליסנר, נרמזה זהותו היהודית אך בקושי, והתייחסות ראשונה לכך ניתן למצוא כאשר היה עליו להוכיח את מוצאו הארי לפני נישואיו לתרזה, ומספר שנים מאוחר יותר עם אירוסיו לאירנה, כאשר בשני המקרים לא עלה בידו להציג את המסמכים הדרושים. התייחסות שנייה ליהדותו הייתה כאשר סיפר שאביו נעצר על-ידי הגסטפו באשמת זיוף מסמכי זהות אריים לטובת חבריו הסוחרים. עם זאת, הונה כתב על-פי מסמכים היסטוריוגרפיים, שאביו של ליסנר, רוברט הירשפלד, שהיה סוחר יהודי אמיד מלטווייה, נישא לשרלוט, נוצרייה ממוצא גרמני. הירשפלד שינה את שמו לליסנר בשנת 1917, וזיף עבור עצמו ומשפחתו מסמכי זהות אריים כאשר היגרו לגרמניה. בהקדמה לספרו של ליסנר שכתבה אשתו השחקנית רות ניהאוס, היא אינה מכחישה את היותו של ליסנר יהודי, ומסבירה את העובדה שהוא לא ציין זאת בספר בכך שהוא נאלץ לחיות את חייו במצב של הגירה פנימית (internal emigration) כדי להגן על עצמו ועל משפחתו. גם הונה באחרית הדבר לספר מתאר את ליסנר כמי שנאלץ לחיות חיים מקבילים:

Er spaltete sich, so stellt es sich der Psychiater Hans BürgerPrinz vor, »in zwei in sich selbst durchaus abgeschlossene und funktionierende, defektiöse Hälften«: in den Gefährdeten und in den Mitläufer des NS-Regimes.

[הוא פיצל את עצמו, כפי שמתאר הפסיכיאטר האנס ברגרפרינץ, "לשני חצאים מובחנים, עצמאים ומתפקדים": החצי שחי בסכנת הכחדה והחצי שתומך בשלטון הנאצי].

(Höhne as cited by Lissner, 1975: 229)

תיאור חייו הצעירים של ליסנר עולה בקנה אחד עם תיאוריות מחקר פוסט-קולוניאליות, שבהן ניתן למצוא אזכור לקשר שבין היהודי הנווד לעבודת התרגום. כיוון שהיהודים הזרים באירופה, בדומה להוגנוטים בצרפת של המאה ה-18 או לקתולים באירלנד של המאה ה-16, נושלו מזכויות טריטוריאליות, הם מצאו את עצמם נודדים בשולי החברה ובגבולות המדינה (Cronin, 2000). מציאות זו של נדידה חשפה אותם למגוון רחב של טקסטים ממקורות שונים, ואף עודדה אותם לעסוק בתרגום, ובכך להשפיע על בחירת הטקסטים המתורגמים לשפה המקומית הדומיננטית:

Endowed, it would appear, with an unusual facility for languages, compelled to be a frontaliere (the grim Swiss word for those who, materially and psychologically, dwell near or astride borders), the twentieth-century Jew would be drawn naturally to a comparative view of the secular

literatures which he treasured but in none of which he was natively or "by right of natural inheritance" altogether at home.

(Steiner, 2010: 148)

ליסנר חי כבר מילדותו חיי נדודים בתוך תצרף של שפות ותרבויות. עוד לפני מעבר משפחתו לגרמניה למד בביתו שבלטויה לדבר מספר שפות :

Als Kind lernte ich vier Sprachen: Deutsch von meiner Mutter, Finnisch von meinem Vater, Russisch, das die Umgangssprache in der Stadt war, und Lettisch von unserer Dienerschaft. Ich muß hinzufügen, daß ich alle vier Sprachen von Anfang an mit Akzent sprach.

[בהיותי ילד למדתי ארבע שפות: גרמנית מאמי, פינית מאבי, רוסית שהייתה שפת המקום, וליטאית מהמשרתים בבית. עלי לציין כי את ארבע השפות דיברתי כבר מההתחלה במבטא נכון.]

(Lissner, 1975: 10)

עם הגיעם לגרמניה נשלחו ליסנר ואחיו פרסי לבתי ספר גרמניים, שם למדו את השפה כמו גם את התרבות הגרמנית. ליסנר התרשם מאוד מאורח החיים הגרמני המדויק, הנקי והחרוץ:

Der riesige Verkehr, der durch die engen Straßen strömte, beeindruckte mich. Zunächst wirkte die Stadt abweisend und verschlossen, aber als wir dann in den Westen fuhren, trat die Sauberkeit der großen Stadt, die Disziplin der Deutschen und ihre Geschäftigkeit stärker in den Vordergrund. Die meisten Leute waren gut angezogen.

[התנועה הסואנת ברחובות הרשימה אותי. אם בתחילה העיר נראתה מייאשת וסגורה, עם הנסיעה מערבה באו לידי ביטוי הניקיון בעיר, המשמעת שבה התנהלו הגרמנים וחריצותם. רוב התושבים היו לבושים היטב.]

(Lissner, 1975: 29)

עם סיום לימודי התיכון, תקופה שבה החלה התעניינותו של ליסנר בלימודי היסטוריה של העת העתיקה, נשלחו האחים על-ידי אביהם ללמוד משפטים ב-Greifswald. האווירה הפוליטית בשנים אלו בקמפוסים בגרמניה הכריעה את הכף, וליסנר הצליח לשכנע את אביו להמשיך את לימודיו באוניברסיטת ליון שבצרפת, שם האווירה הייתה יותר קוסמופוליטית, ולא היו השלכות לעובדה שליסנר זר. כך הוא מתאר את חבריו לספסל הלימודים: "Sie erschienen mir aufgeschlossen, intelligent, witzig, sie interessierten sich für Kunst, Literatur und Politik" [הם היו רחבי-אופקים, אינטליגנטים, מצחיקים, התעניינו באומנות, ספרות ופוליטיקה] (ibid.: 58). במקביל ללימודיו עסק ליסנר בתרגום עבור Herr de Lorage, איש עסקים גרמני שחי בצרפת. הוא הגיע אליו על בסיס שבועי על-מנת לתרגם ולהקריא לו את העיתונות היומית. בתקופה זו התנסה ליסנר בכתיבה עיתונאית, ומאמרים וביקורות ספרים פרי עטו התפרסמו לראשונה. בסוף השנה, בלחץ

אביו, חזר ליסנר לסיים את לימודיו בגרמניה. באותה שנה אחרונה ללימודיו האקדמיים, בשנת 1933, מתאר ליסנר בספרו את אירועי ליל שריפת הספרים מנקודת מבט של מתנגד לנציונאל-סוציאליזם:

Unter wehenden Hakenkreuzfahnen waren singende Braunhemden und Studenten aufgereiht wie eine Phalanx uralter Krieger, die zum Gesang rauher Stammeslieder ein Opfer zelebrierten. Unter schmetternden NS-Liedern und dem Zischen und Knattern der verzehrenden Flammen vollzog sich das Spektakel des unglaublichen Brandopfers. Tausende und aber Tausende von Büchern, die Früchte jahrelangen Nachdenkens, Beobachtens und Forschens, die geistigen Kinder der Intellektuellen der Welt wurden hier verbrannt. All jene Autoren, die versäumt hatten, die Weltanschauung der Braunen gutzuheißen, sollten für die Nachwelt gestorben sein, und von ihrem Vermächtnis an die Gesellschaft sollte nichts bleiben als Asche.

[מתחת לדגלי צלב קרס, עמדו בשורות 'החולצות החומות' והסטודנטים כגדודי לוחמים קדומים שחוגגים הקרבת קורבן בשירה שבטית. מחזה הקורבן העולה באש התרחש על רקע שירי המפלגה הנאצית האלימים, שריקת הלהבות וקולות פיצוח הקורבן המתכלה. אלפי ספרים, פרי שנים רבות של למידה, התבוננות ומחקר, יצירתם הרוחנית של הוגי דעות ידועי-שם, עלו כולם בלהבות. כל אותם סופרים שסירבו לאמץ את השקפת העולם של 'החולצות החומות' היו צריכים למות ולהיכחד, ומורשתם לא צריכה להתקיים אלא כאפר.]

(Lissner, 1975: 82)

על-פי הונה, ליסנר סיגל לעצמו את נקודת המבט הביקורתית נגד המשטר הנאצי רק לאחר המלחמה, עם כתיבת זיכרונותיו, לאחר שעונה על-ידי היפנים באשמת ריגול לטובת הרוסים:

Abgeschnürt von der Außenwelt, seines Körpers kaum noch mächtig, erträumte er sich einen anderen Lissner, klug und mutig genug, all das vorauszusehen, was dann mit furchtbarer Konsequenz gekommen war. Je verzweifelter Lissner in seinem Verlies meditierte, desto heftiger verdrängte er die eigene Vergangenheit ins Unterbewußtsein, konstruierte er sich eine neue Persönlichkeit. Er sah sich in der Rolle des nimmermüden Widerstandskämpfers, der gegen das menschenfeindliche NS-Regime angetreten war, jede Chance nutzend, der Freiheit eine Gasse zu bahnen, unermüdet am Sturz des Unrechtsstaates arbeitend. »Ich kämpfte«, so wird er schon Monate später formulieren, »einen verzweifelten Kampf gegen den Nazismus. Ich forderte den Teufel heraus mit seinen eigenen Waffen, die gleichzeitig auch die tödlichsten waren, und wechselte meine Farbe nicht, bis ich besiegt und zum Schweigen gebracht wurde. «

[חנוק על-ידי העולם שסביבו, חלש מאוד בגופו, הוא רוקם לעצמו ליסנר אחר, חכם ואמיץ מספיק כדי לחזות את התוצאות הנוראות שהגיעו. ככל שהולך הייאוש ומשתלט על מחשבותיו של ליסנר הכלוא והמעונה, עברו האמיתי נדחק לתת-ההכרה, והוא בונה לעצמו סיפור ואישיות חדשה. הוא רואה את עצמו בתפקיד לוחם מותש בארגוני ההתנגדות למשטר הנאצי, לוחם חופש, שניצל כל הזדמנות שנקרתה בדרכו לפעול ללא לאות להפלת מדיניות העוול. "נלחמתי", כך הוא יגיד חודשים לאחר השחרור, "מאבק נואש נגד הנאציזם. אתגרתי את השטן בכלי הנשק שלו, הקטלניים ביותר, ולא שיניתי את צבעי עד שהובסתי והושקתי".]

(Höhne as cited in Lissner, 1975: 269)

הונה מטיל אור על הסיבה שבגללה עשה ליסנר את המאמץ חרף מחלתו בסוף ימיו לכתוב את האוטוביוגרפיה שלו, לערוך חשבון רטרוספקטיבי במטרה לעשות דקונסטרוקציה להיסטוריה האישית שלו (Mandel, 1968). יחד עם זאת, ניתן לתת מקום, בעקבות חוקרי הז'אנר האוטוביוגרפי, להבחנה בין שתי מטרות שונות של הטקסט שיכולות לדור בכפיפה אחת, כתיבה שמשקפת אובייקטיבית את המציאות וניתן לאמתה באמצעות טקסטים נוספים, לעומת כתיבה שמשקפת אמת פנימית וסובייקטיבית של הכותב: "reflects contingent reality (which can be verified outside the text) and creates an internal reality of its own [...] to write a life is to design a life" (Redford, 2002: 45). הונה סבר שחשיבה כזאת מאפשרת לקבל את הסתירות המצויות בכתיבתו של ליסנר. הונה ביסס את דבריו על מסמכים היסטוריוגרפיים שמלמדים כי יחד עם אחיו הצטרף ליסנר למפלגה הנאצית באותה השנה שבה נערכה שריפת הספרים. הוא "נשלח לאימונים בבית הספר של ה.ס.ס. ולאחר ההסמכה וההשבעה שירת שנתיים בברלין ובגוטסבורג, וצורף ככתב ללשכת התעמולה של היטלר" (אביטל, 1971: 18). רשימותיו של ליסנר בבטאונו של גבלס *Angriff* וכן בעיתון המפלגה *Völkischer Beobachter* תומכות במדיניות הפנים והחוץ הנאצית ומצדיקות אותה.

בשנת 1938 שלחו עורכי העיתון את ליסנר לטוקיו, כדי שידווח משם על הקרבות שבין יפן לרוסיה. הוא נבחר הודות להיכרותו עם השפה היפנית ותרבותה, שאותה רכש לפני המלחמה, כאשר שהה ביפן לצורך מחקר לספר שכתב. כאשר הגיע לידי ליסנר מידע שאביו נעצר שוב על-ידי הגסטפו באשמת זיוף מסמכי זהות, הוא ניצל את קשריו עם איש העסקים אמיל פיטרר, סוכן בשירות הריגול של האדמירל קנריס בטוקיו, והציע את שירותיו ואת קשריו הרבים כעיתונאי, כדי להשיג מידע ולהעבירו לטובת המשטר הנאצי בתמורה לשחרור אביו. אי-אפשר להטיל ספק בכך שבנקודה זו בזמן ליסנר כבר ידע במפורש שאביו יהודי, ועל-כן גם הוא יהודי על-פי תורת הגזע הנאצית. הוא ודאי היה מודע להשלכות הניצחון של הצבא הגרמני והשלטת האג'נדה הנאצית על היהודים. ובכל זאת הוא ניצל את האמון שניתן בו כעיתונאי עצמאי, והעביר מידע על כוחות הצבא הרוסי לידי ארגון המודיעין הנאצי. האם הרגיש שהוא בוגד בעמו בשעה שהגן על משפחתו? באוטוביוגרפיה, כמו גם בהקדמה מאת אשתו, וכן באפילוג מאת הונה, לא ניתן לראות שליסנר הרגיש שייכות לעם היהודי, להפך, הוא עשה כמיטב יכולתו למצוא חן וחסד בעיני המפלגה הנאצית, אך מתוך העובדה כי "עד יומו האחרון שאף להנציח את עצמו כגיבור דמיוני של תנועת-מחתרת דמיונית" (אביטל, 1971: 35), ניתן להבין כי כתיבתו הייתה מאבק להילחם בדפי ההיסטוריה אשר תיעדו אותו כבוגד.

4.2. בגידה בשולחיהם

בניגוד למרגלים-המתרגמים בטקסטים היסטוריוגרפיים, ששמרו כמסופר על נאמנות לשולחיהם, מצטיירת מתוך תיאור דמויות המתרגמים-המרגלים בטקסטים הספרותיים שבקורפוס המחקר תמונת בגידה כפולה. כל דמויות המתרגמים-מרגלים בטקסטים הספרותיים בקורפוס המחקר מועסקים כמתרגמים בליבו של מאבק א-סימטרי בין שני כוחות פוליטיים (לפחות). ארבעה מתוכם (4.2.1) פועלים מתוך הזדהות עם עמם הנכבש או המדוכא, והם שומרים על נאמנות לו, תוך הפעלת מניפולציות שונות בסיטואציית התרגום שאליה נקלעו כדי להילחם בישות הכובשת. הד לפעילות זו ניתן למצוא בתיאוריות פוסט-קולוניאליות בחקר התרגום, הדנות "בתרגום ככלי לגיטימי בשירותן של קבוצות מדוכאות" (ויסברוד, 2007: 23). שלוש דמויות ספרותיות נוספות בוחרות לבגוד גם בשולחיהן וגם בעמן מסיבות אישיות שונות (4.2.2).

4.2.1. דיוקן הנכבש – בגידה בשולחיהם ונאמנות לעמם

"הליקוי החמור ביותר שממנו סובל הנכבש הוא להיות מוצב מחוץ להיסטוריה ומחוץ לקריה" (ממי, 2005: 98). אולם כאשר הנכבש נקלע לסיטואציה שבה הוא מגלה שהוא יכול להשפיע על גורלו שלו ועל זה של עמו, ניתן להיווכח בבחירתו של המתרגם-המרגל למרוד ולעשות מעשה. יש להזכיר שכל הדמויות בפרק הינן פרי דמיונם של הסופרים והן נבראו או נוצרו בעידן הפוסט-קולוניאלי. בהישעננו על הנחת היסוד בפואטיקה המצוינת בסקירת הספרות, שקובעת כי טקסטים ספרותיים אינם מתקיימים בתוך ריק אלא נובעים מהמציאות ומתייחסים אליה באופנים שונים, יש להניח כי אחת ממטרות הסופר ביצירת דמויות שבוחרות שלא להיכנע לכובש היא הנכחת אג'נדה אנטי-קולוניאליסטית.

4.2.1.1. יוסף מאני בספר מר מאני מאת א.ב. יהושע

הספר *מר מאני* מגולל מהסוף-להתחלה את קורותיה של משפחה ספרדית לאורך עשרה דורות, דרך חמש שיחות, החל (או כלה) במר אברהם מאני, נכדו של סֶפֶק מספוא יהודי שחי במאה ה-18 בסלוניקי, אשר נשלח ללמוד תורה בקושטא אצל החכם שבתאי חנניה הדאיה, וכלה (או החל) בהגר שילה, ילידת קיבוץ משאבי-שדה ואשתו לעתיד של אפרים מאני, שניהם סטודנטים באוניברסיטת תל-אביב של שנות ה-80 במאה הקודמת.

השיחה השלישית בספר מתנהלת בשנת 1918 בפלשתינה-א"י בין לוטננט אייבור סטיבן הורביץ "בן הפליט מרוסיה, שנקלט בצבא הבריטי הרווי גילויי אנטישמיות" (ברזל, 1995: 116) ומשמש בתפקיד התובע מצד הפרקליטות הצבאית הבריטית, לבין השופט הצבאי הקולונל מייקל וודהאוז, "אנגלי וולשי, גיבור מלחמה פצוע, בן לחבר בית-הנבחרים הבריטי ותת-שר" (שם). הורביץ נפגש עם וודהאוז ערב פתיחת משפטו של מר יוסף (בן משה) מאני הנאשם בריגול, במטרה למזער את הנזק שמשפט ראווה שכזה יכול לגרום למעמדו של המנדט הבריטי בפלשתינה-א"י, ואולי גם, למרות הניכור שהוא מפגין כלפי יהודים, לנסות להציל את בן-עמו; הוא מבקש להמיר בגירוש את עונש המוות שאמורה הפרקליטות לדרוש:

וזה יהודי קשה, שמסרב לסניגור, ומוכן להיתלות רק כדי שישא נאום פוליטי קשה, שיסכסך בין הקהילות והעמים, ואם יתחיל המשפט לא יוכל להיעצר, אלא עד הסוף המר, שחובתי כתובע לרדוף עד חורמה. אבל, האם כך צריכה להיפתח ההיסטוריה הבריטית בארץ הקודש, ביהודי תלוי בירושלים?

(יהושע, 1990 : 194)

יוסף מאני נולד בירושלים, נכד ליוצאי סלוניקי, בן לאב יליד ירושלים ואם יהודייה ממוצא בריטי. עובדת היותו אזרח בריטי שנויה במחלוקת, שכן מקור אזרחותו הבריטית של אביו משה נעוצה בתקופת ילדותו, אז נתחבב ביותר על הקונסול הבריטי שבירושלים שאימץ אותו אליו ונתן לו באופן אישי תעודת אזרחות בריטית. יוסף התייתם מאביו בגיל 12, ובאותה השנה כאשר מגיעה יולדת בטעות לבית היולדות שכבר נסגר ויוסף הילד נאלץ לסייע לה לאורך הלידה עד לשלב חיתוך חבל הטבור, הוא חווה לדבריו את לידת זהותו כהומו-פוליטיקוס. "וכך, הוא אומר על עצמו, באותם רגעים, בחדר הקר, והסכין מונף בידו, נקבעה תודעתו הפוליטית בעוצמה" (שם : 168). בתור יצור פוליטי הוא קובע לעצמו מטרות ברורות שבאות לידי ביטוי במגוון אופנים :

בלימוד לשונות מתוך תכנון לעתיד, בהתחברותו אל העדות השונות, אל הנוצרים והערבים שבירושלים, בלא שיתבולל בתוכם, בלימוד של מדיניות ומשפטים באוניברסיטה האמריקנית בביירות, בהתקשרו אל אישה יהודייה מרוסיה 'בעלת תודעה פוליטית חזקה כמותו', בשקיעתו 'בעומק מיטתו' בקריאת עיתונים, אפילו ישנים, ובהסתכלות במפות.

(שקד, 2010 : 231-230)

בזכות כישרונותיו ושקדנותו הוא הופך להיות מתורגמן רב-לשוני מוכשר שמשמש כראש המתורגמנים של דיוויזיה בריטית שהוצבה בפלשתינה. הורביץ מספר לשופט וודהאוז על עלייתו לגדולה של המתורגמן הרב-לשוני מאני, שמנצל את תפקידו ובוגד באמונו של הצבא הבריטי :

אבל עדיין השורש הזוחל של הבגידה לא יודע מה ינבט ממנו, עד שיום אחד הוא נכנס אל אחד החדרים של המטה, להשליך נייר של טיוטה לסל הניירות, והחדר ריק... והוא רואה בסל הניירות מפה מגולגלת והוא לוקח אותה וטומן בחיקו, ובערב בביתו, רואה שלקח את תכנית המתקפה של הרגיימנט העשרים ושניים בעבר הירדן [...] והלך כמנהגו ביום השבת לבית הכנסת [...] המשך דרומה [...] וקנה עבאיה ונתעטף בה [...] והגיע אל עיירה קטנה בשם רמאללה [...] והריח את עשן המדורה התורכית [...] ובא אליהם וקרא לסמל ונתן לו את התוכניות.

(יהושע, 1990 : 185)

יוסף מאני מסרב לקבל כסף עבור בגידתו ומבקש בתמורה את ההזדמנות לשאת דברים מול ערביי האזור. הוא יוצא למסע אידיאולוגי, מקהיל את תושבי הכפריים הערביים, ונושא באוזניהם את הצהרת בלפור כדי לעורר אותם לאמץ לעצמם זהות, ולא להפוך לקורבן פוליטי של הבריטים. הוא מהפכן שמעוניין לגבש "את היושבים בארץ למקשה לאומית אחת הבנויה על מרכיבי הילידות

והשייכות לארץ" (יהושע, 2008 : 220). הוא מקריב את ערך הנאמנות למעסיקו על מזבח האידאה של כינון מדינת ילידיה, ונשאר נאמן לעצמו ולעמו.

4.2.1.2 גרי טאולר בספר Interpreter מאת בריאן אולדיס

ספר המדע הבדיוני *Interpreter* מאת בריאן אולדיס מתאר מציאות עתידנית אימפריאליסטית-גלקטית. חוקרי מקורותיו של ז'אנר זה מצאו כי התפתחות הושפעה רבות מייצוגים של מפגשים שבין בני אירופה האימפריאליסטים לתושבים-ילידים של אפריקה ואמריקה :

When Verne, Wells, and others wrote of voyages underground, under the sea, and into the heavens for the reader of the age of imperialism, the otherworldliness of the colonies provided a new kind of legibility and significance to an ancient plot.

(Rieder, 2008: 6)

ספרו של אולדיס, שפורסם לראשונה בשנת 1960, עומד בשורה אחת עם ספרי מדע בדיוני נוספים מאותו העשור שיצאו בביקורת על התפשטות אימפריאליסטית וכיבוש קולוניאלי, ביניהם *Stranger in a Strange Land* מאת רוברט היינלין (1961); *Dune* מאת פרנק הרברט (1965); ו- *2001: A Space Odyssey* מאת ארתור סי קלארק (1968).

Each novel [...] explicitly criticizes territorial colonialism and posit inner space as a landscape colonized by social norm and unconscious psychological urges. Rather than projecting outward to explore "the Orient" or "the West", these narratives suggest that altered states of consciousness offer inward voyages to master and liberate the hidden power of one's own unconscious.

(Higgins, 2013: 2)

אולדיס מעביר את ביקורתו דרך תיאור מציאות דיסטופית שבה חוצנים שאינם נושמי חמצן המכונים נאליס (Nuls) מכוכב פארטוסי (Partussy) שולטים בכדור-הארץ כחלק מאימפריה רבת כוכבים. כדור-הארץ משמש את האימפריה כמפעל לייצור עץ, רוב שטחי הכדור מיוערים ומיועדים לייצוא עץ לרחבי האימפריה, מלבד מספר קטן של אזורים מגודרים ואטומים לחמצן המיועדים למגורי האימפריאליסטים השולטים, כמו גם מספר קטן של ערים מוזנחות שבהן גרים בני-אדם, או חוצנים אחרים נושמי חמצן. במספר קרחות יער פריפריאליות מתפתחים כיסי מרד, קולוניות נסתרות שבהן מתכננים בני-האדם להחזיר לידיהם את השליטה בכדור-הארץ.

לכדור-הארץ מתעתדת לצאת משלחת מטעם משרד המשפטים של האימפריה לחקור האשמות של שחיתות והתנהלות של סחיטה ואיומים שהגיעו אליהם בנוגע לנציב כדור-הארץ פר-שבורלם. הנציג שיוצא בראש המשלחת Signatory Arch-Hiscount Armajo Synvoret אינו דובר לדאבונו את שפת בני-האדם ומבקש שלקראת ביקורו, בעוד שנתיים (מכיוון שמדובר במסע ארוך בין-כוכבים)

יעמידו לרשותו מתורגמן שדובר את שפת כדור-הארץ " *interpreter speaking Earthian language*" (Aldiss, 2014: 14). אולדיס מעביר כאן ביקורת על צביעותם של הכובשים, המתגלה כאשר סינבורט עצמו מותח ביקורת על פר-שבורלם שאינו דובר Earthian :

"Commissioner, does it not seem to you that for some understanding of the native's habits, his laws, his customs, his religion, his ceremonies, his philosophy, his literature, his history; for some understanding of all or any of these vital things, does it not seem necessary to you to have a knowledge of this language??"

(Aldiss, 2014: 87)

החלטתם של הכובשים שלא ללמוד את השפה ולהשתמש במתורגמנים בקשר עם הנכבשים נמצאת בהתאמה לאסטרטגיות תרגום בתקופה הקולוניאלית שהוזכרו בהקשר לדיוקנו של הכובש, שמטרתן הייתה החלשת התרבות המקומית עד היעלמותה (Cheyfitz, 1997; Niranjana, 1990; Tymoczko, 1999). למשימת המתורגמנות עבור סינבורט נבחר בן-האנוש גארי טאולר, המתורגמן הראשי של פר-שבורלם, שכאמור אינו דובר Earthian או כפי שהוא מכנה אותה " *their barbaric tongue*" (Aldiss, 2014: 87). במהלך השנתיים עד שתגיע המשלחת צריך פר-שבורלם בסיוע שר המלחמה שלו Arm-Marshall Terekomy להוכיח כי שלטונו חף מכל שחיתות, ובני-האדם הם אלו המעוניינים להשמיד את היערות כדי לפגוע באימפריה הפרטוסית. הם עושים זאת באמצעות בניית ערים אנושיות זמניות שבהן יסיירו המבקרים כדי להיווכח בחמלתו הרבה של פר-שבורלם לנתיני האימפריה, ויצירת אזורי קרב הממחישים את חוסר נאמנותם של בני כדור-הארץ, שאליהם הם מביאים במיוחד חוצנים מכוכב Starjj שתושביו דומים ביותר לבני אדם. טאולר, מתורגמנו הראשי של פר-שבורלם ויועצו הבלתי-פורמלי לענייני ההולכים-על-שתיים (לנאליים העצומים שלוש רגליים), כמו גם מעצם שהותו הארוכה יחסית בתוך ערי השלטון הסגורות, נחשף באופן חלקי לתכנון המורכב והפלילי של פר-שבורלם וטרקומי ומחליט תוך סיכון רב לבגוד באמון שנתנו בו מעסיקיו הנאליים, ולהעביר מידע בהיחבא לבני עמו כדי להפיל את הממשל החוצני.

את מעשה הבגידה האולטימטיבי משאיר טאולר לביקורו של סינבורט. הוא מנסה למצוא זמן שבו לא יהיה נתון תחת עיניהם הבוחנות של אנשי פר-שבורלם כדי לספר לסינבורט מה באמת מתרחש בכדור-הארץ. אך ככל שהביקור מתארך מבין טאולר שגם הכובשים בעלי הכוונות הטובות ביותר הינם כובשים " *that even these beings seemingly honest though they were, were only*" (Aldiss, 2014: 98). את תחושתו מחזקת העובדה שכאשר הוא מצליח להביא לסינבורט הוכחה חותכת בדבר מעלליו של פר-שבורלם (רגל קטועה של לוחם בן-כדור-הארץ, שמתגלה כרגלו של בן Starjj שיובאו כדי להציג מלחמה), סינבורט עצמו כלל אינו מכיר בהבדלים, מבחינתו כל נתיני האימפריה באשר הם חסרים כל זהות משמעותית.

האירוע מזעזע את טאולר שמחליט לתקוף פיזית את סינבורט. מעשה זה הוא שמביא בסופו של דבר להדחתו של פר-שבורלם באשמת התנהלות עדינה מדי עם בני האדם שהיו תחת חסותו, סוף אירוני המדגיש את אכזריותם של הכובשים.

4.2.1.3. ברנו סלבדור בספר "שיר המיסיון" מאת ג'ון לה קארה

דמות נוספת שמוצאת את עצמה בליבו של קונפליקט פוליטי היא דמותו של ברנו סלבדור, מתורגמן רב-לשוני בספר המתח והריגול *The Mission Song* של הסופר ג'ון לה קארה שראה אור לראשונה בשנת 2006. סלבדור, המכונה סלבו, הינו על-פי תיאורו:

אזרח מהוגן של הממלכה המאוחדת ואירלנד הצפונית, ובמקצועי מתורגמן צמרת מסוואהילית ומלשונות אחרות, ידועות פחות אבל נפוצות מאוד במזרח קונגו, לשעבר תחת שלטון בלגיה, ומכאן שליטתי בצרפתית.

(לה קארה, 2008 : 7)

אולם סלבו אינו בריטי במוצאו: אביו הוא מיסיונר קתולי אירי, שהקדיש את חייו להפצת דת הנצרות במזרח קונגו, פעילות שמהווה תזכורת לשלוש מאות שנים של שלטון אימפריאליסטי אירופאי באפריקה. ואימו היא אישה כפרית מקונגו, בתו של ראש הכפר שאירח את המיסיונר המבוגר. בסיטואציה הזאת שבה בוחר לה קארה להביא לעולם את גיבור ספרו, לא ניתן להתעלם מהביקורת הנוקבת על האופן שבו מנצל הכובש הלבן בעל הכוונות הטובות לכאורה את מארחיו, תוך שהוא מתאר את יופייה הרב של הבת שאותה הוא כובש גם כן.

סלבו בעל צבע העור הכהה שירש מאימו, גדל בינקותו בקונגו במחיצתו של אביו "במסווה שהוא צאצאו של דוד שהלך לעולמו ואחר כך בתור משרתו ועוזרו בקודש" (שם : 13). אך עם מותו של אביו, כשסלבו רק בן עשר, מעבירה אותו הכנסייה לפנימייה קתולית ליתומים באנגליה, שם מגלה האב-הכומר מייקל את שליטתו המדהימה של סלבו במספר רב של שפות, והוא מטפח אצלו את השאיפה לרכישת השפות כמו גם ללמידה אקדמית ברמה הגבוהה ביותר, דרך שמובילה אותו להצלחה גדולה כמתורגמן עבור חברות כלכליות ומשפטיות בכירות. כאזרח מסור לבריטניה ממלא סלבו את חובתו הפטריוטית בחשאיות בשירות המודיעין הבריטי, ומדי פעם מתבקש לשבת בחדר צ'אטים, להאזין לשיחות, לתמלל ולתרגם אותן. ערב אחד פונה אליו מר אנדרסון, מפעיל מטעם הסוכנות החשאית שאינה נקובה בשם, בבקשה מיוחדת:

"יש לנו קצת פעילות מבצעית בשבילך, בן" הודיע מר אנדרסון כבעל בשורה, והטמין את הטלפון הנייד בכיס חולצתו. "די לשבת בתא נחמד ונוח ולהאזין לעולם ממרחק בטוח, חוששני. אתה עומד לפגוש כמה מהבריונים האלה פנים אל פנים, ובאותה ההזדמנות לעשות משהו טוב בשביל הארץ שלך. אין לך התנגדות לשנות את זהותך, אני מביין?"

(לה קארה, 2008 : 48)

סלבו נשלח לשמש מתורגמן בוועידה סודית על אי בים הצפוני, שמטרתה לכאורה הבאת שלום לקונגו, אולם מסתירה למעשה הפיכה בחסות המערב על-מנת לגזול את משאבי הטבע באזור. סלבו מבין שרק על-ידי חשיפת השיחות שאותן הוא מתרגם, הוא יצליח לסכל את הקנוניה שמתקמת לשדוד את משאבי ארצו ובכך למוטט אותה כלכלית. על סלבו לא נכפית עבודת התרגום, וגם את מטלת הריגול הוא עושה מתוך מוטיבציה פנימית ואידיאולוגיה, אולם באותם רגעים של קונפליקט

פנימי שבהם הוא נקרע בין המדינה שבה נולד למדינה שבשליחותה הוא נשלח למשימה, נופלת ההכרעה והוא מחליט לבגוד בשולחיו מתוך נאמנות לארץ מולדתו ולעמו. הוא מסתיר על גופו את הקלטות ואת מחברות התמלול, ומחזיר אותן אתו לאנגליה במטרה לחשוף את המזימה.

4.2.1.4. מקס קוטנר בספר "לתרגם את חנה" מאת רונלדו ורובל

הסופר רונלדו ורובל הברזילאי עוסק בספרו לתרגם את חנה בזהותה של קהילת המהגרים היהודית בדרום אמריקה בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. על אף שהמתיחות הפוליטית בספר זה אינה על רקע זירה אימפריאליסטית של כובש מול נכבש, קיומם של יהודים מהגרים בעלי תודעת גלות בארץ בעלת מאפיינים דתיים ואתניים נוצריים, השוללת את קיומה של נוכחות יהודית מאורגנת, מעמידה אותם במתח שבין נאמנות לארץ שמעניקה להם מקלט מאירועי הפרעות שחוו בארצות מוצאם, דרום רוסיה ופולין, לבין השאיפה לשימור זהותם היהודית (אבני, 2004).

הרקע לספרו של ורובל הוא הקשחת ידו של המשטר הברזילאי בראשות ז'טוליו ורגאס בעקבות ניסיון ההפיכה הקומוניסטית של 1935 בברזיל שהובל על-ידי ארגון החולצות הירוקות בהנהגת פליניו סלגאדו. מקס קוטנר, גיבור הספר של ורובל, הוא סנדלר יהודי החי בריו-דה-ז'נרו ומתבקש על-ידי המשטרה הפוליטית לתרגם התכתבויות בידיש בין היהודים המהגרים שחיים במקום לבין קרובי משפחתם שעדיין מתגוררים באירופה תחת השלטון הנאצי. המשטרה חושדת בקיומה של מזימה קומוניסטית המלווה על-ידי המהגרים היהודים:

ניסיון ההפיכה הקומוניסטית של 1935 דרדר את המדינה לגיהינום שלא היה כמותו. אלות החריבו בתים, משרדים, חנויות ואת כל מה שהריח מחתרנות לכלבי הציד של רב-סרן פילינטו מולר, ראש המשטרה.

(ורובל, 2015 : 10)

מקס אמנם מתייחס לברזיל כאל 'ארצו', אולם זהותו היהודית ומעמדו כמהגר בן-מיעוטים הם הדומיננטיים אצלו. "מאז שהגיע לברזיל ב-1928 אהב מקס לחיות כמו עשב: מתחת לקו האש, גם אם הנסיבות רמסו אותו" (שם : 14), וזאת כדי שלא יאלץ להצהיר למי נתונה נאמנותו. הוא נזכר בזיידע [סבא] שלמה שגידל אותו בפולין, ומנהל דיאלוג עם תמונת דיוקנו התלויה בחדרון שלו כדי לנקות את מצפונו:

"האם ראוי שארגל אחר בני עמי? מה יש לחכמים לומר בנידון? [...] מה לגבי חטא שנעשה באונס, זיידע?"
"חטא שנעשה באונס אינו חטא," הבהיר הסב.

(ורובל, 2015 : 16)

הקהילה היהודית מצידה מנצלת את עיסוקו של מקס אולם לא לצורך פעילות פוליטית כלל אלא לצורך הצלת נפשות:

"האחים שלנו נרדפים על ידי המשטרה. הם בטוחים במקום מסתור, ואנחנו מתכוונים להבריא אותם לארגנטינה עם דרכונים מזויפים. הוראות הפעולה מוצפנות במכתב

שתתרגם בימים הקרובים. הוא עוסק בחתונה בז'קרפגואה, הכל שקר גמור. אל תתרגם את שמות המוזמנים."

(ורובל, 2015 : 65)

עבודות התרגום והריגול עבור הממשל הברזילאי נכפות על מקס קוטנר, הקשר שלו עם אנשי המשטרה מרחיק אותו מבני עמו. ההתלבטות הפנימית יוצרת אצלו את המוטיבציה לבגוד במעסיקיו ולרגל אצלם עבור בני עמו כדי להוכיח לקהילה שבה הוא חי את נאמנותו לעמו.

4.2.2. בגידה בשולחיהם תוך בגידה בעמם

שלוש דמויות של מתרגמים-מרגלים בקורפוס המחקר בחרו כאמור מסיבות שונות לבגוד בשולחיהם תוך בגידה בעמם.

4.2.2.1. נאגיב עזאם בספר "The Warlord's Son" מאת דן פספרמן

נאגיב עזאם, גיבור הספר *The Warlord's Son*, הוא בנו של מנהיג ידוע של שבט פאתני במדבריות חייבר שבפאקיסטן על גבול אפגניסטן "a rural princeling" (Fesperman, 2004: 4). בגיל שמונה-עשרה שולח אותו אביו ללמוד באוניברסיטת צפון-קרוליינה שבארצות הברית כמפגן ראווה של כוחו והונו הכלכלי מול הממשל באיסלמבאד. באחד מביקוריו בפאקיסטן, לפני שנתו האחרונה באוניברסיטה, תופס ארגון הביון הפאקיסטני ISI (Inter-Services Intelligence) את נאגיב לחקירה בענייני העסקים של אביו. בספר מתוארת ילדותו הקשה של נאגיב בהיותו הבן היחיד למושל הכפר, ה-malik של השבט, שמצופה ממנו לרשת את תפקידו של אביו, אבל הבן אכזב שוב ושוב את אביו כאשר העדיף לצייר ציפורים ולא לצוד אותן, או כאשר העדיף להימלט מקרבות רחוב באמצעות דיבורים ולא באמצעות אלימות. טאריק מזכיר לנאגיב את אותם העלבונות שהטיח בו אביו בצעירותו ומעודד אותו לדווח על פעולותיו הבלתי חוקיות המתרחשות בשטחי הכפר. במהלך חקירה ארוכה וקשה מאיים עליו סוכן הביון טאריק כי תילקח ממנו אשרת היציאה וידאגו כי לעולם לא יוכל לצאת לארצות הברית לסיים את לימודיו. נאגיב נשבר וחושף פרטים בנוגע לעסקי סמים והברחות שבהם אביו מעורב, ובכך בוגד לראשונה באביו ובשבט שלו. מעשה זה של הפללת אביו מביא לגירושו של נאגיב מהשבט ומשטחי הכפר שבו גדל. אולם עם סיום לימודיו הוא גם אינו יכול להישאר בארצות הברית, ויזת הסטודנט שלו נשללת ממנו בעקבות אירועי הטרור של ה-9/11.

מגורש גירוש כפול " banished from tribal lands by his father, barred from America by consular officials" (Fesperman, 2004: 5), נאגיב משתקע בעיר פאשוור, בירת חייבר, סמוך למעבר הגבול עם אפגניסטן, ומשתכר למחייתו מעבודה עיתונאית מקומית, כמו גם מעבודות מתורגמנות עבור עיתונאים אמריקאים שבאים לסקר את אזורי הקרבות שמעבר לגבול. אחד העיתונאים שמבקשים לשכור את שירותיו הוא סטנלי סקלי, עיתונאי ותיק בעל קשרים ענפים בממשל ארצות הברית. סוכני ISI מבקשים לנצל את קרבתו של נאגיב לסקלי, ותחת איומים על חייו ועל חיי ארוסתו הוא נאלץ להסכים לדרישתם לשלוח להם דיווחים על כל מה שיראה בזמן שהוא וסקלי מצטרפים לשיירה של לוחמי גרילה שמטרתה להגיע לאזורי הקרבות באפגניסטן.

נאגיב אשר בגד במשפחתו ובשבט שאותו מנהיג אביו והוגלה והורחק משטחי השבט כבר אינו מרגיש צורך לשמור על נאמנותו להם. גם לשולחיו, ארגון ה- ISI הוא אינו מרגיש צורך אמיתי להיות נאמן, ומעביר להם מידע באופן חלקי, רק על-מנת לשמור על חייו וחיי ארוסתו. נאמנותו כעת היא לאומה שאימצה אותו ושהוא אימץ את ערכיה, והוא מתאמץ לשמור על סקלי עד רגעיו האחרונים.

4.2.2.2. ארסן סמנצ'ין בספר "נמר השלג (הכלה הנצחית)" מאת צ'ינגיס אייטמטוב

עלילת הספר נמר השלג (הכלה הנצחית) מתרחשת באזורי הכפר שבהרי קזחסטאן, בתקופה שמיד לאחר הפרטת ברית-המועצות. ארסן סמנצ'ין, גיבור הספר, הוא עיתונאי ומבקר מוזיקה ותרבות לשעבר, שהיה מכתבי החצר של גורבצ'וב, וכעת לאחר שגורש בבושת פנים מהסצנה התרבותית-עירונית החדשה שנשלטת על-ידי אוליגרכים, הוא מקבל על עצמו עבודת מתורגמנות שמציע לו דודו בכפר הולדתו. לדודו של ארסן, בקטור-אגא, חברה לעסקי ציד שמשרתת בעיקר לקוחות זרים עשירים ביותר שבאים לצוד נמרי שלג בהרי קזחסטאן. בתחילה מסייע ארסן רק בתרגום מסמכים עבור אשרות כניסה לציידים הזרים, אולם כעת מגיעה משלחת מכובדת של שני נסיכים סעודים שאליהם יצטרף ארסן:

וגם אין ספק שלא היה איש מתאים ממנו להעניק להם את הכנסת האורחים ואת הכבוד הראוי, שהרי הם היו במעמד של בני מלוכה ונדרש להם אפוא לא מתרגם סתם כי אם אדם מהימן, בן שיח, כלומר, נדרשה כאן אישיות יוצאת מגדר הרגיל.
(אייטמטוב, 2012 : 102)

חמישה בחורים מתושבי הכפר שבו נולד ארסן סובלים בעקבות שנות הקומוניזם מרעב, ממחסור ומקנאה לשפע המערבי, והם רואים את עצמם כלוחמים לגיטימיים בגלובליזציה. חמשת הבחורים תופסים את ארסן בהגיעו לכפר, ובאיומים על חייו הם מגייסים אותו למשימה סודית. הם זוממים לחטוף את שני הנסיכים הסעודים ולדרוש תמורתם כופר של עשרים מיליון דולרים. החטיפה אמורה להתבצע בזמן שארסן מלווה אותם במסע הציד שבהרים ומתרגם עבורם את הוראות הציידים הקזאחים שמלווים אותם:

"מרגע שנתפוס את בני הערובה אתה תצטרך למסור להם את הפקודות שלי, כי אף אחד מאיתנו לא יודע מילה באנגלית. וזה לא באשמתנו... אנחנו נכלא במערה את חובבי הציד האלו [...] ואתה תודיע להם שאנחנו דורשים ברימטה של עשרה מיליון דולר לראש."

(אייטמטוב, 2012 : 149)

ארסן נדרש תוך כדי ליווי האורחים הסעודים לעקוב ולאסוף מידע על כל צעד שלהם, כדי שיוכל להוביל אותם אל המארב המתוכנן של חמשת בני הכפר. אף שארסן נאלץ לתרגם ולרגל עבור בני כפרו תחת איומים, אפשר היה לכאורה לצפות שתיווצר אצלו הזדהות עם המצוקה שמובילה את חבריו לנסות לחטוף את הנסיכים הסעודים. אולם מתוך נאמנות אידיאולוגית לדמוקרטיה המערבית, מבצע ארסן בגידה כפולה, כאשר הוא מפנה גב לשולחיו בני עמו, ומקריב את עצמו כדי להציל את הנסיכים.

4.2.2.3. ג'ורג' פולגר בספר "The Gordian Knot" מאת ברנרד שלינק

ג'ורג' פולגר, יליד גרמניה, הדמות המרכזית בספרו של ברנרד שלינק *The Gordian Knot*, עורך-דין בעברו, אדם מהורהר וחסר כריזמה, נאלץ מסיבות כלכליות ורומנטיות לעבור לגור בכפר קטן בצרפת עם אהובתו האומנית. הוא מנסה להשתכר למחייתו מתרגום מסמכים טכניים בחברת תרגום קטנה במרסיי בבעלות Monsieur Maurin, אולם משאין הוא מצליח להגדיל את הכנסתו, נוטשת אותו אהובתו וחוזרת להוריה העשירים בגרמניה. במפנה דרמטי, ממש לפני שפולגר נאלץ לחזור לגרמניה לבית הוריו שבור ומרושש, פונה אליו מר בולנקוב, איש עסקים ממוצא רוסי שמקים חברת תרגום בעיירה הסמוכה קדנה, ומציע לו סכום כסף נאה כדי שיתרגם עבורו מסמכים טכניים. במשרדו של בולנקוב פוגש פולגר את פרנסואה קרמסקי, מזכירה נאה וחייכנית שאינה מספרת הרבה על עצמה ועל עברה, אך מתאהבת בפולגר ועוברת לגור איתו. בזמן שפולגר ופרנסואה נשלחים על-ידי בולנקוב לכנס מחשבים במונטלימר, מתרחשת תאונת דרכים קטלנית שבה נהרג Monsieur Maurin. בולנקוב מסייע לפולגר לרכוש את חברת התרגום, וכן לסגור חוזה עם חברת מרמוז (Mermoz), חברה לבניית מסוקים שזקוקה לתרגום של מסמכים טכניים, תכניות בנייה, ספרי הדרכה ותרשימים.

העניינים מסתבכים כאשר לילה אחד מוצא פולגר את פרנסואה בחדר העבודה שלו כשהיא מצלמת תרשימים שאותם תרגם עבור Mermoz. פרנסואה טוענת שאביה ואחיה מוחזקים על-ידי ארגון הביון הפולני בגיבוי הק"ב הרוסי, ורק כאשר היא תעביר לידיהם את כל המידע בנוגע למסוקים של חברת מרמוז הם ישוחררו. פולגר מסכים בשתיקה להמשיך ולתרגם עבור מרמוז ובכך לשתף פעולה עם מעשה הריגול:

The only thing they want me to do is keep on doing knowingly what I've done up to now unknowingly. I just have to go on with my work and from time to time let Françoise... in fact, I don't need to take any action. All I have to do is let things happen.

(Schlink, 2011: 66)

גם כאשר מהימנותה של פרנסואה מתערערת בעיניו של פולגר, ולא נראה שעבודות התרגום והריגול שבהן הוא עוסק אכן מביאות תועלת למישהו, ממשיך פולגר לתרגם את המסמכים ולהעלים עין מכך שהם מועתקים ממנו על-ידי שירות הביון הרוסי. רק בחלקו האחרון של הספר, כאשר פולגר מחליט לשוב לפרנסואה אהובתו, שבינתיים ילדה לו בת, הוא מחליט לבצע בגידה כפולה, כדי להרוויח כסף לעצמו ולמשפחתו הקטנה. בעורמה הוא מנצל את המידע שתרגם ושנשאר חלקית ברשותו, הוא מוכר אותו בו-זמנית לשתי סוכנויות יריבות, ה-CIA האמריקאית והק"ב הרוסי, וכך גם מצליח לחשוף את בולנקוב ולמלט את עצמו מציפורניו.

5. הקריטריון השני: הסתרה ו-(אי-)נראות

ישנו מאפיין משותף נוסף למתרגם ולמרגל והוא הצורך שלהם להסתיר את זהותם או את משימתם הנעשית מאחורי הקלעים. מנקודת מוצא זו, נשווה בין דמות המרגל לבין דמות המתרגם, או בין המרגל לבין מתרגם בעל אפיונים מסוימים. הנקודות להשוואה הן: הסתרה - הכוונה במחקר זה היא הסתרת זהותו של המתרגם-המרגל ואופן היטמעותו בסביבה שבה הוא פועל (5.1); ואי-נראות, המתייחסת לפעילות המתמקדת בהשגת מידע עבור שולחיו (5.2).

5.1 הסתרה ואי-נראות בתרגום

הוגה הדעות ואלטר בנימין השתמש באופן ייחודי במושג 'תרגום שקוף' בהתייחסו לטקסט שמתורגם באופן מילולי, ומהדהד את שפת המקור ותרבותו, כחלק מתהליך שתכליתו הוא יצירת 'שפה טהורה' שהיא מחוץ לגבולות כל השפות הקיימות:

True translation is transparent, it does not obscure the original, does not stand in its light, but rather allows pure language, as if strengthened by its own medium, to shine even more fully on the original.

(Benjamin, 1997: 160)

מושג התרגום השקוף מקבל משמעות הפוכה אצל החוקר לורנס ונוטי בספרו *The Translator's Invisibility*. ונוטי מתייחס לאסטרטגיית התרגום המכונה ביות (domestication) שמטרתה היא יצירת תרגום קולח שמוכר וקרוב לעולמו של הקורא (Venuti, 1995: 5). אסטרטגיית תרגום זו מכוונת לדרישה רווחת מצד קוראים, עורכים ומוציאים לאור ליצירת תרגום שאין בו צרימה והדהוד של הזר. בביות המתרגם חותר להתאמה של הטקסט לנורמות, לאידיאולוגיות ולערכים בתרבות היעד, התרבות הקולטת. את תוצר הטקסט שעבר ביות מכנה ונוטי 'טקסט שקוף' אשר מאופיין על-ידי הסתרה: "a concealment of the cultural and social conditions of the translation – the aesthetic, class, and national ideologies" (ibid.: 61). אסטרטגיית תרגומית זו מוליכה ל-invisibility, ותוצרה הוא טקסט המחביא את זהותו האמיתית כתרגום ומתחזה לטקסט מקור (Cortez, 1998).

שימוש נרחב באסטרטגיית הביות הוא שהוביל על-פי ונוטי לאחד הפרדוקסים המתסכלים ביותר בעולמו של המתרגם. שמו של הפרדוקס הושאל מתוך ביקורת ספרותית שכתב הסופר האמריקאי גיימס מיצ'נר על התרגום לספרו החמישי של הסופר הציכי מילן קונדרה, *Forgetting the Book of Laughter* לאנגלית: "His first four books published in English did not speak with the stunning lyrical precision of this one (the invisible translator is Michael Henry Heim)" (Michener, 1980: 108). הביטוי 'המתרגם הבלתי-נראה' מתאר מציאות שבה ככל שיורדת רמת נראות המתרגם, כך התרגום נחשב מוצלח וקולח יותר בעיני הקורא, המו"ל או מבקר הספרות, אולם בו-זמנית חלה גם ירידה במעמד המתרגם ובהערכת מקצוע התרגום. ונוטי מכנה תופעה זו בשני כינויים דומים, בכינוי המתון יחסית self-effacing (שחיקת המתרגם או מחיקת המתרגם) (Venuti, 1995: 44) וכך בכינוי self-annihilation (השמדה עצמית), ביטוי חמור

הרבה יותר. ונוטי מסביר ששחיקת מעמדו של המתרגם נובעת משני גורמים: מחד גיסא, קוראי הספרות שמצפים לקרוא ספר מתורגם כספרות מקור ללא הדהוד התרבות הזרה ממנה הגיעו הטקסט או מחברו, ומאידך גיסא עורכי הספרות ומבקריה שדורשים מתרגומים שיוכלו להיקרא בשטף, ושיהיו נטולי ביטויים משונים וניסוחים מסורבלים אשר עלולים להביא לידי ביטוי את נוכחותו הזרה של הסופר:

A translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers, and readers when it is read fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent.

(Venuti, 1995: 1)

אם כן, השימוש הרווח באסטרטגיית הביות הופך בפועל גם את המתרגם עצמו לבלתי-נראה: "The translator's invisibility is thus partly a strange effect of his manipulation of language, a self-annihilation that results from the very act of translation" (ibid.: 179-180). ונוטי מתקומם נגד התפיסה הרואה באי-נראותו של המתרגם לא רק כורח מציאות אלא אף היבט אינהרנטי וחשוב בעבודת התרגום, כפי שמבטא זאת סטיינר בספרו *After Babel* (1975), בהתייחסו ליצירתו של בורחס פיי מנאר: "A true translator knows his labor belongs to oblivion" (Steiner, 1975: 73).

כמו מהמתרגם, כך גם מהמרגל נדרש באופן אינהרנטי לתפקידו לסגל את זהותו לתרבות שבה הוא פועל כדי שיראה כשייך לתרבות זו, כך שזרותו לא תורגש ושפעילותו לא תתגלה, ולמעשה להיות בלתי-נראה, הן ברמת הפרט והן ברמת סוכנות הביון כארגון, כפי שמתאר זאת העיתונאי פיליפ נייטלי ביחס להקמת סוכנות הביון הבריטית בתחילת המאה ה-20: "לאחר שהתקבל הרעיון להגן על הממשלה מפני הטיפול בעיסוק המלוכלך של ריגול, על-ידי הקמת שירות ביון שלא יהיה קיים, הצעד הבא היה כמעט אוטומטי: השירות שאינו קיים, והצורה שבה הוקם, חייבים להיות סוד כמוס" [ההדגשה שלי, ד"א] (נייטלי, 1991: 31).

5.2. הסתרת הזהות של המרגל-המתרגם

במדעי החברה, בהקשרו של השיח הפוסט-קולוניאליסטי העוסק בזהויות, התפתחה תפיסה המבליטה היברידיות ויוצאת נגד ההבחנה הדיכוטומית לרבות זו שבין כובש לנכבש. פרק זה, העוסק בזהותו של המרגל-המתרגם, מתבסס תיאורטית על האופן שבו מתייחס החוקר הומי באבא למרחב שבו נפגשות התרבויות (Third Space). בהתייחסו ליצירתה של זהות חדשה בסביבה קולוניאליסטית, מגבש הומי באבא בספרו *The Location of Culture* (Bhabha, 1994) ארבעה מושגי יסוד המאפיינים את המפגש הבלתי סימטרי שבין הכובש לנכבש: **אמביוולנטיות** (ambivalence), המציינת סתירות וחוסר עקביות בשיח, "speaks in a tongue that is forked" (ibid.: 85), כמו גם בפעולות הקולוניאליסטיות, **שוליים** או **סְפָר** (liminality) – ביטוי המתאר גם פעולה של טרנספורמציה ושינוי וגם, במקרים אחרים, מצב של אנשים שבחרו או נאלצו להתמקם בשוליים התרבותיים (ibid.: 151), **חיקוי** (mimicry) – תהליך אימוץ והפנמה של רעיונות, תפיסות

ורטואלים מתרבות אחרת (ibid.: 86), והיברידיזציה (hybridity) – מושג המבטל את היחס הדיכוטומי שבין כובש ונכבש ומתאר מרחב שלישי (Third Space), שבו נוצר מפגש שמשנה את תפיסתן של שתי התרבויות את עצמן ואת התרבות האחרת:

It is that Third Space, though unrepresentable in itself, which constitutes the discursive conditions of enunciation that ensure that the meaning and symbols of culture have no primordial unity or fixity; that even the same signs can be appropriated, translated, re-historicized and read anew.

(Bhabha, 1994: 37)

כאשר מפגש כזה מתקיים הוא מאפשר למבנים תרבותיים, עמדות וזהויות חדשות להופיע:

מרחב זה הטעון בסוגים שונים של עבר ושל היסטוריות, מאפשר משא ומתן חדש בין זהויות, ומעמת בין המשמעות והייצוג של תחושת היעדר הביתיות (unhomeliness) מצד אחד, לבין תחושת ההתקה (displacement) המקנה לסובייקט הפוסט-קולוניאלי חניכה חוץ-טריטוריאלית ובין-תרבותית.

(מונק, 2012 : 25)

בליבו של מפגש בין-תרבותי זה מזהה הומי באבא (Bhabha, 1994) מספר אסטרטגיות פעולה המאפיינות את האופן שבו משתנות התרבויות על הרצף שבין התנגדות מוחלטת לקבלת התרבות הקולוניאליסטית והסירוב להיטמע בה ועד היטמעות מלאה, וכן את האופן שבו נוצרות קטגוריות היברידיזציה חדשות. על רצף זה ניתן למקם גם את המתרגמים-מרגלים בקורפוס המחקר, מתרגמים-מרגלים שלא הסתירו את זהותם, ולא נטמעו בסביבה בה פעלו (סעיף 5.3); מתרגמים-מרגלים שעטו על עצמם זהות מותאמת לסביבה שבה פעלו על-מנת להיטמע בצורה מלאה (סעיף 5.2.1); ומתרגמים-מרגלים שבנו לעצמם זהות חדשה שהיא מארג של זהותם המקורית בשילוב היבטים מסביבתם החדשה (סעיף 5.2.2).

5.2.1. מתרגמים-מרגלים שנטמעו בצורה מלאה

שתי דמויות בלבד בקורפוס המחקר, האחת מתועדת בטקסטים היסטוריוגרפיים והשנייה בטקסט ספרותי, ניסו להיטמע באופן מוחלט בסביבה שבה פעלו.

5.2.1.1. סר ריצ'רד פרנסיס ברטון

סר ריצ'רד פרנסיס ברטון יצא כאמור להודו בשירות החברה הבריטית 'הודו המזרחית', אולם במהלך מילוי תפקידו כמתורגמן ומרגל ועיסוקו בתרגום טקסטים מקומיים וכתובה תיעודית, ברטון הלך ונטמע בצורה הדרגתית אך רציפה בתרבות המקומית. תהליך ההיטמעות של ברטון אינו מבוסס רק על רכישת השפות המקומיות, אלא נעשה גם באמצעות התעמקות וקבלה עצמית של הדתות והמסורות של התרבויות המקומיות. בשנת 1843, בפעם הראשונה שבה שהה בבארודה שבמדינת גוג'ראט, ניצל ברטון את חודשי המונסון כדי ללמוד הינדואיזם. עם סיום לימודיו העניק לו מורו היס צ'אד את חוט כת הברהמין, Janeo, אות כבוד שרק זרים מעטים זכו לו:

This was a rare and unheard-of honor for a young man from another culture, a culture that bore much enmity to Hinduism and everything it represented. The Janeo, Hindus emphasize is a privilege never given to the outsider.

(Rice, 2001: 75)

ברטון קיבל על עצמו את דת ההינדו והתקדם במהירות לא אופיינית למעמד של snake priest, איש דת שתפקידו לטפל בהכשות נחש. מעמדו זה לא הוסתר מעיניהם של חבריו הקצינים הבריטים שהדביקו לו את הכינויים White Nigger או Jungli [אירופאי שמתנהג כמקומי] (ibid.: 80). בעוד שהוגה הדעות פאנון בספרו *Peau noire, masques blancs* [עור שחור, מסכות לבנות] מדבר על הנכבש או הנשלט שמאמץ את מערכת הערכים של השולט או הכובש (Fanon, 1986), בהתנהגותו של ברטון נמצא חיזוק לגישתו האנטי-בינארית של הומי באבא, שמדגישה כי במרחב שבו נפגשות שתי תרבויות, גם זו הנחשבת עליונה או חזקה יותר לא יכולה שלא להיות מושפעת בעצמה מהדיאלוג הנוצר (Bhabha, 1994). השפעה זו יכולה להרחיק לכת עד מצב כמו זה של ברטון, בן המעמד הכובש שמאמץ את מערכת הערכים של התרבות הנכבשת. באותה התלהבות שבה הכפיף את עצמו למערכת החוקים של דת ההינדו, לומד ברטון להכיר דתות מקומיות נוספות ובהמשך שהותו בהודו ממיר את דתו לאיסלאם ולאחר מכן לסיקיזם.

בשנים 1844–1845 נשלח ברטון על-ידי מפקדו, סר צ'ארלס נאפייר, למספר משימות במחוז סינד. על-פי תיאורה של איזבל ברטון, בשלב זה הוא מבקש להתנתק מבני עמו, ממוצאו ומתרבותו. הוא מתלבש ומתנהל כסגפן דת מוסלמי וזוכה להערכת המקומיים:

He let down a curtain between himself and Civilization, and a tattered, dirty-looking dervish would wander on foot, lodge in mosques, where he was venerated as a saintly man.

(Burton, 1893: 160)

תיאור זה מאפיין תקופה משמעותית בחייו של ברטון, שבה הוא הופך להיות זר לתרבותו שלו. בגדי הכותנה הרחבים, שאותם הוא בוחר ללבוש בביקוריו במסגדים ולחלופין בבתי-בושת מקומיים, מבטאים לא רק נוחות חיצונית והתאמה למזג האוויר המקומי אלא גם זהות מקומית שהוא מבקש לעטות על עצמו בצורה מלאה:

This was no act for Burton. If he said he was a Muslim, then he was one. He could not have survived for long on a mere pretense of being a Muslim in a land so fiercely devoted to its faith [...] Burton was so immersed in Islam and in Sind [...]

(Rice, 2001: 132-133)

כאשר החליט ברטון לנטוש את תורת ההינדו ולהמיר את דתו לאיסלאם, הוא לא הסתפק בשליטה מושלמת בשפה הערבית ובלימוד כתבי הדת, אלא הוא חי את חייו בצורה מלאה על פי צו הדת ואף מל את עצמו: "to be initiated into Islam is one thing: to live as a Muslim was something more demanding" (ibid.: 135). היטמעותו הטוטאלית בקרב מוסלמים היא שאפשרה לו לצאת

למסע חאג', העלייה לרגל המסורתית השנתית למכה, כפי שתיאר בפרוטרוט בשלושת הכרכים של ספרו *Personal Narrative of a Pilgrimage to El-Medinah and Meccah* שפורסם לראשונה בשנת 1855.

סעיד (Said, 2003) מתייחס לתיאוריו של ברטון בספר זה (המכונה בקצרה *Pilgrimage*) בהקשר של תפיסת האוריינטל על-ידי הכובשים. הוא מפרט כי ברטון הוא החוקר הבריטי היחיד מאותה התקופה שאכן חי בצורה מלאה כמקומי:

Far more successfully than T. E. Lawrence, he was able to become an Oriental; he not only spoke the language flawlessly, he was able to penetrate to the heart of Islam [...] his vast information about the Orient, which dots every page he wrote, reveals that he knew that the Orient in general and Islam in particular were systems of information, behavior, and belief, that to be an Oriental or a Muslim was to know certain things in a certain way, [...] Burton's freedom was in having shaken himself loose of his European origins enough to be able to live as an Oriental.

(Said, 2003: 195-196)

על אף שבסיטואציה הקולוניאליסטית הגיע ברטון מצידה של הישות הכובשת, שהיא לכאורה מושא החיקוי של הנכבש, תהליך החיקוי עד היטמעותו המלאה של ברטון התרחש באותו מרחב שלישי שבו נפגשים הכובש והנכבש, המדוכא והמדכא, ואשר בו הקטבים הבינריים על פי הומי באבא מיטשטשים: "Both colonizer and colonized are in a process of miscognition where each point of identification is always a partial and double repetition of the otherness of the self" (Bhabha, 1994: 97). במרחב זה, כאמור, החיקוי אינו נשאר נחלתו של הנכבש, גם זהותו של הכובש עוברת תהליך טרנספורמטיבי.

5.2.1.2 ברונו סלבדור

סלבו, דמות המתורגמן-המרגל בספר "שיר המיסיון", כפי שתואר בפרק שעוסק בבגידתו בשולחיו (4.2.1.3), אומנם נולד למציאות היברידית של מפגש קולוניאליסטי בין אביו המיסיונר האירי ואימו האפריקאית ילידת קונגו, אולם במהלך שנות בגרותו הוא מסגל לעצמו זהות בריטית על-מנת להיטמע בחברה הלונדונית שבה הוא חי, כפי שמתואר בפתחת הספר:

אני אזרח מהוגן של הממלכה המאוחדת ואירלנד הצפונית [...] אני פנים מוכרות בבתי המשפט של לונדון, האזרחיים והפליליים כאחד [...] יש לי המלצות מזהירות שקיבלתי מתאגידים רבים, מן המכובדים ביותר בארצנו [...] את מיסי אני משלם כסדרם, יש לי דירוג אשראי בריא ואני בעליו של חשבון בנק מנוהל היטב.

(לה קארה, 2008: 7)

מתוך רצון להקים משפחה בריטית, ובכך להיטמע בצורה מלאה בחברה הלבנה השמרנית, הוא בוחר להינשא לפנלופי, עיתונאית בכירה בוגרת אוקסברידג' ו"הבת הבכורה במשפחה ממעמד מקצועי רם מעלה ממחוז סארי, על טהרת הגזע הלבן" (שם : 8), שאביה שותף בכיר בחברת עורכי דין יוקרתית בלונדון ואימה "מוקד כוח חשוב בסניף המקומי של המפלגה השמרנית" (שם : 8), על אף הקשיים שמערימים ההורים על אותה הזוגיות. כאן בולטת אותה אמביוולנטיות מצידו של סלבו הנכבש, אותו מרחב של סתירות פנימיות שמתאר הומי באבא (Bhabha, 1994), שבין משיכה ודחייה, תשוקה וחרדה, שבו סלבו מעוניין להידמות ככל יכולתו למשפחתה הלבנה של פנלופי, אך אינו יכול להימנע מהעברת ביקורת מרומזת על אותו לובן, אותה תפיסת כובש שמזלזלת בו עצמו. גם בהיבט של מראהו החיצוני, כפי שמעיד סלבו עצמו, ניכרת תשוקתו להיטמע:

באור מחמיא, כך הייתי אומר בלבי בילדותי, אני נראה כמו אירי שזוף ולא כמו אפריקאי חום דווקא, וחוף מזה שערי חלק ולא מתולתל וצמרי, וזה הרבה למי שמנסה להיטמע.

(לה קארה, 2008 : 9)

כך גם במבטא הבריטי שהוא סיגל:

אין זו אנגלית במבטא גבוה, בינוני או עממי, ולא במבטא 'מלכותי מזויף' וגם לא ההיגוי הבריטי הרשמי שחוגי השמאל בבריטניה לועגים לו [...] הרי זה מבטא ניטרלי עד כדי תוקפנות, מכוון למרכז הקיצוני של החברה האנגלופונית [...] האנגלית שלי אינה מסגירה את מוצאי המעורב [...] האנגלית המדוברת שלי ריקה, מקורצפת ונקייה ונטולת כל תו מזהה.

(שם : 20)

הומי באבא מכנה אסטרטגיית פעולה זו – ניסיון להיטמעות מלאה בתרבות השלטת – חיקוי (mimicry) שמטרתו הסוואת ה'אני האמיתי', בהישענו על הפסיכואנליטיקאי ז'אק לאקאן:

The effect of mimicry is camouflage [...] it is not a question of harmonizing with the background, but against a mottled background, of becoming mottled – exactly like the technique of camouflage practiced in human warfare.

(Lacan, 1977 as cited in Bhabha, 1994: 85)

כפי שאפשר להיווכח לאורך תיאוריו של סלבו, אצל ה-mimicry man, כפי שמכנה אותו הומי באבא, מדובר ברה-אורגניזציה דיאלקטית ולא באימוץ אמיתי של תרבות לאומית (Bhabha, 1994). גם אם יש כאן התבטלות מצד הנשלט הוא עדיין אינו הופך להיות חלק הומוגני מתרבות 'המקור', והמרחק בין mimicry לבין mockery (לעג) מצידו של הכובש מצטמצם במקרה זה. כך שבניגוד לברטון שהצליח להיטמע באופן מלא, ומשום כך אף נדחה על-ידי תרבות המקור הבריטית ממנה הוא בא, סלבו מעוניין להיטמע בצורה מלאה, אבל מצליח להגיע לרמת חיקוי בלבד.

5.2.2. האדם המתורגם – זהות היברידי

בקובץ המאמרים *Imaginary Homelands* (Rushdie, 1991) מתאר המסאי והסופר סלמאן רושדי, יליד בומביי, את חווייתו של הסופר המהגר והגולה :

Having been borne across the world, we are translated men. It is normally supposed that something always gets lost in translation; I cling, obstinately, to the notion that something can also be gained.

(Rushdie, 1991: 23)

את הביטוי שטבע רושדי, 'האדם המתורגם', הוא מבסס על מקורה האטימולוגי של המילה translation בלטינית - translatus, הטייה בזמן עבר של הפועל transference, שפירושו להעביר (to carry across), והוא למעשה תרגום מיוונית של הפועל metapherein שנושא את אותה המשמעות, העברה. האדם שעבר פיזית לצידו השני של האוקיינוס במפגש עם תרבות חדשה עובר גם תהליך של התקה תרבותית, שמשפיעה על זהותו ונותנת מקום לצמיחתה של זהות חדשה :

To migrate is certainly to lose language and home, to be defined by others, to become invisible or, even worse, a target; it is to experience deep changes and wrenches in the soul. But the migrant is not simply transformed by his act; he also transforms his new world. Migrants may well become mutants, but it is out of such hybridization that newness can emerge.

(Rushdie, 1991: 192)

במאמר *In Good Faith* שכלול באותו קובץ מאמרים, ומהווה כתב הגנה על ספרו *The Satanic Verses* [פסוקי השטן], מדגיש רושדי את היותו של הספר תיאור של המציאות דרך עיניו של המהגר שחי חיים של עקירה, פרידה ושינוי: "It is written from the very experience of uprooting, disjuncture and metamorphosis (slow or rapid, painful or pleasurable) that is the immigrant condition" (ibid.: 359). כוונתו הייתה להעלות על נס את הזהויות ההיברידיות שנוצרות באותה הסיטואציה ומביאות חידוש לעולם :

The Satanic Verses celebrated hybridity, impurity, intermingling, the transformation that comes of new and unexpected combinations of human beings [...] It rejoices in mongrelization and fears the absolutism of the Pure. Mélange, hotchpotch, a bit of this and a bit of that is how newness enters the world.

(Rushdie, 1991: 359)

על הזהות החדשה שנוצרת במפגש המתרחש במרחב הבין-תרבותי כותב גם הומי באבא בפרק *How Newness Enters the World* בספרו שצוין לעיל, *The Location of Culture* :

What must be mapped as a new international space of discontinuous historical realities is, in fact, the problem of signifying the interstitial passages and processes of cultural difference that are inscribed in the 'in-between', in the temporal break-up that weaves the 'global' text. It is, ironically, the disintegrative movement, even movement, of enunciation – that sudden disjunction of present - that makes possible the rendering of culture's global reach. And, paradoxically, it is only through a structure of splitting and displacement – 'the fragmented and schizophrenic decentering of the self' – that the architecture of the new historical subject emerges at the limits of representation itself.

(Bhabha, 1994: 217)

חלק זה של הפרק יעסוק במרגלים-מתרגמים שפעלו באותה מציאות-ביניים אשר הולוכה ליצירתה של זהות היברידיית חדשה באותו האופן שמתארים רושדי (Rushdie, 1991) והומי באבא (Bhabha, 1994). ארבע דמויות בקורפוס המחקר, שתיים המתועדות בהרחבה בטקסטים היסטוריוגרפיים ושתיים בטקסטים ספרותיים, עברו תהליך של תרגום תרבותי שתוצאתו זהות היברידיית חדשה.

5.2.2.1. מתרגמים-מרגלים בעלי זהות היברידיית בטקסטים היסטוריוגרפיים

5.2.2.1.1 מלינצ'ה

כפי שתואר בפרק העוסק בנאמנות ובגידה (סעיף 4.1.4.1), ניתן לראות כי כבר מיום לידתה חיה מלינצ'ה במרחב רב-תרבותי. מיקומו הגיאוגרפי של הכפר שבו חיה משפחתה, על קו התפר שבין האימפריה האצטקית לשטחם של שבטי המאיה, שאפשר לו להיות מרכז מסחרי שוקק, חשף אותה לנהואטל (Nahuatl), שפת האצטקים, כמו גם לשפות נוספות המכונות פופלוקה (Popluca), שם כללי לשפות הזרות לנהואטל. זאת מכיוון שאימפריית המאיה כללה מספר רב של שבטים שחיו סביב ערים אוטונומיות שפיתחו שפות ודיאלקטים ייחודיים לכל שבט. החשיפה לשפות ותרבויות רבות נבעה גם מכך שכבר בגיל צעיר אביה החורג מסר אותה לסוחרים, והיא הועברה מיד ליד :

She had been passed from hand to hand, from her parents to the men from Xicalango, from them to some anonymous Mayan lord in Potonchan, and finally to the Spaniards. Bilingualism is frequently the bitter fruit of exile.

(Lanyon, 1999: 70)

חוקרת התרבות והפמיניזם הפוסט-קולוניאלי, גלוריה אנולדואה (2006), מתארת בספרה הרב-שוני *Borderlands / la Frontera: The New Mestiza* (נכתב באנגלית, ספרדי ושרידי שפות ילידיות של מרכז אמריקה) את חווייתה האישית כמסטיסה (Mestiza). היא מרחיבה את הכינוי מעבר למובנו המקורי: צאצא להורה אירופאי (ספרדי) והורה יליד יבשת אמריקה, כפי שכונה לראשונה בנם של מלינצ'ה וקורטס, ומחילה אותו על אדם שחי על הגבול שבין שתי תרבויות, במקרה שלה - זו המערבית, כלומר צפון-אמריקאית, וזו הדרום-אמריקאית :

אני אשת גבול. גדלתי בין שתי תרבויות, המקסיקנית (עם השפעה אינדיאנית חזקה) והאנגלו-אמריקאית (כבת לעם שנכבש על אדמתו שלו). אני יושבת על הגדר הזאת של מקסיקו-tejas, ועל גדרות אחרות, במשך כל חיי. מרחב הסתירות הזה איננו אזור שנוח לחיות בו.

(אנזלדואה, 2006 : 359)

אנזלדואה מכנה את תודעת הזהות החדשה שנוצרת במרחב השלישי ומאופיינת, כפי שמתאר אותה הומי באבא (Bhabha, 1994), באמביוולנטיות ובחיים בשוליים התרבותיים, 'תודעת אזור גבול' (אנזלדואה, 2006 : 360), תודעה שנותנת מקום לטרנספורמציה ולהתפתחות של זהות חדשה :

ועם זאת המסטיסה [mestiza] הזאת זכתה גם לפיצוי ולהנאות מסוימות. החיים על גבולות ובשוליים, תוך שמירה זהירה על היושרה שלך ועל זהותך המשתנה, רבת הפנים, שלא ייפגעו, כמוהם כניסיון להתאקלם בסביבה טבעית חדשה, לשחות ביסוד 'זר'. את מרגישה התעלות רוח כי את שותפה פעילה באבולוציה של האנושות, 'מפתחים' אותך. יש לי תחושה שיכולות מסוימות וחלקים רדומים של התודעה נעורים ומופעלים, לא רק אצלי אלא אצל כל תושב גבול, כהה ולא כהה.

(אנזלדואה, 2006 : 359)

La mestiza נמצאת על-פי אנזלדואה במצב תמידי של מאבק גבולות, מאבק פנימי שהיא מכנה נפאנטיליזם (nepantilism) (שם : 361), מילה אצטקית שפירושה היקרעות בין שתי דרכים שונות, כשהדרך היחידה לשמור על עצמה היא באמצעות גמישות: "רק על-ידי שמירה על הגמישות היא תוכל למתוח את הנפש לאורכה ולרוחבה" (שם : 362), היות שעתידה "תלוי בפירוק הפרדיגמות [...] באמצעות יצירה של מיתוס חדש – כלומר דרך חדשה לתפוס את המציאות" (שם : 363) וליצור תודעה חדשה.

השלב הראשון של התהליך הטרנספורמטיבי שעברה מלינציה מתחיל יום אחד לאחר שנמסרה לידי קורטס במסגרת חתימת ברית שלום בינו ובין מנהיגי העיר פוטונצ'אן. כפי שמתאר ההיסטוריון ברנל דיאז, שתיעד כאמור את מסעותיו של קורטס, דתה מומרת לנצרות ושמה הרשמי מאותו הרגע מתועד כ-Doña Marina :

The day following the cross and altar were erected, and the figure of the holy Virgin being placed thereon [...] father Olmedo, with the assistance of Aguilar, said many excellent things to the twenty females who were presented to us, concerning our holy religion; that they should abandon their belief in idols, and no longer bring them sacrifices, for they were not gods but evil spirits; they had up to this moment lived in gross error, and should now adore Christ, our Lord. After this address the women were baptized, and she of whom I have already spoken was named Doña Marina.

(Diaz, 1884: 82)

כעבור מספר שנים, כאשר מגיעה מלינצ'ה עם קורטס וצבאו לכפר הולדתה, היא זו שמעודדת את משפחתה להמיר את דתה לנצרות, יחד עם שאר בני הכפר. לפחות כלפי חוץ היא עוברת תהליך ממומרת לנצרות לממירה:

On this occasion the mother and brother of Doña Marina also made their appearance with the other caziques. They recognized each other immediately; the former, however, appeared to be in the greatest anxiety, thinking that they had merely been called there to be killed. Doña Marina, however, desired them to dry away their tears, and comforted them by saying they were unconscious of what they were doing when they had sent her away to the inhabitants of Xicalango, and that she freely forgave the past. By this means God certainly directed everything for her best, turned her away from the errors of heathenism, and converted her to Christianity.

(ibid.: 86)

היבט נוסף שבו עוברת מלינצ'ה שינוי הוא השימוש בקולה. בעוד שבתרבות האצטקית לא ניתנה לנשים זכות דיבור באירועים ציבוריים, ודאי שלא במפגשים העוסקים בפוליטיקה או בדת (Clendinnen, 1991 as cited in Lanyon, 1999), מלינצ'ה לא רק לוקחת על עצמה לתרגם את המקומיים עבור קורטס, אלא גם נואמת בשמו באירועים פוליטיים מרכזיים: "Malinche becomes famous for her voice. She deciphers and communicates to all those who listen, the glory and terror of Cortés's elaborate discourse" (Lanyon, 1999: 74). מנהיג בשפה האצטקית מכונה Tlatoani שפירושו 'המדבר', זה שנושא את דברי נתיניו. העובדה שמנהיגים רמי מעלה כמוקטסומה נאלצו לשוחח עם אישה במפגשיהם הטעונים עם קורטס – ודאי הייתה מטלטלת עבורם, כך משערת לניון, ובנקודה זו מבדלת עצמה מלינצ'ה מחברת האצטקים. באותו המרחב שנוצר בין התרבויות מלינצ'ה אומנם מחקה את תרבות הכובש (mimicry), אך עם זאת מתנהלת באותה אמביוולנטיות שעליה מדבר הומי באבה (Bhabha, 1994), כאשר באותו המרחב ניתן להכיל גם את היותה אישה בין גברים:

Yet, to paraphrase Homi Bhabha, she was "the same but not quite". The fact that Doña Marina wears indigenous dress in these codices emphasizes her racial difference from the Spaniards and her gender difference from the men who surrounded her even while she is metonymically associated with the conquerors.

(Franco, 1999: 79)

על-פי פרנקו, גישות פוסט-לאומניות בהיסטוריה של מקסיקו חדלו לראות בדמותה של מלינצ'ה (סעיף 4.1.4.1) ייצוג של זהות היברידיה גרוטסקית, והחלו לראות בה סמל לזהות חדשה ומורכבת, רב-תרבותית ורב-לשונית:

[...] are now increasingly seen as the vanguard of a new transnational culture while La Malinche, no longer victim or traitress, has become the transfigured symbol of fragmented identity and multiculturalism.

(Franco, 1999: 71)

גרטרוד בל .5.2.2.2

בשנות נערוּתה ועד בחרותה בחברת המעמד הבינוני-גבוה, שאליו השתייכה גרטרוד בל, היא הדאיגה את הוריה ובעיקר את אמה פלורנס בהתנהגותה שהייתה לדעתם ליברלית מדי, גברית מדי ודעתנית מדי. בגיל 24 המופלג וללא מחזר באופק, דמותה של בל בלטה מאוד בחברה הבריטית-השמרנית: "Her character was already too decided, her mind too sharp and her critical sense too finely tuned to mesh easily with the less developed personalities and intellects around her" (Howell, 2006: 50) ועל-כן עודדו אותה הוריה להצטרף לקרובי משפחתם, משפחת לסקל (Lascelles), שיצאו בשליחות דיפלומטית לטהרן. עוד בטרם יציאתה מאנגליה החלה בל ללמוד פרסית, ועם הגעתם לטהרן היא כבר יכלה להבין שיחה שלמה בשפה הפרסית. בל הרגישה שהיא הגיעה הביתה: "from the moment she set foot in Persia, she felt reborn [...] as she" (ibid.) "ventured into the edge of the wilderness that would become her spiritual home במכתב, בין הבודדים שנשמרו מאותה התקופה וממוען לבן-דודה הוראס מארשל, כותבת בל על תרבות המערב ביחס לתרבות הערבית:

we have no hospitality in the west and no manners. I felt ashamed almost before the beggars in the street - they wear their rags with a better grace than I my most becoming habit, and the veils of the commonest women (now the veil is the touchstone on which to try a woman's toilette) are far better put on than mine. A veil should fall from the top of your head to the soles of your feet, of that I feel convinced, and it should not be transparent.

(Bell, 1927a)

Her spirits soared and her "receptiveness to nature and life expanded so that she was forced to recognize within herself two Gertrudes" (Howell, 2006: 51). זהו למעשה הצעד התודעתי הראשון שעושה בל לעבר זהות חדשה. היא לא תשיר מעליה לגמרי את זהותה הבריטית, אבל בוחרת לאמץ, תוך תהליך של חיקוי, כפי שמכנה זאת הומי באבא (Bhabha, 1994), את התרבות הערבית, ולחיות במרחב השלישי שבו נוצרת תודעת זהות חדשה, אשר כלפיה היא חשה אמביוולנטיות כל ימיה.

השלבים הבאים בתהליך הטראנספורמטיבי של עיצוב הזהות שחוותה בל ממשיכים בגיל 31, כאשר היא יוצאת בשנת 1900 למסע המדבר הראשון שלה ברחבי האימפריה העות'מאנית. היה זה המסע הראשון מתוך שישה, שכל אחד מהם ארך חודשים רבים. מספר חודשים לפני יציאתה למסע היא מגיעה לירושלים ולומדת ערבית אצל מורה מקומי, שישה ימים בשבוע (זאת בנוסף על שש השפות

שהיא כבר דוברת – צרפתית, איטלקית, פרסית, גרמנית, עברית וטורקית). למרות הקושי ברכישת השפה, היא אינה מתייאשת וכותבת בהומור לאחיה הוגו:

There are at least three sounds almost impossible to the European throat. The worst is a very much aspirated H. I can only say it by holding down my tongue with one finger, but then you can't carry on a conversation with your finger down your throat, can you?

(Bell, 1927b)

כבר במסעה הראשון הבינה בל שיקל עליה אם תשנה את צורת הרכיבה שלה מ-side-saddle שהייתה צורת הרכיבה הנהוגה בידי נשים מערביות באותה התקופה. היא רוכשת אוסף המיועד לרכיבה גברית, וכן מזמינה מתופרות מקומיות מכנסי-חצאית רחבים (divided riding skirt) שמאפשרים לה נוחות וחופש, כמו גם הגנה מסוימת כאישה יחידה במסעות המדבריים, כפי שהיא כותבת לאחיה: "Till I speak the people always think I'm a man and address me as 'Effendim!'" (Bell, 1927c). למסעות הבאים היא כבר יוצאת בלבוש מקומי מלא, בגדי כותנה לבנים וכאפייה, בשילוב מעיל כיסים וכובע שנשלחו אליה מאנגליה. במכתביה היא מעידה על עצמה כי בביקוריה באוהלי השבטים הבדואים היא חולקת עם המארחים את ארוחת הערב שלהם הנאכלת בידיים חשופות, שותה איתם מספל אחד העובר בין היושבים באוהל ומעשנת איתם בתורה את הנרגילה. ממסע למסע, ככל שהיא מכירה יותר את השפה ואת אתיקת האירוח המקובלת, היא מרגישה פחות ופחות אורחת: "She became more than a guest, she became an equal" (Howell, 2006: 116). עם זאת, כבר למסעה הרביעי בשנת 1909 היא יצאה עם פמליה גדולה וציוד רב, צורת מסע המקנה לה את הכינוי 'מלכת המדבר' בניהם של המקומיים:

She packed couture evening dresses, lawn blouses and linen riding skirts, cotton shirts and fur coats, sweaters and scarves, canvas and leather boots [...] she carried hats, veils, parasols, lavender soap, Egyptian cigarettes in a silver case, insect powder, maps, books, a Wedgwood dinner service, silver candlesticks and hairbrushes, crystal glasses, linen and blankets, folding tables, and a comfortable chair - as well as her travelling canvas bed and bath.

(Howell, 2006: 123)

כמו המרגלים הבריטיים של אותה התקופה במזרח התיכון החזיקה בל בתפיסה רומנטית של המרחב המדברי: "an essentially artistic space, a catalytic space where the poet could "abandon himself to reverie." (Satia, 2008: 64). תפיסה זו הייתה מלווה בציפייה שאלו הפועלים באותו המרחב יוכלו לפתח תודעת זהות חדשה: "to attain the fusion of art and life they so "desired by using a sojourn in the desert to exhume the vestigial primitive in themselves." (ibid.: 65). החיים במרחב הביניים שבין מזרח למערב אפשרו לבל מצד אחד להחליט להקים את בית הקבע שלה בבגדד על גדות נהר הטיגריס (חידקל) ולנהל בו משק בית הכולל גן, טבח ומנהל

משק האחראי על המשרתים, ולהיות מעורבת בפוליטיקה השבטית-מקומית מול השייחים הבאים לשמוע בעצתה ולקבל את סיועה ומכנים אותה אום-אל-מואמינין (أم المؤمنين), גם המאמינים; ומצד שני, היא המשיכה לפעול בערוצים דיפלומטיים בריטיים כדי לקדם לצד המלך פייסל את הקמתה של עיראק כישות מדינית (Lukitz, 2006).

5.2.2.2 מתרגמים-מרגלים בעלי זהות היברידיה בטקסטים ספרותיים

5.2.2.2.1 יוסף מאני

בפרק העוסק בנאמנות ובגידה (סעיף 4.2.1.1) ראינו שיוסף מאני מתואר כמתורגמן-מרגל שנשאר נאמן לעצמו ולעמו, אולם יש להאיר את העובדה שהכוונה ב'עצמו' היא לזהות היברידיה חדשה שנוצרה במרחב השמי שבו חי ופועל מאני. עם התייתמותו בגיל 12 הוא נוטל "לעצמו חירות מרובה" (יהושע, 1990 : 169), עוזב את בית הספר העברי 'דורש ציון' "והחל משוטט בירושלים עד שנפל על דורמציון, המנוהל על-ידי המיסיון הסקוטי [...] והוא בית ספר דתי נוצרי, שעניינו כתבי-הקודש" (שם : 170). בשעות אחר הצהריים הוא ממשיך בשיטוטיו לכפר סילוואן כדי לפטפט עם ערביי הכפר, "ומעת לעת היה הולך אל משפחה אלג'יראית, להשגיח על הילדים ולהאזין לצרפתית" (שם). בזמן זה, כך מעיד עליו לוטננט הורביץ, "כבר מתגלית סגולה זו שלו, לעבור בקלות מעדה לעדה" (שם). התמקמותו של מאני בשוליים החברתיים והתרבותיים, in-between space, כפי שמכנה זאת הומי באבא (Bhabha, 1994), היא שמאפשרת לו ליצור לעצמו זהות היברידיה, מורכבת וחדשה.

כאשר מתקרב תאריך בר-המצווה שלו הוא מתקרב לבני הקהילה החרדית-אשכנזית (הונגרית) שבירושלים, כדי ללמוד מהם את טעמי המקרא האשכנזיים, על אף שהוא ספרדי (משפחת אביו מיוצאי סלוניקי). הוא אומנם מתקבל ללא שאלות בקרב העדה החרדית, אולם כאשר הורביץ חוקר את טיב הקשר שבין מאני לקהילה הוא מדווח: "כי אין הוא שייך אליהם ואין הוא יכול להשתייך אליהם, אפילו היה רוצה, [מפני] שהוא ספרדי, חופשי, ואפילו ציוני, ולעולם יהיה זר בתכלית עבורם" (יהושע, 1990 : 170). היבט זה של זרותו בקרב העדה החרדית שב ועולה שנים לאחר מכן כאשר מאני מאמץ תינוק יתום ופונה אל אנשי העדה שסייעו לו למצוא אישה שתנישא לו ותסייע לטפל בילד: "אין הם מביאים לו אישה משלהם, כאילו אומרים בלא קול, שמור מרחק מאיתנו, ואין הם מאמינים בערבוב העדות" (שם : 176).

שאלת הזהות היהודית, מסביר הורביץ לקולונל, "הרי היא כמו ביצה טובענית, שהיהודים עצמם מתחילים ביד רמה, וסופם שהם עצמם נבוכים ומפרפרים בה" (שם). הוא מסכם את שנות ההתבגרות של מאני בירושלים: "עלם כהה שיער, הממושקף והמכווער, שצומח לו עצמאי ומנוכר מעט [...] שמשוטט בין הזהויות בירושלים [...] שוקד על השפות, כמכין לו צרור מפתחות לבית של הרבה דלתות" (שם : 172).

בגיל שמונה-עשרה מחליט מאני לעזוב לראשונה את ירושלים ולצאת ללימודי משפטים בתורכיה, בעקבות חדשות שמגיעות אליו על מרד התורכים הצעירים וההכרזה על תורכיה כמדינה רב-לאומית ורב-גזעית. אולם בדרך לתורכיה עוגנת הספינה ללילה בביירות והוא מחליט לרדת ונשאר שם שבע שנים. בעיר ישנם זרים רבים, והוא עובד כמורה דרך ומתורגמן עבור גרמנים, צרפתים, בריטים, אמריקאים, רוסים ואוסטרים. גם עם יהודים ממזרח-אירופה ומערבות רוסיה יש לו

מגעים : מצד אחד הוא מסייע להם למצוא אכסניות ובתי תמחוי, מספר להם על ארץ-ישראל ומפנה אותם למשרדי ההסתדרות הציונית, אולם מצד שני הוא מקפיד שלא להתחבר איתם, ולהישאר תמיד בשוליים החברתיים-תרבותיים (שם : 174). הוא משקיע ימים רבים בהליכה "לאסיפות של דרוזים ושיעים וקומוניסטים-נוצרים, מארונים וקאתולים וכוהני דת" (שם). בשנים הללו, על-פי דיווחו של הורביץ, מאני "שט מזהות לזהות, וכל הזהויות מעורבות, ודי לו שילך בשדירה הראשית של ביירות והיא בעיניו שדירה חוצת זהות" (שם : 175), כלומר, "שדירה שאין צורך אלא לחצותה כדי להחליף את הזהות" (מירון, 1995).

חיים אלו, מורכבי זהות ובשולי התרבויות השונות, מנהל מאני גם כאשר הוא שב לירושלים :

שוב הוא שט בין הזהויות השונות, בבוקר יושב בבית-הקהווה של הערבים בעיר העתיקה [...] ובצהריים חוזר לביתו [...] וקם באותם בגדים של בוקר רק במגבעת לבנה, יוצא אל העיר החדשה ללמד פרופסור יהודי-גרמני דתי דקדוק ערבי, ולקראת מנחה נכנס לבית הכנסת הספרדי ואומר את התפילה, ויוצא אל אנשי הכת שלו [...]. ויוצא בערב גלוי ראש למועדון הציוני.

(יהושע, 1990 : 176–177)

אין זה מפתיע, אם כן, שהוא רואה זאת כשליחות חשובה לקרוא לכל תושבי הארץ הערבים והיהודים כאחד "לקחת זהות" : "קחו זהות, בכל העולם לוקחים העמים זהות, אחר כך יהיה מאוחר, אחר כך יהיה אסוף" (שם : 187), כשם שהוא לקח והרכיב לעצמו.

5.2.2.2.2 נאגיב עזאם

בפרק העוסק בנאמנות ובגידה (סעיף 4.2.2.1) מתואר גירושו הכפול של נאגיב עזאם, גיבור הספר *The Warlord's Son*. הוא גורש משטחי הכפר Bagwali שבפאקיסטן שבו נולד בעקבות הבגידה באביו, וגם מארצות הברית, ששם למד לימודים גבוהים, הוא גורש בעקבות פיגועי הטרור ב-9/11. האבק ברחובות פאשוור בתחילת הספר מתאר מטאפורית את תחושת זהותו התלושה של נאגיב :

But it was the dust that Najeeb Azam knew best. Like him, it had swirled down from the arid lands of the Khyber and never settled, prowling restlessly in the streets and bazaars as if awaiting a fresh breeze to carry it to some farther, better destination. In the morning it covered his pillow [...] in the evening he wiped it from his face and coughed cinders [...] never quite able to flush it from either pore or lungs.

(Fesperman, 2004: 3)

נאגיב מנסה ליצור לעצמו זהות המוגדרת על פי עיסוקיו המקצועיים כדי להימנע מאותן הגדרות שעל-פיהן החברה בפאשוור שופטת אותו : "disowned son, enthusiastic fornicator, occasional imbibiter of forbidden beverage, habitual consorter with foreigners" (ibid.: 6), בעוברו תוך כך על כל חוקי דת האיסלאם. כרוק הוא מנהל מערכת יחסים עם דליה שלימים יינשא לה ; הוא אינו נמנע משתיית אלכוהול ; ועוסק למחייתו גם במתורגמות עבור זרים המגיעים לפאקיסטן. לפי

עדותו העצמית הוא נע במרחב שלישי שבין שתי זהויות, זו שהוא נולד אליה וזו שנחשף והתאהב בה: " Now, with four years of America under his belt, he was somewhere between the "two extremes" (ibid.: 25). דוגמה לכך ניתן לראות בפגישתו הראשונה עם העיתונאי סקלי שמעוניין להעסיק אותו כמתורגמן, כאשר הזהות הפאקיסטנית מחייבת אותו שלא להראות את רגשותיו כלל, "keeping with his training as a boy, when it was considered an advantage" (ibid.). בעוד התרבות האמריקאית שאליה התרגל מחייבת אותו לנסות ולהתחבר עם מעבידו הפוטנציאלי: "In America perfect" (ibid.) "strangers had opened themselves to him like books [...] telling him everything

מערכת היחסים המורכבת שיש לו עם דת האיסלאם מבלבלת את בת-זוגו דליה וגורמת לה להטיח בו ברגע אינטימי:

"You're still one of them, aren't you? In some ways at least."

"Them?"

"The Afridi. Your tribe and your clan. All those people up in the Khyber [...] in a few months, when you're tired of me and all the Americans [...] you'll end it. You'll go crawling back to your father.

(Fesperman, 2004: 66)

אבל נאגיב עצמו חי את הסתירה שבין היותו איש איסלאם מאמין מצד אחד, ואורח חייו המערבי-חילוני מצד שני. כאשר הוא וסקלי נקלעים במסעם למארב מסוכן, מציעה סקלי לנאגיב להתפלל עבורם:

"You could pray, too," Najeeb said [...]

"Your god's probably stronger here."

"There is no God but God."

It was the closest Najeeb had ever come to expressing piety to a foreigner, but he figured Skelly had probably written off his previous displays of devotion as the rote workings of tradition more than faith.

(ibid.: 180-181)

לנאגיב חשוב להבהיר לסקלי שמצד אחד הוא אינו מתפלל רק מתוך מסורת והרגל אלא מתוך אמונה, אולם מצד שני אדם מאמין אינו חייב להיות קיצוני: "you could believe every last" (Fesperman, 2004: 181) "holy word yet still not be a raving fundamentalist

הגבול הגיאוגרפי שבין פאקיסטן ואפגניסטן משחק תפקיד מטאפורי משמעותי בבניית הזהות ההיברידית החדשה של נאגיב. כפי שמגדיר הומי באבא את תפקידו של הגבול עצמו בבניית זהות חדשה, הגשר שבין שני המקומות הוא המקום שבו מתהווה הזהות החדשה ואין מדובר דווקא בהגעה לגדה השנייה:

It is in this sense that the boundary becomes the place from which something begins its presencing in a movement not dissimilar to the ambulant, ambivalent articulation of the beyond that I have drawn out: 'Always and ever differently the bridge escorts the lingering and hastening ways of men to and fro, so that they may get to other banks...The bridge gathers as a passage that crosses.

(Bhabha, 1994)

לפני הפעם הראשונה שבה חצה נאגיב את הגבול, הספר מתאר מפגש של נאגיב עם מרגל נוסף מטעם ה-*ISI*. נאגיב מסיק כי ג'אווד (המכונה 'הפקיד') הוא מרגל כפול והסיטואציה מעמתת אותו עם הזהות המורכבת שלו עצמו: "Do you think I'm the only one on this bus, or this caravan," "with something to hide? plenty of fond " עובר את הגבול לאפגניסטאן עולים בנאגיב מצד אחד זיכרונות מתוקים, (Fesperman, 2004: 104) מטיח ג'אווד בנאגיב. בזמן שהאוטובוס יורד להתפלל עם שאר המתורגמנים בשעת הצהריים, אולם בזמן התפילה נקודת המבט שלו נעה מהמתפללים על האדמה לזו של העיתונאים ה"כופרים" שצופים בהם מחלונות האוטובוס:

For this one moment, he realized, all of them who called this place home had showed their unity and their backsides to the foreigners aboard the bus, and despite his current state of loyalties he momentarily swelled with pride [...] Najeeb wondered what God must make of the rabble by the road, praying beneath the gaze of the cash-paying infidel.

(Fesperman, 2004: 109-110)

בעת חציית הגבול בפעם השנייה פוגש נאגיב את רחים, בן השבט שבעברו נהג להתעלל בו ולהציק לו בנערותו. רחים מזהה את נאגיב המנוודה לצד מעסיקו האמריקאי, ומתפתח דיאלוג שמבהיר לנאגיב שמבחינת המשפחה והשבט הוא אינו יכול להישאר על הגבול, ועליו להחליט מי הוא:

"What shall I tell your father of this?"

"You can tell him nothing, if you wish."

"[...] I think that is best. Best for you anyway. But when you return I hope you have a better story for me. A better excuse. Or at least a better escort."

(ibid.: 163)

הפיסקה המסיימת את הספר מבהירה ביתר שאת את הזהות ההיברידיית של נאגיב, שיושב כעת בארצות הברית כפאקיסטני, אבל מרשה לעצמו להביע את רגשותיו כפי שלמד מחבריו המערביים:

Daliya glanced at Najeeb and almost gasped to see tears rolling down the cheek of her stern Pashtun lover. She reached up to brush them away, but Najeeb stopped her with a calm but firm gesture.

"Leave them" he whispered [...] I want to feel them for a while".
[...] having been to the Khyber, she understood.

(Fesperman, 2004: 320)

5.3 (אי-)הנראות של עבודת המתרגם-המרגל

כאמור (סעיף 5.1), רוב המתרגמים-מרגלים בקורפוס המחקר לא נזקקו להסתיר את זהותם המקורית, אולם את מלאכת הריגול היו חייבים להסוות תחת סיפור כיסוי. מלאכת הריגול נעשית מאחורי הקלעים של זירת ההתרחשות וחייבת להיות שקופה, ומה שמאפשר לה את אותה השקיפות הם סיפורי הכיסוי שבהם משתמשים המרגלים. שלושה מתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים (סעיף 5.3.1) וארבעה בטקסטים ספרותיים (סעיף 5.3.2) נדרשו למצוא דרכים מתוככמות להסתיר את מלאכת הריגול שלהם ולהפוך אותה לבלתי-נראית.

5.3.1 מתרגמים מרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים – סיפורי כיסוי

ישראל טאראגאנו, צ'רלס סקוט מונקרין ואיוור ליסנר פעלו בתקופות שונות תחת סיפורי כיסוי מגוונים.

5.3.1.1 ישראל טאראגאנו

ארבעה דורות של בני משפחת טאראגאנו ייצגו ברציפות משנת 1699 את האינטרסים של האימפריה הבריטית באזור הדרדנלים, תחת כהונתם של תשעה סולטאנים עות'מאניים, עד שנת 1817 (בשן, 1999). למרות זיקתם רבת השנים לממלכה הבריטית, בני המשפחה נולדו והתגוררו כמעט באופן בלעדי בעיר צ'נקלה, השוכנת בצידו הדרומי של מיצר הדרדנלים. הקהילה היהודית במקום התחדשה במחצית הראשונה של המאה ה-17 ועסקה בעיקר בייצור יין ואריגים, ייצוא שעווה ושמן, ובניית ספינות קטנות. הקהילה התפארה בשלושה בתי כנסת, ארגוני חסד רבים, כדוגמת 'ביקור חולים', 'חסד של אמת', 'עוזר דלים', וכן בית ספר של כ"ח (כל ישראל חברים) שנחנך בשנת 1876. היהודים בקהילה חיו במעמד של 'פראנקוס' – לא נתיני האימפריה העות'מאנית, אלא יוצאי אירופה בני חסותה של האימפריה הבריטית; השפה השגורה בניהם הייתה איטלקית; ונושאים משפטיים בקהילה נידונו בפני בית המשפט הקונסולרי הבריטי. בני משפחת טאראגאנו מילאו תפקידי כבוד בהנהגת הקהילה היהודית, כמו גם תפקידים קונסולריים עבור מדינת חסותם.

לשלמה טאראגאנו, סבו של ישראל, הוענקה באוגוסט 1730 תעודת חסות מהרוזן מאזור קינוול (Kinnoul) כדי שישירת כתורגמן בדרדנלים. תעודה זו אושררה על-ידי שגרירי האימפריה הבריטית שכינהו אחריו: סיר ויליאם טרמבול, הלורד ויליאם פאג'ט, סיר רוברט סאטון והשגריר א. סטאניאן. עם זאת, לדבריו של ריצ'ארד פוקוק, איש כמורה בריטי שכתב ספרי מסעות, שלמה טאראגאנו שירת במקביל גם את האינטרסים של ההולנדים במקום: "A French consul resides at the castle of the Dardanel, and a droggerman for the English and Dutch, who is a Jew" (Pococke, 1743: 140). גם אביו של ישראל, שבתי טאראגאנו, פעל בחשאיות במקביל לתפקידיו הרשמיים ונדרש להעביר לשגריר הבריטי בקושטא דיווחים שיועדו לשר החוץ הבריטי, גם בזמנים של מתיחות מדינית – ואולי בעיקר בזמנים כאלה – שבהם הדיווחים היו כרוכים

בסיכונים ; כגון בפברואר 1788 כאשר האיץ השגריר בשבתי טאראגאנו שיגביר את תכיפות מסירת הדיווחים בנוגע לתנועות צבאיות והגעת אוניות לאזור הדרדנלים על רקע הסכסוך שבין רוסיה לאימפריה העות'מאנית.

אין זה אלא מתבקש שכאשר ישראל טאראגאנו נכנס לתפקיד אביו, הוא ממשיך לשלוח מידע מודיעיני לשגרירים הבריטים שאיתם הוא עובד, ובעיקר מתגבר פעילות זו בעיתות של מתיחות, כמו בתקופת המשבר ביחסים בין בריטניה לאימפריה העות'מאנית בשנים 1807–1809. ישראל טאראגאנו, דור שלישי במשפחתו לשגרירים-מרגלים, לא נדרש לעטות על עצמו זהות אחרת או חדשה על-מנת להעביר מידע לאימפריה הבריטית, אלא להמשיך את מסורת אבותיו ממקום לידתו ומגוריו.

עבודתו של שגריר כרוכה באופן אינטגרלי בתרגום מסמכים ויצירת קשרים דיפלומטיים עם דוברי שפות שונות, והיא שמציפה הזדמנויות לפעול כמרגל באופן שאינו נראה לעין, באותה המידה שעבודת תרגום של טקסט יכולה להציף הזדמנויות רבות שאינן נמצאות במקור, כפי שמציין החוקר אפריין קריסטל בהתייחס לגישתו של בורחס לעבודת המתרגם בספר *Invisible Work: Borges and Translation* "The original text is laden with possibilities and potentialities, attainments and failures" (Kristal, 2002: 7).

5.3.1.2 צ'רלס קנת' סקוט מונקריף

מונקריף הג'נטלמן הבריטי יצא לאיטליה על-מנת לעסוק בתרגום כתבי פרוסט ולאחר מכן בכתבי סטנדאל ומחזותיו של לואיג'י פיראנדלו. לאחר פציעתו במלחמת העולם הראשונה, המשיך מונקריף לסבול מכאבים בלתי פוסקים ברגלו. הוא ביקש לעבור לגור במקום עם מזג אוויר שייטיב עם כאביו, ואיטליה הייתה יעד חורפי מועדף, שכן הוריו בעצמם כבר בילו באותן שנים יותר ויותר מחודשי החורף באיטליה, ולא היה עליו אלא להצטרף אליהם. אך היה היבט נוסף שהוביל אותו לרצות להתגורר בקהילת הסופרים הבריטים באיטליה:

The impetus for this abrupt and unplanned move was not revealed, but not probed into either, because another unspoken but generally understood reason was that the legal climate in Italy was gentler on homosexuality.

(Findlay, 2016: 212)

ניתן לראות שדווקא המעבר לאיטליה איפשר למונקריף לבטא את זהותו האמיתית שאותה נאלץ להסתיר כשהתגורר במולדתו. במכתבים לחבריו הוא משבח את רוח החופש והשחרור מקודי ההתנהגות בבריטניה השמרנית, תוך תיאור מפגשים מיניים עם גברים איטלקיים שפגש:

In the middle of the encounter, a policeman was seen standing at the end of the alley, and Charles was fearful, until the sailor informed him that this was just another client waiting his turn.

(Findlay, 2016: 215)

לא מפליא אם כך שדווקא בזמן שהותו באיטליה הצליח מונקריף לממש את אחת ממערכות היחסים ארוכות הטווח הבודדות שחוה, עם צעיר איטלקי בשם אוגו באסי. אף על פי שהיה לו קשר קרוב וחיובי עם בני משפחתו, הוא לא חלק עמם את סודו: "his intimate life had always been a secret and would remain so" (ibid.: 154). הדבר נבע בעיקר מהעובדה שאביו היה שופט במערכת הפלילית בבריטניה, באותו הזמן שבו התקנה לחוק הפלילי (The Criminal Law Amendment Act, 1885) קבעה עונש מאסר של עד 10 שנים על כל פעילות הומוסקסואלית:

Charles realized that his father would never be understanding about his homosexuality. A lifetime as a judge in the criminal sector meant no one could fool him about his son's activity. He had looked into the eyes of the sodomites and the sodomised as the saddest, most degrading end of the human scale.

(ibid.: 47)

למרות שאת זהותו לא נדרש מונקריף להסתיר, את מלאכת הריגול הוא מצליח כאמור (סעיף 4.1.2.3) לשלב באופן שאינו בולט בשגרת היום-יום שלו באיטליה של מוסוליני:

Working as a gentleman writer abroad fluent in several languages, Charles could do a bit of reporting on the side, observe military manoeuvres and naval bases [...] wherever Charles travelled he could pick up local information on numbers of troops or destinations of ships and, if relevant, pass it on.

(Findlay, 2016: 210)

ההזדמנויות שמספקת לו עבודתו כסופר ומתרגם לריגול הן רבות:

The occupation of professional translator was perfect for an undercover agent, writing occasional reports on the rapidly changing fascist regime; Charles was free to travel wherever he liked all over Italy with the excuse of research or journalism.

(Findlay, 2016: 215-216)

5.3.1.3. איור ארתור ניקולאי ליסנר

לראשונה מגיע ליסנר ליפן במסגרת עבודת תחקיר לספרו השלישי. לאחר ההצלחה הגדולה של ספרו השני *Völker und Kontinente* [עמים ויבשות] סוכנות ההוצאה לאור שאיתה עבד, Weinreich and Ziegler, מחליטה לשלוח אותו בשנת 1936 למסע חוצה יבשות שמסתיים בחופי יוקוהומה. במקביל מעודדת אותו ההוצאה לאור לפרסם בעיתונים הגרמניים המובילים, ובעיקר בעיתון המפלגה הנאצית *Der Angriff* שנוסד על-ידי גבלס.

בביקורו הראשון של ליסנר ביפן, שארך חודשים רבים, הוא לומד את השפה ואת מנהגי המקום, ואפילו שוהה מספר שבועות בכפר מרוחק ומבודד כדי ללמוד על אורחות חייהם המסורתיים יותר של היפנים שאינם חיים בעיר:

Ich blieb vierzehn Tage in dieser bezaubernden Zuflucht, aalte mich in der Sonne, fischte im Fluß und lauschte den Gesängen und Geschichten Ayas, des Wirtes Töchterlein. Sie sprach gut englisch und erzählte mir so viel von den Sagen ihrer Heimat, daß ich daraus eine Novelle machte. Als ich endlich nach Yokohama zurückkehrte, war ich voll von Eindrücken über meinen herrlichen Landaufenthalt. Hier in der Großstadt mußte ich wieder eine Menge Cocktail-Partys über mich ergehen lassen; ein Leben, das völlig außerhalb der japanischen Sphäre lag.

[נשארתי במקדש הקסום הזה ארבעה-עשר יום, התחממתי בשמש, דגתי בנהר, הקשבתי לשירים ולסיפורים של איאס, בתו של הפונדקאי. היא דיברה אנגלית טובה, וסיפרה לי כל כך הרבה על אגדות מולדתה, שהיו עבורי השראה לכתיבת סיפור קצר. כשסוף סוף חזרתי ליוקוהמה, הייתי מלא רשמים על השהות הכפרית היפה שלי. כאן בעיר הגדולה נאלצתי לבלות שוב בהרבה מסיבות קוקטייל; חיים מערביים שהיו מחוץ לתחום עבור היפנים].

(Lissner, 1975: 127)

במשך מספר חודשים בעונת הקיץ של אותו הביקור מתארח ליסנר בבית קיט בפרברי טוקיו אצל משפחת סוחרים מנצ'ורית שבנה למד באוניברסיטת ברלין ודובר גרמנית. הם מאמצים אותו בחום לחיק המשפחה:

Vater Ma schilderte mir die Mandschurei in den leuchtendsten Farben und riet mir gleichzeitig, Harbin zu besuchen und mich vielleicht dort niederzulassen. Als Freund seines Sohnes würde er mich halten wie sein eigen Fleisch und Blut. Wenn jemals das Leben in Deutschland für mich nicht mehr tragbar sein würde, sollte ich nicht zögern, sofort nach Mandschuko zu kommen; er, der »große Ma«, würde es als eine Auszeichnung betrachten, für mich zu sorgen.

[האב מא סיפר לי על מנצ'וריה בצבעים בהירים ובאותה עת יעץ לי לבקר בחרבין ואולי אף להתישב שם. כחבר של בנו, הוא התייחס אליי כאילו הייתי עצמו ובשרו. אם אי פעם החיים בגרמניה כבר לא יהיו מקובלים עליי, אני לא צריך להסס ויכול להגיע מיד למנצ'וקו; הוא, "מא הגדול", יראה זאת לכבוד לדאוג לשלומי.]

(ibid.: 128)

אם היכרותו של ליסנר עם השפה והתרבות היפנית מסייעת לעבודת הריגול שלו, גם מעמדו כסופר ופובליציסט מוערך בקרב המפלגה הנאצית מאפשר לו למצוא את מקומו בקהילה הגרמנית

ביוקוהומה. הוא מצליח לנצל את האנשים שהוא פוגש, ואת האירועים שאליהם הוא מוזמן במסגרת עבודת המחקר הספרותית או העיתונאית שלו, והם משמשים לו ערוצים שקופים להעברת המידע ל-Abwehr, מנגנון המודיעין הצבאי הגרמני.

בשנת 1938 נשלח ליסנר על-ידי עיתון המפלגה *Der Angriff* ליפן, לכאורה לשם סיקור עיתונאי, כאשר לראשונה המסע העיתונאי הופך בסתר למסע ריגול בחסותו הכלכלית של אמיל פיוטר, המנהל הכללי של חברת התעשייה הזרה הגדולה ביותר במנצ'וריה I Tschurin & Company Ltd. כפי שמתאר זאת היינץ הונה באחרית-דבר לספרו של ליסנר עצמו :

Fütterer ebnete Lissner durch Ausrüstung und Empfehlungsschreiben den Weg in die menschenleeren Gebiete der Mandschurei. Auf dieser Expedition aber erlebte Lissner, was seiner Karriere eine neue Wendung geben sollte.

[פיוטר סלל את הדרך לליסנר באמצעות ציוד ומכתבי המלצה לאזורים הנטושים במנצ'וריה. במסע זה חווה ליסנר ביתר שאת מה הוא היה צריך כדי לאפשר לקריירה שלו תפנית חדשה.]

(Höhne as cited in Lissner, 1975: 232)

ליסנר מגיע למנצ'וריה בדיוק באותה העת שבה עורק הגנרל הרוסי גנריך ליושקוב ליפן. הגנרל אומנם נחקר ברוסית, אולם החוקרים היפנים נדרשים למישהו שדובר את שתי השפות ברמה גבוהה יותר, ובהמלצתו של פיוטר היפנים פונים אל ליסנר שמוכר להם משנותיו הרבות כעיתונאי ביפן, ומבקשים ממנו לתרגם עבורם מפני שהם רואים בו אדם ניטרלי שניתן לסמוך עליו. מאותו הרגע מעורב ליסנר בחקירתו של ליושקוב לכל פרטיה ודקדוקיה. היפנים כבעלי בריתה של גרמניה מאפשרים למידע מסוים לעבור למודיעין הגרמני, אולם רוב המידע מועבר ל-Abwehr בפתקים קטנים וסודיים שליסנר כותב ומעביר. ליסנר כל כך מהימן בעיני היפנים, שהם מאפשרים לו להיות העיתונאי הראשון שזוכה לראיין את העריק ליושקוב לכתבה עיתונאית רחבת היקף לעיתון *Der Angriff* ביולי של אותה השנה, וקדימות זו ניתנת לו אפילו לפני עיתונאים יפנים.

לאחר העברתו של ליושקוב לטוקיו, ליסנר קיבל אישור מהרשויות היפניות להמשיך את "מחקרו העיתונאי" במנצ'וריה: "Bald erkannte Lissner, daß er sich auf einem idealen Beobachtungsplatz bewegte" [עד מהרה ליסנר הבין שהוא עובר לנקודת תצפית אידיאלית] (Lissner, 1975: 236).

הישגו המרשים בהעברת מידע סודי מחקירת ליושקוב וכן מיקומו הגיאוגרפי מקנים לו שם בקרב הממשל הגרמני, אשר פונה אליו כדי שייסקר גם עבור הביטאון של המפלגה הנאצית *Volkischer Beobachter* [הצופה העממי]. באותם החודשים הוא מסקר ממקומות שונים ומגוונים, כמו טוקיו, שנחאי וחרבין. עד כמה בלתי-נראית עבודתו של ליסנר ממחישה האנקדוטה הבאה, שאותה מספר הונה. באותו האירוע משתף גנרל בכיר בצבא היפני את ליסנר במידע צבאי וסודי אודות היערכותו למול הפרטיזנים הסיניים, ולאחר זמן קצר מופיע אותו המידע בעיתון המפלגה הנאצית :

Bei einem Besuch im Hauptquartier der japanischen Nordchina-Armee legte Lissner deren Generalstabschef, Generalleutnant Yamashita, eine Lagekarte vor. Er wollte wissen, wie stark die chinesischen Partisanen seien. Lissner: »Wo befinden sich im Norden augenblicklich noch solche Zentren irregulärer chinesischer Truppen?« Yamashita: »Hier in Shantung, dort in Hopei und im Süden von Schansi. Der militärische Wert der Guerillas wird jedoch meist überschätzt.« Kurz darauf erfuhren die VB-Leser aus Lissners Feder: »Es wäre unsinnig, aus dem Dasein dieser Freischärler den Widerstand gegen Japan zu überschätzen. Das Land ist so groß und so stark besiedelt..., daß die Entwicklung gar nicht anders sein konnte.«

[במהלך ביקור במטה הצבא היפני בצפון סין הציג ליסנר מפה לראש הסגל, סגן אלוף יאמאשיטה. הוא רצה לדעת כמה חזקים הפרטיזנים הסינים. ליסנר: "היכן נמצאים כרגע מרכזים כאלה של חיילים סיניים לא סדירים בצפון?" יאמאשיטה: "כאן בשאנטונג, שם בהופיי ובדרום שאנסי. עם זאת, המערך הצבאי של הגרילות בדרך כלל מוערך יתר על המידה." זמן קצר לאחר מכן למדו קוראי ה-VB מכתבה שפרסם ליסנר: "זאת תהיה שטות להעריך יתר על המידה את קיומם של כיסי ההתנגדות החופשיים הללו. המדינה כל כך גדולה ומאוכלסת בצפיפות רבה ... שפיתוחם לא צריך להדאיג יתר על המידה."]

(Höhne as cited in Lissner, 1975: 239-240)

עבודתו של ליסנר כעיתונאי-חוקר שימשה אם כן כמסווה לפעילות הריגול שלו לטובת המודיעין הגרמני.

5.3.2 מתרגמים-מרגלים בטקסטים ספרותיים – סיפורי כיסוי

ארבעה מתרגמים-מרגלים בטקסטים ספרותיים שבמחקר אינם מסתירים את זהותם, גרי טאולר בספר *Interpreter*, ארסן סמנצ'ין בספר *נמר השלג (הכלה הנצחית)*, מקס קוטנר בספר *לתרגם את חנה* וג'ורג' פולגר בספר *The Gordian Knot*, אולם לכל אחד מהם סיפור כיסוי שונה.

טאולר וסמנצ'ין עובדים כמתורגמנים, תפקיד המאפשר להם לנוע ללא חשד בין שתי ישויות עוינות. טאולר נע בין עולם בני-האנוש שממנו הוא בא, לבין עולם החוצנים שבו מעסיקים אותו כמתורגמן. סמנצ'ין עובד כמתורגמן המתווך בין חברי ילדותו שיצאו למשימה לחטוף בני ערובה עבור כופר כסף ובין החטופים הערביים, נסיכים מיליונרים. שקיפותה של מלאכת הריגול מתאפשרת בעיקר כאשר נוכחותו של המתורגמן נתפסת כאילו היה צינור שקוף כפי שניתן לראות בסיטואציות רבות שאליהן נקלע טאולר, כמו זו שבה סוקרים החוצנים אזור מיוער פראי המיועד לכריתה שבו השקיעו משאבים רבים כדי לפנות ממנו את בני האדם – "it's a pity we can't wipe out bipeds altogether" (Aldiss, 2014: 27). החוצנים האחראים מהרהרים בקול כשטאולר הבלתי-נראה לצידם. מקס קוטנר עסוק למחייתו בתיקון נעליים, אולם המלאכה שמאפשרת לו לעסוק בריגול היא מלאכת תרגום המכתבים שכופה עליו המשטרה המקומית והיא שנותנת לו

למעשה גישה למכתבים שבהם מוצפן מידע סודי. שירות הריגול הרוסי הוא שעושה שימוש במלאכתו של פולגר כמתרגם מסמכים כדי לנצל את גישתו למידע סודי.

המשותף לארבעת סיפורי הכיסוי הללו היא יכולתם של המסתתרים מאחוריהם להשתמש בפעילותם כמתרגמים וכמתורגמנים על מנת להפוך את מלאכת הריגול לשקופה ולבלתי נראית. לא בכדי הדיו השקוף שבו עושה המרגל שימוש כשהוא מעביר מידע חסוי לשולחיו מזכיר לנו את התיאור המטפורי של פייר מנאר את יצירתו המקורית של סרוונטס: "עלה בדעתי שאפשר לראות בדון קיחוטה 'הסופי' מעין קלף מחוק, ממנו צריכים להבקיע עקבות קלים אך קריאים של כתב ידו של ידידנו" (בורחס, 1976: 75). גם בריגול סיפור הכיסוי, כעיתונאי, כדיפלוט וכמתרגם מסתיר את עקבותיה של מלאכת העברת המידע הסודי.

5.3.3 ללא הסתרה וללא סיפור כיסוי – ג'ורג' מייפילד

מתורגמן-מרגל אחד בלבד בקורפוס המחקר פעל ללא הסתרה וללא סיפורי כיסוי. ג'ורג' מייפילד היה נצר למשפחה אמריקאית גדולה וידועה מחלוצי המתיישבים בדרום-מזרח ארצות הברית שנכללו בספרה של מרימוד קילן קרטור *Fifteen Southern Families*:

The Mayfield family all seemed to have been of the caliber of Daniel Boone, David Crocket and other frontiersmen...many of them gave their lives in defense of the early settlements of Davidson County.

(Carter, 1974: 160)

ההשוואה שעורכת קרטור בין בני משפחת מייפילד לגיבורי התרבות האמריקאית המפורסמים קרוקט ובון משקפת היטב את רצונה להעלות על נס את המעורבות וההקרבה הגדולה מצידם של בני משפחת מייפילד בתקופת ההתיישבות באדמות רמת קמברלנד; אבי המשפחה, סבו של ג'ורג', גיימס מייפילד היה הראשון מבין ששת בני משפחתו שנרצחו על-ידי בני שבטים אינדיאנים בשנת 1780. תיעוד ראשון של המשפחה מופיע על גבי שטרות מכר מהשנים 1768 ו-1778, שבהם רכשו גיימס ואשתו אלינור חיות משק וכן מאה דונם של אדמות בהתיישבות קמברלנד המזוהה כיום עם מחוז דוידסון במרכז מדינת טנסי. לזוג היו שתי בנות (אשר שמן לא תועד, כפי שהיה נהוג באותם ימים) וחמישה בנים, Issac, Sutherlin, Micajah, Elias, Elijah. כל הבנים וכן החתנים ג'ון הגארד וג'ון בראון, כמו אבי המשפחה, לקחו חלק במלחמות ההתיישבות בטנסי: "Several served with George Rogers Clark, also in the Revolutionary war, Indian wars, Civil War, and all the wars and conflicts since" (Carter, 1974: 172) וזכו לכבוד גדול, כפי שבוחרת קרטור להדגיש, בשל הקרבתם:

It was men like these that made our country what it is today. Had they not "stood fast" in the early days of Tennessee history, when others fled, this state of Tennessee would be a wilderness today and the frontier would never have extended ever westward.

(ibid.)

אייזיק מייפילד, שהיה עורך-דין, זכה עוד בחייו ב-640 דונם של אדמות ונכלל ברשימת חלוצי טנסי, Pioneer Roll of Honor. ב-6 ביולי 1794 הוא נרצח על-ידי אינדיאנים בעודו שומר על שדות התירס של חתנו. מיכיה התגייס בשנת 1778 ושירת בפלוגה של קפטן ג'סי אוונס בגדוד של קולנל ג'ון מונטגומרי תחת פיקודו של הגנרל ג'ורג' רוג'רס קלארק ולאחר שנה עבר להילחם תחת פיקודו הישיר של הגנרל קלארק:

Micajah also served in the Indian War with George Rogers Clarck...in 1778 Clarck marched through the wilderness and surprised Kaskaskia then moved on to Vincennes and took possession of the fort. Among the list of non-commissioned officers and men were MICAJAH and his brother ISSAC.

(Carter, 1974: 154)

על-פי שטרות מכר של שטחים שניתנו כמשכורת על שירותם הצבאי ניתן ללמוד שאלישע, אליה וסאת'רלין שירתו במלחמת העצמאות האמריקאית (Carter, 1974). על מעורבותם של אלישע וסאת'רלין במלחמה לא נמצא תיעוד מפורט, אולם על אליה ידוע כי במלחמה היה שבוי במשך חודשיים וחצי בידי האינדיאנים. ב-10 במרץ 1789 נרצח סאת'רלין בידי אינדיאנים, באותו אירוע נורה ונהרג אחד מבניו (על-פי השימוע שצוין לעיל, סעיף 4.1.3.1) ובנו ג'ורג' נחטף ואומץ על-ידי שבט הקריק ושם גדל במשך 12 שנים:

On the South side of the Cumberland the Indians did much mischief in this year. They attacked the station of Southerland Mayfield... They were a body of twelve men. In the evening they came to a place near the station, where Mayfield and one son and another person who acted as a guard at the station. They fired upon the soldier and the son as they went toward the guns to bring to the pen something that was there, and jumped over a log from where they had lain behind it, to scalp them in the presence of Mayfield and Jocelyn... Some bullets not aimed at Sutherlin Mayfield, had glanced and wounded him, for the Indians did not see nor follow him when he ran. He did not return to the station, however, and looking for him the next morning in the direction he ran, he was found dead, by a bullet which had penetrated his body. They took George Mayfield, the son of Sutherlin Mayfield prisoner and led him away to the Creek nation, where he remained for ten to twelve years. The Indians made no attempt at the station but went off with their prisoner and the guns they had taken.

(Carter, 1974: 156)

בשנת 1791 נרצחו בהפרש של מספר חודשים בתו של ג'יימס ובעלה ג'ון הגארד:

John Haggard was killed by Indians about five miles from Nashville, and the twelve balls shot into his body by the savages, seemingly in wanton sport, or to wreck a terrible vengeance and then mutilated his body. He had been a spy. His wife had been killed a few months previously, in the summer. We regard it as probable that Haggard had committed some acts to avenge his loss and bereavement and now the Indians riddled him and chopped him.

(ibid.: 153)

ההיסטוריה המשפחתית של ג'ורג' מייפילד היא שעיצבה את זהותו ואל זהות זו שב לאחר שברח משבויו, בני שבט הקריק. כאשר הוא מבצע את פעולות המתורגמנות והריגול עבור הגנרל אנדרו גיקסון אין לו אלא להשיל את הזהות שנכפתה עליו במשך 12 שנים בהיותו שבוי בקרב האינדיאנים, ולשוב אל ערכי משפחתו ומורשתה. כמו כן הוא אינו נזקק כלל להסתיר את עבודת הריגול שכן רובה של העברת המידע מתבצעת לאחר שמייפילד כבר אינו חי בקרב בני שבט הקריק.

6. הקריטריון השלישי: ניטרליות מול מעורבות

6.1 מתורגמנות

בשני הפרקים הקודמים הקריטריונים שימשו לבחינת המרגל-המתרגם, ללא הבחנה אם עסק בתרגום בכתב או בתרגום שבעל-פה. הקריטריון השלישי להשוואה מתמקד במרגלים מקורפוס המחקר שעסקו במתורגמנות. מלאכת המתורגמנות, המכונה גם תרגום בעל-פה, מילאה תפקיד היסטורי בתחומי הדיפלומטיה, הדת, המסחר והמחקר לאורך תולדות האנושות. תפקידו של המתורגמן מתועד לראשונה במצרים העתיקה בשנת 3,000 לפנה"ס בכתב הירוגליפים בסימן שמשמעותו על-פי מילון ההירוגליפים המצריים – dragoman (Budge, 1920: 106), מילה שמקורה בארמית-אשורית ופירושה מתורגמן או מדריך דיפלומטי. מצרים הפרעונית שלטה על מגוון רחב של שבטים דוברי שפות שונות, ויש להניח שמבנה שלטוני זה העלה את הצורך להשתמש במתורגמנים במנגנוני בקרה ושליטה על הזרים: "Nubians, Lubyans, and Asiatics [...] prisoners or vassals" (Mason & Ren, 2014: 115). על קברו של המלך הרקוף (שושלת הפרעונים השישית), בתיעוד קורות חייו, מצוין תפקידו של אחד מנסיכי המלך /jmy-r(A)-aw/ שפירושו ראש המתורגמנים (Chrobak, 2013) וכמו כן נרמז שבעבודת המתורגמן היו היבטים שונים של התקשרות עם זרים:

The term /aw/ could refer to any "barbarophone," i.e. to any person speaking a foreign language and doing different tasks connected with this skill, e.g. a scout, spy, or messenger; when used in reference to a foreigner, it signified the knowledge of Egyptian. The title /jmy-r(A)-aw/ can also be translated as "chief of mercenaries or other foreigners, or Egyptianised Nubians." It probably denoted a person maintaining various contacts with foreigners,

from an ambassador to commercial attaché and commander of mercenary troops to interpreter.

(Chrobak, 2013: 91)

התיעוד הנוגע לשימוש במתורגמנים במצרים עולה בקנה אחד עם תיארוך הסיפור המקראי של פגישת יוסף ואחיו במצרים בספר בראשית (ויינפלד, 1993–1996). בתקופה של רעב בארץ כנען שולח יעקב עשרה מבניו 'לשבור שברי' במצרים, כלומר לחפש ולקנות תבואה. האחים מגיעים לארמון המלך המצרי כדי לבקש את רשותו של שליט מצרים לרכוש בר, שכן: "הוא המשביר לכל עם הארץ" (בר' מב 6), ופוגשים, בלי לדעת, את אחיהם יוסף שהיה בפועל שליט מצרים. האחים דוברים עברית, ועל אף שיוסף מבין עברית הוא בוחר שלא להזדהות ומדבר איתם במצרית. לומדים זאת מן העובדה שיוסף משתמש במתורגמן: "והם לא ידעו כי שומע יוסף: כי המליץ בינותם" (בר' מב 23). אונקלוס הגר מתרגם לארמית את המילה 'מליץ' - מתורגמן, וכך גם על-פי פירוש רש"י לפסוק: "כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי, והיה מליץ דבריהם ליוסף ו[אומר להם את] דברי יוסף להם. לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית" (רש"י, בר' מב 23).

על אף שמלאכת המתורגמנות "מעצם מהותה לא הותירה עדויות שבכתב" (ויסברוד, 2007: 276) הצטבר מידע רב על אודותיה ממקורות היסטוריוגרפיים כגון מכתבים, יומנים וביוגרפיות, בעיקר במקרים שבהם מתועד קושי תקשורתי או צורך לגשר על פער לשוני:

Probably the writers of these accounts did not think of the attendant difficulties when they were absorbed in the main purpose of their work. Yet occasionally they became aware of the difficulties of communication. Sometimes the use of intermediaries gave rise to very interesting episodes; in other cases the use of the interpreter was too prominent to be overlooked: and these two features of the matter have saved to us some scattered references to the institution of interpreters, which might otherwise almost fail of mention in our classical literatures.

(Gehman, 1914: 14)

מתורגמנים מסוימים אפילו זכו להיות מצוינים בשמם בטקסטים היסטוריוגרפיים המתעדים מסעות כיבוש של אימפריות שונות במהלך ההיסטוריה. בספר "אנבסיס" (ביוונית: *Ἀνάβασις*) המוכר גם בשם "מסע הרבבה" מתאר ההיסטוריון קסנופון בן גרילוס את מסעות הכיבוש של האימפריה היוונית, מציין את פיגרס המתורגמן ומפרט את השימוש במתורגמנים לפרסית באירועים שונים:

After he had driven past the whole body, he drew up his chariot in front of the centre of the battle-line, and sent his interpreter Pigres to the generals of the Hellenes, with orders to present arms and to advance along the whole line.

(Xenophon, 1890/400 B.C.E.: 20)

[...] a deputation from the great king arrived—Tissaphernes and the king's brother-in-law and three other Persians—with a retinue of many slaves. As soon as the generals of the Hellenes had presented themselves, Tissaphernes opened the proceedings with the following speech, through the lips of an interpreter.

(ibid.: 43)

דוגמאות היסטוריות נוספות ניתן למצוא בסקירתו של אלפרד הרמן *Interpreting in Antiquity* (Hermann, 2002) המציין תיעוד של אירועים שבהם נעזרו במתורגמנים על-מנת לגשר על פער לשוני בין אנשים.

6.2 כוחו של המתורגמן

את המפנה החברתי בחקר התרגום (The Sociological Turn) צפה לדעתו של החוקר האירי מיקקל קרונין (Cronin, 2002) הסוציולוג R. Bruce W. Anderson במאמרו משנת 1976 *Perspectives on the Role of the Interpreter* המפנה את תשומת ליבו של חוקר התרגום להתנהגותו של המתורגמן:

Whether one is interested in the legal interpretation of plurilingual treaties [...] the politics of international crises [...] attitudes of various ethnic groups toward each other in multilingual societies [...] or problems of integration of ethnic and linguistic minorities [...] understanding the role and behavior of interpreters is likely to prove relevant.

(Anderson, 1976: 209)

מתורגמנות אינה מתרחשת באזור סטרילי או מאחורי דלת סגורה, כפי שיייתכן אצל מתרגם של טקסט כתוב. המתורגמן נוכח פיזית בסיטואציה, ומשתנים כגון מעמדו החברתי, החינוך שאותו קיבל, מגדרו וגילו כמו גם הזירה שבה מתקיימת הסיטואציה התרגומית (פוליטית, צבאית, אקדמית או דתית) וכמובן המתח בין הצדדים שזקוקים לשירותיו של המתורגמן – יכולים להשפיע על תפקודו ועל תפקידו של המתורגמן (Cronin, 2002).

קרונין (Cronin, 2002) מאיר על נקודות הזמן ההיסטוריות שבהן פעלו מתורגמנים בשירותן של אימפריות, כאשר באותן הסיטואציות של מתח פוליטי וחברתי רב היה למתורגמנים תפקיד דיאלוגי, כזה שמתווך או מנהל שיח בין תרבויות. קרונין נשען על תפיסתו של הדיאלוג בתחום המחקר האנתרופולוגי ולשם כך מצטט את הגדרתם של החוקרים קליפורד ומרקוס למושג דיאלוג:

But the principle of dialogical textual production goes well beyond the more or less artful presentation of "actual encounters". It locates cultural interpretation in many sorts of reciprocal contexts, and it obliges writers to

find diverse ways of rendering negotiated realities as multisubjective, power-laden, and incongruent. In this view, "culture" is always relational, an inscription of communicative processes that exist, historically, between subjects in relations of power.

(Clifford & Marcus, 1986: 14-15)

בהקשר חברתי-דיאלוגי כזה מצופה מן המתורגמן לשלוט בשתי פעולות מרכזיות: להעביר את מה שנאמר בין הצדדים ולשמור על שטף הדיאלוג: "On the one hand, she relays their respective utterances, on the other, she co-ordinates the flow of talk between them" (Wadensjö, 1993: 107). במילה them מתייחסת ודנשה לאותם שני אנשים שאינם יכולים, או אינם מעוניינים, להשתמש האחד בשפתו של השני, וכאן בולט תפקידו החברתי והמעורב של המתורגמן: "co participant in the interpreted communicative event" (Angelelli, 2004: 178).

מיקומו של המתורגמן כמתווך בין שני צדדים הזקוקים לשירותו הוא המעניק לו, גם בלי שבחר בכך, עמדה של כוח, מפני שבידיו של המתורגמן היתרון של דו-לשוניות או רב-לשוניות. על-פי אנדרסון (Anderson, 1976) עמדת כוח זו יכולה להיות מנוצלת על-ידי שותף אחד או יותר הנמצאים בשלושת קודקודי המשולש התקשורתי-חברתי: היצרן, המתורגמן והצרכן, ועל אף מחויבותו של המתורגמן לשני הצדדים, ייתכן שהיא מנוצלת על ידי המתורגמן למטרות האישיות שלו עצמו.

6.3 ניטרליות מול מעורבות במתורגמות

חוקרת התרגום שבנאם באהדיר (Bahadır, 2004) פונה לתחומי האתנוגרפיה והאנתרופולוגיה, ומוצאת בהם הקבלות לתחום התרגום, ובעזרתן היא יוצרת מסגרת התייחסות חדשה למקצוע המתורגמות, שכן לדבריה גם האתנוגרף עוסק בתרגום התרבות שהוא צופה בה (תרבות המקור) לתרבותו שלו (תרבות היעד). באהדיר מציגה את גישתו של הסוציולוג וחוקר המתורגמות היינץ גרינג (Heinz Göhring) היוצא נגד מחקר אתנוגרפי מרוחק ואנליטי כפי שרווח בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20, מחקר שכונה 'armchair ethnology', ונערך על-ידי חוקר שצופה מבחוץ ושומר על ניטרליות אקדמית. על-פי גרינג, לאחר מלחמת העולם השנייה התפתחה גישה אתנוגרפית המעודדת התחברות עם הנחקרים, גישה שבה החוקר מעורב, נמצא בקשר קרוב ולמשכי זמן משמעותיים עם הנחקרים.

באהדיר משתמשת באותה מסגרת תיאורטית של המחקר האתנוגרפי כדי להגדיר את עמדתו של המתורגמן הקהילתי. הגישה המסורתית שואפת למתורגמן ניטרלי, כזה שמשקף מידה רבה של ניטרליות. בעידן הפוסט-מודרני, לעומת זאת, הניטרליות, כמו גם השקיפות, מוצגת כ-'dehumanization' של הצדדים המתווכים על-ידי המתורגמן. על-פי באהדיר ניתן לשמר את גישת המתורגמן כחלון זכוכית – pane of glass (Nicholson, 1994 as cited in Bahadır, 2004) בתחום המתורגמות המשפטית, אולם מתורגמות קהילתית מצריכה הטמעה או הטבעה (immersion) בתוך הסיטואציה של התרגום. חוקרים אחרים שהתייחסו למידת מעורבותו של המתורגמן באולם בית המשפט סברו כי גם בסיטואציה זו לא יכול המתורגמן להיות שקוף, והוא אינו ריהוט נוסף

בחדר: "When an interpreter is at work during a judicial proceeding, she is not simply Berk-) 'part of the furniture' of the courtroom. She does not melt into the woodwork (Seligson, 1990: 54). נדרש אומנם מהמתורגמן להיות ניטרלי באופן כזה שתשומת הלב במהלך המשפט תופנה לדוברים (Turner & Brown, 2000), אולם ישנם מצבים שבהם הסטטוס של המתורגמן, בהיותו הדובר של כל השפות שבחדר, מאפשר לו השפעה רבה על הסיטואציה, ומתוך כך גם קושי לשמור על ניטרליות.

הקושי לשמור על ניטרליות גדול כפליים עבור מתורגמן המתווך בין שני צדדים הנמצאים בקונפליקט שאינו רק משפטי, אלא גם חברתי ופוליטי. קרונין כחוקר הכותב בעידן הפוסט-קולוניאליזם מנתח ומבקר את תהליכי התרגום בעידן הקולוניאליסטי שקדם לו (Cronin, 2000, 2006, 2008). קרונין רואה זאת כמובן מאליו, שבתקופה של מאבק בין תרבות השולט לתרבות הנשלט, המתרגם או המתורגמן לא יוכל לשמור על ניטרליות ויחוש סולידריות והזדהות עם אחד הצדדים, בין אם זה הצד השולט הקולוניאליסטי או הצד הנשלט. הוא אף מביא דוגמאות לכל אפשרות: כריסטופר נוגנט, בעל אדמות אירי במאה ה-16, תמך בשלטון הבריטי ותרגם עבורו תכתובות חשאיות בגאלית; לעומתו, מתרגמי שירה אירים שחיו תחת השלטון הבריטי הוסיפו לשיריהם משמעות חתרנית בהיחבא (Cronin, 2000).

מהמחקרים בתחום המתורגמנות עולה שגם המרגל נדרש לשמור על אי-מעורבות וריחוק מהאנשים או מהארגונים שאחריהם הוא מרגל. אך לא אחת אותה נקודת חוזק שבשלה הוא נבחר לרגל – קרבתו הלשונית והתרבותית למושא הריגול – היא שהופכת לנקודת התורפה מנקודת המבט של מזמין העבודה, מקשה על שמירה על ניטרליות ועלולה להשפיע על אופן ביצוע עבודת הריגול ועל תוצאותיה.

6.4 מתורגמנות בטקסטים היסטוריוגרפיים

שלושה מתרגמים-מרגלים בקורפוס המחקר עסקו במתורגמנות באזורים של קונפליקט מדיני ומלאכתם תועדה בדפי ההיסטוריה: מלינצ'ה (5.2.2.1.1), ריצ'ארד ברטון (5.2.1.1) ואיוור ליסנר (5.3.1.3). על בסיס אירוע נקודתי ומשמעותי של מלאכת המתורגמנות המתועדת, ייבחן בסעיף זה האופן שבו פעל כל מתורגמן על הציר שבין ניטרליות למעורבות.

6.4.1 מלינצ'ה

ברנל דיאז דל קסטיו, שתיעד את כיבושיו של הרנן קורטס בדרום אמריקה בספרו *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* [הסיפור האמיתי של כיבוש ספרד החדשה], מתייחס רבות למלאכת התרגום שאליה נדרשה מלינצ'ה כדי לגשר על הפער הלשוני שבין הכובשים הספרדים (conquistadores) לנכבשים, ילידי דרום אמריקה, בני שבטי המאיה והאצטקים. בספרו הוא מכנה אותה דונה מרינה, השם שניתן לה כאשר התנצרה והצטרפה כמתורגמנית לפמליה של קורטס, ואת קורטס מכנה דיאז לאורך הספר בשם מלינצ'ה, תופעה שהוא מסביר בפרק שעוסק בכיבוש העיר טלסקלה:

Before, however, I proceed with my narrative, I must explain how it happened that Cortes was termed Malinche by all the tribes through whose territories we had passed. I myself in future will call him by that name, excepting where it would be improper. This name was given to him because our interpretress Doña Marina was always about his person, particularly when ambassadors arrived, and in our negotiations with the several caziques, as on those occasions she interpreted for both parties. They therefore called him the captain of Marina and contracted that appellation in the word Malinche.

(Diaz, 1844: 176)

מלינצ'ה משמשת לכאורה כמתורגמנית שקופה, חלון זכוכית כדבריו של ניקולסון אצל באהדיר (Nicholson, 1994 as cited in Bahadır, 2004). כאשר היא מדברת היא אינה נראית, כך שקורטס שאותו היא מתרגמת – מקבל את שמה. שקיפות זו מתאפשרת הודות לאמון המוחלט שנותן בה קורטס כיוון שהיא מצידה מראה סולידריות מוחלטת עם פעולותיהם של הקונקיסטאדורים (סעיף 4.1.4.1). מלינצ'ה בהיבט זה אינה ניטרלית כלל, והיא מסייעת לקורטס בכיבושיו כאשר היא מתווכת עבורו את התרבות המקומית כדי שיוכל להיעזר בידע זה ולהחליש את המקומיים, כפי שקורה בפגישה עם מוקטסומה:

תפקידה מעבר לתרגום היה כפול: היה עליה להסביר לקורטס את חשיבות דמותו המיתית בעיני המקומיים, ולשכנע את שליחי המלך, במיוחד את הכהנים, שקורטס ואנשיו הם הם אותם האנשים-אלים שאת קורותיהם תיארו ספרי ציורים. (מגד, 2009 : 56)

נראה אם כן שרק כלפי חוץ משמשת מלינצ'ה כמתורגמנית ניטרלית ושקופה, אולם למעשה, מתוך הזדהות וחבירה לקורטס, מקדמת מלינצ'ה את האינטרסים של הכובשים הספרדים. כבר באירוע הראשון על חופי ורקרוס, שבו נדרשת מלינצ'ה לתרגם, היא משתמשת בכוח שיש בידה כדי למקם את עצמה כדמות מפתח חשובה במערך הכוחות שבין הכובש לנכבש וגם ככזו הנאמנה לקורטס:

Seeing the big ship with the standards flying they knew that it was there they must go to speak with the captain; so they went direct to the flagship and going on board asked who was the Tatuán which in their language means the chief. Doña Marina who understood the language well, pointed him out. Then the Indians paid many marks of respect to Cortés.

(Diaz, 1844: 136-137)

על האופן שבו משפיעה מלינצ'ה על הסיטואציה התרגומית (translation situation) שהיא מעורבת בה ניתן ללמוד מתפיסתו של אנדרסון הסובר כי כאשר המתורגמן בוחר להיות פחות ניטרלי ויותר מעורב בסיטואציה שהיא למעשה לשונית-חברתית הוא הופך להיות דמות בעלת כוח, כיוון שהוא

נמצא בעמדת השפעה על האינטראקציה החברתית שבה מתרחש התרגום: "power figure, "exercising power as a result of monopolization of the means of communication" (Anderson, 1976: 221). הרצון להשפיע גדל כאשר למתורגמן יש רווח מהיותו מעורב, כמו במקרה של מלינציה, שהחלה את דרכה ממעמד של שפחה שנמכרה על-ידי משפחתה, והיא כעת במעמד של בת לווייתו של כובש האימפריה.

6.4.2 סר ריצ'רד פרנסיס ברטון

עבודתו הרשמית של ברטון כמתורגמן חטיבתי (Regimental Interpreter) בחברת הודו המזרחית החלה שנה לאחר שהגיע להודו, לאחר שעבר בשנת 1843 מבחן הסמכה לתרגום להינדוסטנית, עבודה שנמשכה שבע שנים. רוב זמנו בשנה הראשונה הוקדש למתורגמות משפטית-צבאית: "as I was acting interpreter to my regiment, courts-martial of dreary length occupied the best part of my time" (Burton, 1852: 96-97). לאור דבריו של ברטון, שהיו אלו אירועים ארוכים ומשמיימים, יש להניח שמתוקף תפקידו הרשמי שימש בהם מתורגמן ניטרלי.

כשנה לאחר מכן הוצב ברטון בתפקיד מתורגמן עבור הגנרל צ'ארלס נאפייר במחוז סינד בפאקיסטן. מעבר לעבודת המתורגמות השוטפת בחטיבה צירף נאפייר את ברטון לצוות משימה בריטי-הודי קטן שעסק במיפוי וסריקה: "daily work of planning and mapping the surveys of the cold season, and practicing latitudes and longitudes till my right eye became comparatively short-sighted" (Burton, 1893: 144). משימה נוספת מאתגרת יותר שהטיל עליו נאפייר, בהיותו הקצין היחיד שדובר סינדהי, וגם מתוך ההערכה הגדולה ששררה בין השניים, הייתה הגשת דו"חות סודיים שעסקו באורחות חייהם של המקומיים. למעשה ניתן לומר שנאפייר ביקש מברטון להיות עבורו מתורגמן תרבותי שיפרש עבורו את מנהגי המקום. דו"חות אלו השפיעו ישירות על החלטותיו השלטוניות של נאפייר: "One has only to compare Napier's diary for 1844-5 with Burton's Sind books to see the impact of his stories" (Brodie, 1984: 63). דוגמה לכך הם הדו"חות של ברטון לנאפייר שעסקו באלימות בתוך התא המשפחתי. בשנת 1844, לפני שהוגשו הדו"חות של ברטון, מתעד נאפייר ביומנו האישי את האופן שבו הוא מחיל את עונש המוות בתלייה על בעלים ואבות שנמצאו אשמים באלימות בתוך המשפחה:

wife-killing! They think that to kill a cat or a dog is wrong, but I have hanged at least six for killing women: on the slightest quarrel she is chopped to pieces. One was hanged this morning.

(Napier, 1857: 95)

דו"חות שהוא מגיש לנאפייר, ברטון מציג שתי בעיות בצורת הענישה הבריטית. הראשונה היא שהמקומיים העשירים שולחים אנשים חלשים ועניים למות במקומם על-ידי תשלום למשפחות: "Burton interviewed one pauper "badal" who had agreed to be executed for a murder he "had not committed [...] I get two hundred and fifty rupees [...] I will leave to my family" (Brodie, 1984: 63-64). הבעיה השנייה לדעת ברטון הייתה העובדה שכל זמן שהנענש זוכה לקבורה

מכובדת אין בעונש התלייה הרתעה מספקת כדי למנוע את מעשי האלימות, ועל כן מתקבלת החלטה לשנות את הענישה כפי שמתואר במקביל ביומנו של נאפייר ובספרו של ברטון :

Napier came to modify this for imprisonment. But Burton was always realistic rather than compassionate, and he saw nothing wrong in counselling Napier to continue the practice of killing a murderer by shooting him out of a cannon instead of hanging him, because lack of a proper burial to a Moslem meant he would never achieve paradise.

(Brodie, 1984: 65)

גישתם של ברטון ונאפייר לאוכלוסייה המקומית הייתה שונה במהותה, ברטון למד את התרבות המקומית לעומק והוקסם ממנה. כפי שראינו בפרק העוסק בזהות המתרגם-מרגל (סעיף 5.2.1.1), הוא חש הזדהות גדולה עם התרבות הנכבשת, למד אותה ואימץ אותה. נאפייר לעומתו ראה שליחות חשובה ב"תיקונה":

Burton generally was content to explore and describe [...] but Napier felt a burning obligation to change, improve, and above all to Anglicize. Basically, he was a simple British soldier [...] who had no real doubts about the superiority of the British way of life. Burton frequently felt defeated in his own negotiations with the Indians.

(Brodie, 1984: 65)

גישה זו היא המגדירה למעשה את עמדתו של ברטון כמתורגמן מעורב. מעורבות זו היא שגם הובילה להדחתו מתפקיד מתורגמן חטיבתי וחזרתו (הזמנית) לאנגליה עם כתם על שמו שיישא עד סוף ימיו, כאשר דו"ח המתאר בפירוט רב את בתי הבושת שהעסיקו נערים צעירים בסינד מגיע למפקדה בבומביי. מאירוע זה עולה גם חיזוק לכך שרוב עבודת התרגום שעשה ברטון עבור נאפייר נעשתה בעל-פה, שכן חוקרים רבים שעסקו בחייו של ברטון תוהים מדוע דווקא דו"ח מפליל זה הוגש בכתב, והאם היו מניעים פוליטיים לניסיון להרחיק את הקצין שנטה להזדהות רבה מדי עם התרבות הנכבשת, ושלא שמר על ריחוק תרבותי שהולם קצין בריטי בתפקיד :

There is a mystery about why the matter of the Karachi brothels was written down, whereas other material concerning Burton's many missions was apparently given verbally to Napier [...] did Napier himself write down Burton's verbal report and leave it in his files?

(Rice, 2001: 166)

לברטון עצמו היה ברור כי מי שרצה בהדחתו מהתפקיד ובסילוקו מהודו היה אחד מהקצינים שהחליפו את נאפייר, כפי שעולה מהתייחסותו לאותו האירוע בחיבורו *Pederasty* בכרך העשירי של *The Book of a Thousand Nights and a Night* שמתייחס למידע שנאסף לאותו הדו"ח המדובר :

But the 'Devil's Brother' presently quitted Sind leaving in his office my unfortunat official: this found its way with sundry other reports to Bombay and produced the expected result. A friend in the Secretariat informed me that my summary dismissal from the service had been formally proposed by one of Sir Charles Napier's successors, whose decease compels me parcere sepulto. But this excess of outraged modesty was not allowed.

(Burton, 1885: 206)

ניתן, מצד אחד, לייחס לברטון היעדר מקצועיות וחוסר ניטרליות בעבודתו כמתורגמן של גנרל נאפייר, ועל מעורבות זו גם שילם מחיר כבד. אולם מצד שני, יש להזכיר שהמשימות שהוטלו עליו לא היו בעלות אופי מרוחק כתרגום המשפטי שעסק בו תחילה, אלא דרשו מעורבות עד כדי היטמעות בסיטואציה, ותיווך בין הכובש לנכבש באופן שדורש להיות משתתף מעורב בסיטואציה החברתית (Wadensjö, 1993). כפי שניתן לראות, השימוש של האימפריה הבריטית במערכת מתורגמנים אוטונומית, היינו מתורגמנים בריטים שלמדו את השפות המקומיות, אינו מציב פחות דילמות אתיות משימוש במערכת הטרנונומית, המכשירה את ילידי המקום להיות מתורגמנים עבור האימפריה.

6.4.3 איור ארתור ניקולאי ליסנר

אירוע המתורגמנות העיקרי המתועד באוטוביוגרפיה שכתב ליסנר מוזכר בפרק העוסק בהסתרה ונראות (סעיף 5.3.1.3). מדובר בסיטואציה שבה פונים בכירים בצבא היפני במנצ'וריה לליסנר בבקשה שישמש כמתורגמן בחקירה של הגנרל הרוסי גנריך ליושקוב, שמילא תפקיד בכיר ביותר בארגון הביון והמשטרה החשאית של ברית המועצות, ראש ה-NKVD בגזרת המזרח הרחוק, וערק ליפן בתקופת הטיהורים של סטאלין (אביטל, 1971).

העובדה שליסנר שלט באופן שוטף בשלוש השפות הנדרשות למתורגמנות בין העריק הרוסי, קציני הביון היפני ונציגיו של הגנרל וילהם קנריס ראש מנגנון הביון הגרמני, היא שמעניקה לו עמדה של עליונות ושליטה על המצב. הוא למעשה עקף את המתורגמנים הרשמיים ששלח קנריס, קולונל גריילינג וקולונל שול, שלא שלטו מספיק בשפה הרוסית, ומיקם את עצמו בסיטואציה באופן שלא אפשר למעורבים לוותר על שירותיו. ליסנר כאמור (סעיף 4.1.2.2.1) מנצל את הסיטואציה כדי להעביר מידע מעבר למה שמועבר באופן רשמי מהמודיעין היפני לזה הגרמני:

Wie ein Wasserfall stürzten Ljuschkows Inside-Informationen auf seine Zuhörer nieder, jeder Tag brachte den japanischen und deutschen Experten neue Erkenntnisse. Die Dolmetscher schrieben pro Tag 40 Seiten in Langschrift; das tägliche Vernehmungsprotokoll ging mit fünf Durchschlägen an den japanischen Generalstab. Die Deutschen durften Einblick nehmen, zudem unterzog Greiling den Flüchtling einer Sondervernehmung, die wiederum in einem mehrere hundert Seiten umfassenden Bericht nachzulesen war. Und immer hörte und schrieb

Lissner mit; was er nicht offiziell zu sehen bekam, notierte er sich privat auf kleinen Zetteln - Beginn eines Geheimarchivs, das ihm später seine Agenten-Karriere erleichtern sollte.

[כמו מפל, המידע הפנימי של ליושקוב נשטף לאוזניהם של המראיינים שלו, בכל יום הוא הביא תובנות חדשות למומחים היפנים והגרמנים. המתורגמנים כתבו 40 עמודים ביום בכתב צפוף; שיא החקירות היומי נשלח למטה הכללי היפני בחמישה עותקים. הגרמנים הורשו להעיף מבט, וגם גרילינג הורשה לחקור את הפליט חקירה מיוחדת, שבתורה הייתה אמורה להיקרא בדו"ח של כמה מאות עמודים. ליסנר תמיד הקשיב וכתב; את מה שהוא לא יכול היה לכתוב באופן רשמי, הוא תיעד באופן פרטי על פתקים קטנים – תחילתו של ארכיון סודי, שאמור היה להקל אחר כך על קריירת הריגול שלו.]

(Höhne as cited in Lissner, 1975: 234)

מיקומו של ליסנר כאיש אמצע (middle man) ששולט בשלוש השפות מעניק לו עמדת כוח לעומת שאר המשתתפים בסיטואציה:

Thus his position in the middle has the advantage of power inherent in all positions which control scarce resources. This advantage, when combined with the relative ambiguity of the interpreter's role, allows him considerable latitude in defining his own behavior vis-a-vis his clients. His behavior may, therefore, be expected to have an unusually great impact on the structure of the entire situation.

(Anderson, 1976: 218)

לכאורה וכלפי חוץ מתנהל ליסנר בניטרליות בסיטואציה שבה הוא משמש מתורגמן, אולם הוא לא נשאר ניטרלי אלא נעשה מעורב, אם מתוך סולידריות עם הקמפיין הגרמני ואם מתוך הלחץ שהפעיל עליו ארגון הביון הגרמני באמצעות איום על משפחתו שבגרמניה. במעורבותו ניתן למצוא פחות רצון להשפיע מיידית על הסיטואציה, ויותר צורך לנצל אותה כדי להשפיע באופן רחב יותר על המאבק הפוליטי-צבאי שבו היה מעורב. הוא ניצל את הידע שאליו נחשף בראיונות הרבים עם ליושקוב כדי לפעול מאוחר יותר:

בחקירותיו סיפר ליושקוב פרטים מעניינים על קבוצות מחתרת נגד המשטר בברית המועצות ונקב בשמות. ליסנר היה בעל זיכרון טוב ואחרי שנתיים, במנצ'וריה, החליט לחפש את העקבות שהשאיר ליושקוב. בעזרת מהגרים רוסים בחרבין שנהגו להסתנן לפעמים לברית המועצות, קשר ליסנר קשרים עם קצינים אנטי-קומוניסטים בצבא האדום.

(אביטל, 1971 : 19)

6.5 מתורגמות בטקסטים ספרותיים

סעיף זה יעסוק בארבעה מתרגמים-מרגלים בדיוניים מקורפוס המחקר אשר בסיפור שלהם שזורים תיאורי אירועים שבהם עסקו במתורגמות: גרי טאולר (סעיף 6.5.1), מר מאני (סעיף 6.5.2), נאגיב עזאם (סעיף 6.5.3), וברונו סלבדור (סעיף 6.5.4).

6.5.1 גרי טאולר

כאשר מכין נציב כדור-הארץ פר-שבורלם את מתורגמו, בן האנוש גרי טאולר, למשימת המתורגמות בין בני-האדם לנציג משרד המשפטים של האימפריה, הדרישה היא למתורגמות מסנתת וחד-צדדית לטובת פר-שבורלם:

You must see to it that he hears no opinions that are ill-informed or spiteful or lack understanding of the difficulties with which I have to cope. Anything that may be called prejudicial against our present regime must not reach Synvoret's ears. In short, you must be interpreter and censor. [...] see you are subtle about it, Gary Towler.

(Aldiss, 2014: 66)

טאולר, בניגוד לרצונו, נאלץ שלא לשמור על ניטרליות. תחת איומים על חייו ועל חיי היקרים לו, הוא נדרש לתרגם באופן סלקטיבי לטובת מעסיקו הנאלי (Null) ולצנזר את תלונותיהם של בני האדם. כמתורגמן הוא אמור לכאורה לשמש *faithful echo* (Anderson, 1976: 218) לשני הצדדים הצורכים את התרגום שלו, אולם בסיטואציה רוויית המתח הפוליטי כמו גם האישי מנצל פר-שבורלם מעסיקו את אותו *interactional power*, כלומר את כוחו של המתורגמן בשיח (Mason & Ren, 2014: 120), לטובתו, בזכות העובדה שבסיטואציה זו ישנו בידי פר-שבורלם כוח רב יותר לפגוע במתורגמן.

ניתן לראות כבר בסיור הראשון שבו מלווה טאולר את סינבורט את האופן שבו הוא פועל בניסיון לפרש ולצנזר את הטקסט שאותו הוא נדרש לתרגם, גם כאשר לא לגמרי ברור לו מה הוא אמור לומר למבקר:

'Ask that one where she is making for,' he said to Towler. [...]

'They took me from the Commission. Now I'll have to make my way back to the Commission on foot,' she said. 'And I'm not getting a byaksis for doing it.'

Not entirely understanding this answer, Towler still had the presence of mind to give it the required propaganda slant when translating it to the Psycho-Watch nul.

'She says she is making for the safety of the Commission.'

'Ask her what has happened at her home,' Roifullery ordered. [...]

'Tell the ugly bastard I don't know what he's talking about. He must know more about this stunt than I do. I don't know a thing.'

'The old lady is dazed. She does not seem to understand you.'

'Ask her if her home has been destroyed. She must understand that.'

(Aldiss, 2014: 86)

כאשר המצב מסתבך פונה טאולר לאישה, לכאורה כמתרגם אך למעשה בבקשה שתעזור לו להבין איך לתרגם לסינבורט את הסיטואציה. כאן הוא כבר לא נשאר פאסיבי אלא נוטל לידי יוזמה על-מנת שיוכל להמשיך לבצע את המשימה שהוטלה עליו :

'I don't know what is happening here,' Towler said to her. 'You must try to help me. Was your home destroyed in last night's attack?'

'I've got one room in Commission City, which is okay. I was brought out here this morning and now I'm getting back. As to what's happening here, I tell you I know nothing. Anymore silly questions?'

[...] 'She says that Rivars' men destroyed her house early this morning.'

'Ask her where the rest of her family is.'

'Where is the rest of your family?'

'Oh, go to the devil,' said the old lady, moving off.

'She says, all dead, sir,' Towler reported.

(Aldiss, 2014: 86)

טאולר אינו מתרגם בין שני לקוחות שווים, מצד בני האנוש אין מופנית אליו דרישה כלשהי או ציפייה לתרגם עבורם או להיות הוגן כלפיהם, מעמדו החברתי הנמוך מאפשר למעסיקיו הנאלים לשלוט בו ולנצל אותו. אולם למעשה העובדה שהנאלים אינם דוברים את שפת בני-האדם פותחת עבור טאולר פתח, ומעניקה לו כוח להשפיע על האינטראקציה החברתית, ובסופו של דבר גם לנצל אותו כדי לבגוד בהם (סעיף 4.2.1.2).

6.5.2 מר מאני

עם עזיבת העות'מאנים את הארץ מתחיל יוסף מאני לחקור את טיבם של הבריטים שהגיעו, הוא מצליח להתקרב לצבא הבריטי ולחבור אליו כמתורגמן האישי של קפטן ויליאם דאגוט שעסוק בעיקר במצוד אחרי סוס מירוץ משובח :

במבטא הסקוטי של הסקול אוף בייבל, הוא מתרגם לקפטן בצחות לשון ובזרזיות פרק בהלכות סוסים, ואין תימה שלקראת הערב כבר היה האדון מאני מוקף פרשים וסוסים, מובל אחר כבוד בידי הקפטן, שראה את מושיעו והנה ירד לו מן השמיים.

(יהושע, 1990 : 180)

אולם מרגע שמגיע שמעו של המתורגמן המוצלח לאוזניהם של אנשי המודיעין הבריטי, הוא "מופקע" (שם : 181) מידי של הקפטן הסקוטי, ומתחיל לעסוק במתורגמנות עבור אנשי הממשל הצבאי. התיאור של מלאכת המתורגמנות של מאני מדגיש שבשלב זה הוא מתורגמן ניטרלי, בלתי מעורב, שממלא את תפקיד הצינור השקוף שמעביר את המילים מהדוברים לשומעים :

מתורגמן מופלא ומהיר הוא, וכאילו אין צורך שהמילים ייכנסו אל מוחו כדי שיתרגם אותן, אלא עודן באוויר הן משנות את הזן שלהן, הדקדוק והצליל, עד שנדמה למתורגם שנס קרה לו, והשפה הבלתי ידועה מחליקה מתוך גרונו שלו.
(שם)

השימוש במילה "מופקע", כמו גם תיאור אופן ההובלה שלו לתפקידו, מייצרים את אותה תחושה של dehumanizing ideal שעליו כותבת באהדיר (Bahadir, 2004), העשוי להתאים בתנאים מסוימים למתורגמנות משפטית אולם מורכב יותר בסיטואציות של תרגום קהילתי, וכמובן בהקשר של מאבק בין כובש לנכבש :

וקשרו אותו היטב אל הסוס שהוחרם, כי הסוס והמתורגמן הפכו לאחד בעיניו, ולקראת ערב, בבאר-שבע, הביאו אותו אל בית המושל התורכי [...] ואז ראיתי אותו בפעם הראשונה, מותר מן הסוס, יגע, חיוור, פניו זקנות [...] ולא נראה אנגלי, ולא יהודי, ולא ערבי, ולא תורכי, ולא כלום.
(יהושע, 1990 : 180–181)

מתאימה לכאן גם הבחנה אתנוגרפית נוספת שעושה באהדיר בין "the emic and the etic perspective" (Bahadir, 2004: 807), שלפיה etic היא נקודת מבט חיצונית לסיטואציה, ו-emic היא נקודת מבט מתוך הסיטואציה. ליוסף מאני, מעצם היותו יליד ירושלים המחזיק באזרחות בריטית, לא יכולה להיות נקודת מבט של מתורגמן ניטרלי וחיצוני לאירוע, מפני שהוא אינו מנותק מההתרחשויות הפוליטיות סביבו.

6.5.3 נאגיב עזאם

כאשר מכניס נאגיב המתורגמן את הלקוח שלו, העיתונאי האמריקאי סקלי, לפגישה עם באשיר מנהיג המורדים האפגנים, מקפיד באשיר שלא לאפשר לנאגיב להיות מעורב בשיחה, הוא מנחה אותו באופן הבא :

He says that I shall speak exactly the words that he says, as if they were coming out of my mouth, not as if I was relaying them second hand. I am not to say 'he says,' or to add any observations or words of my own. I am only to repeat his words verbatim.

(Fesperman, 2004: 136)

גם את סקלי מנחה באשיר : " Not the man " You will please look at me when I address you. (ibid.) "who is merely a device, like a telephone box באופן זה מנסה באשיר לשלוט על הסיטואציה ולבסס את עמדת הכוח שלו, למקם את המתורגמן בעמדת נחיתות : "Najeeb offered his hand as well, but Bashir ignored it. The message was obvious. To him Najeeb was strictly a servant, a tool and an inferior (ibid.: 135) . אולם, כפי שכותב אנדרסון, נאגיב כמתורגמן דו-לשוני כבר ממוקם בעמדת מפתח בסיטואציה : " His position in the middle has the advantage of power inherent in all positions which control scarce resources (Anderson, 1976: 218).

נאגיב מנצל את עמדת הכוח שלו, הוא אינו נשאר ניטרלי ועושה כמיטב יכולתו לסייע לסקלי מעסיקו בשתי נקודות מרכזיות באותה שיחה. בפעם הראשונה שבה מציע באשיר לסקלי להצטרף לשיירת המורדים שלו כדי שיוכל להכין כתבה עליו ולזכות בהזדמנות לפגוש את בין-לאדן, פונה סקלי בחשש לנאגיב :

"What do you think, then?" Skelly asked Najeeb, turning his gaze from Bashir [...]

"I cannot make this decision for you. I can only advise that I think it is very dangerous [...]"

(Fesperman, 2004: 138)

חריגה מפרוטוקול השיחה שהוכתב על-ידי באשיר מזכה את סקלי בניזיפה : " There is no need to consult with him [...] you will either come or not come. It is your decision. (ibid.) בנקודת החיכוך השנייה, לקראת סוף השיחה, כאשר סקלי מבקש מנאגיב לשאול את באשיר איך הוא יודע שאכן הם יפגשו את בין-לאדן, מייעץ נאגיב לא לשאול : " Do you really want me to ask that? It's only likely to make him angry. The less said about that, the better, probably (ibid.: 142) . לשאלתו של באשיר, שמבין כי נוצר כאן דיאלוג מעבר לזה שהוכתב, עונה נאגיב בשאלה אחרת לגמרי, ובכך מתערב באופן אקטיבי ומשנה את התרגום על-מנת להגן על מעסיקו.

באהדיר מציגה במחקרה מאמר משנת 1988 מאת שני פסיכיאטרים גרמנים, Röder ו-Knoll, שטיפלו בחולים טורקיים ונדרשו לסיוע של מתורגמן. במאמרם הם מציינים כי המתורגמן לא יכול לתרגם רק את המילים שנאמרות אלא הוא חייב גם לתרגם בין הרופא לחולה את ההקשר התרבותי והמצבי כדי שהטיפול יהיה מיטבי : " It is always the cultural and situational context which is translated (Bahadır, 2004: 807). בהגדרתם זו, אומרת באהדיר, Röder ו-Knoll מהדהדים את האופן שבו מגדיר ורמיר (Vermeer, 1985 as cited in Bahadır, 2004) את פעולת המתרגם :

An interculturally interpretive translation of all action that takes place during the translation situation. Thus a so-called falsification of any information, whether verbal or nonverbal, will inevitably happen in interpreted interaction as in any other communication.

(Vermeer, 1985 as cited in Bahadır, 2004: 808)

את זאת אכן ניתן לראות בסיטואציה התרגומית-חברתית באופן שבו בוחר נאגיב לפעול.

6.5.4 ברוננו סלבדור

ברוננו סלבדור הינו מתורגמן רב-לשוני מנוסה מאוד ועל כן יודע את מלאכתו. הוא מעיד על עצמו :

אני פנים מוכרות בבתי המשפט של לונדון, האזרחיים והפליליים כאחד, ומבוקש דרך קבע בוועידות לענייני העולם השלישי, ולראיה יש לי המלצות מזהירות שקיבלתי מתאגידים רבים, מן המכובדים ביותר בארצנו.
(לה קארה, 2008 : 7)

הוא מסביר את ייחודיות תפקידו והקושי שבעבודתו כמתורגמן צמרת :

אל נא תתבלבלו בין מתרגם סתם ובין מתורגמן צמרת. אומנם מתורגמן הוא מתרגם, אבל לא להפך. כל אדם שיודע חצי שפה ויש לו מילון ושולחן כתיבה לשבת אליו בשעה שהוא עובד באישון לילה, יכול להיות מתרגם [...] כל מי שמוכן למכור את נשמתו תמורת שבעים לירות שטרלינג לאלף מילים. אין שום דבר משותף בינו ובין המתורגמן הסימולטני שעומד בשש שעות מתישות של משא ומתן מורכב. מתורגמן צמרת חייב לחשוב מהר כמו נער בורסה במקטורן צבעוני שקונה סחורות פיננסיות עתידיות. ולפעמים מהר עוד יותר, ואז אין הוא חושב כלל אלא פוקד על גלגלי השיניים בשני צדי מוחו להשתלב יחד ואחר כך יושב וממתין לראות מה יזרום ויצא מפיו.
(שם : 19)

כאשר הוא נשלח על ידי שירות הביון הבריטי לשמש כמתורגמן בוועידה סודית, הוא מתבקש שלא לחשוף את כל השפות שהוא דובר. שירות הביון עושה שימוש בכוחו של הדובר הרב-לשוני כדי להשיג דרכו מידע שלא נאמר באופן גלוי בישיבות הוועידה עצמה. אנדרסון, מעסיקו של סלבו, המכונה לטובת המשימה 'סינקלר', מנחה אותו לפעול בשני אפיקים במקביל :

יש לנו שני סינקלרים [...] סינקלר שמעל לפני המים [...] וסינקלר שמתחת לפני המים [...] מעל למים, קצה הקרחון, אתה מדבר צרפתית וכמה גרסאות של סוואהילית בלבד. וגם אנגלית עם החבר'ה שלך [...] מתחת למים [...] שאר תשע עשירות של הקרחון, כלומר כל הדברים האחרים שאתה יודע לדבר [...] כל מי שפותח את הפה בשפה אחרת בטווח השמיעה שלך, אתה לא מבין.
(לה קארה, 2008 : 83)

המשחק המסובך הזה שמתבקש סלבו-סינקלר לשחק מתנגש עם אותה האוטומציה הניטרלית שהופכת אותו למתורגמן צמרת כל-כך מבוקש :

להעמיד פנים ששמעת משהו כשלא שמעת כלום זה קל יחסית [...] אבל להעמיד פנים שלא שמעת דבר כשמעת, לפי הבנתי זה ההפך מפשוט. מתורגמן צמרת מגיב בלי מחשבה תחילה. הוא מאומן לצלול פנימה. הוא שומע, הוא צולל, האמנות באה

בעקבותיו. בסדר, נכון: לאחר זמן מה הוא מפעיל שיקול דעת. אבל הכישרון הוא בתגובה המיידית, לא בעיבוד החוזר.

(שם: 86)

במלאכת המתורגמות הניטרלית סלבו מיומן, הוא יודע כיצד לעשות זאת גם כשהוא נמצא בסיטואציה תרגומית-חברתית בעלת מתח פוליטי וחברתי גבוה:

בתור קהל שומעים בחרתי לי בקבוק מי פריה של ליטר, כחמישים סנטימטרים לפני, שכן קשר עין בדקות הראשונות של ועידה הוא מלכודת מוות למתורגמן. אתה לוכד את עינו של מישהו, ניצוץ של שותפות לפשע חולף ביניכם, ועד שאתה מבין מה קורה אתה כבר נמצא בכיסו של אותו אדם עד הודעה חדשה.

(שם: 126)

אם נשים לרגע בצד את העובדה, שבהפסקות בין השיחות הרשמיות בוועידה יושב סלבו-סינקלר במרתפי הווילה ומאזין לשיחות המתנהלות מאחורי דלתות סגורות כדי לרגל ולהעביר את תוכן לשירות הביון הבריטי, וכן את העובדה שלבסוף הוא בוחר לבגוד בבריטים ולנסות לחשוף את המזימה המתקמת (כפי שפורט בסעיף נאמנות ובגידה 4.2.1.3), למראית עין לפחות הוא שומר על ניטרליות, הוא non-person (Bahadir, 2004: 808). סלבו מתאר את מלאכתו הבלתי-מתערבת: "אני נעשה מה שאני מתרגם" (לה קארה, 2008: 127). כאשר אחד הדוברים מסיים את דבריו בלגימת מים, מציין סלבו: "גם אני לוגם משלי, לא מפני שאני צמא אלא מפני שאני מתייחס אליו" (שם: 127), וכאשר קולו של הדובר "יורד לעומקים של גילוי סודות. קולי שלי בצרפתית מנמיך ויורד גם הוא" (שם: 129).

גם כאשר מעמיד המוואנגזה, המנהיג האפריקאי, את סלבו-סינקלר מול חברי הוועידה ושואל אותו באופן ספק משועשע, ספק בוחן: "אז מה אתה בחורי? [...] אחד מאיתנו או אחד מהם?" (שם: 133), תשובתו של סלבו-סינקלר בסוואהילית נשלפת במהירות: "אני אחד משניכם יחד" (לה קארה, 2008: 134); הוא נזהר להישאר ניטרלי ולא לבחור צד.

7. סיכום ומסקנות

דמות המתרגם בספרות נחקרה בעבר ועדיין נחקרת רבות בשנים האחרונות (Ben- Beebe, 2010; Ari, 2010; Kaindl, 2014; Parla, 2012; Thiem, 1995; Wilson, 2007). מחקר זה מציע שני חידושים ביחס למחקר הקיים: הראשון, התמקדות בדמות המתרגם-המרגל, שהיא למעשה מימוש של מטפורה מרכזית בחקר התרגום. השני, הרחבת קורפוס המחקר הכולל טקסטים היסטוריוגרפיים לצד ספרותיים, לעומת פרויקטים מחקריים קודמים שעסקו בספרות בלבד, כגון Transmesis או Transfiction (Kaindl & Karlheinz, 2014). הרחבה זו מתאפשרת לאור ההנחה שטקסטים היסטוריוגרפיים וטקסטים ספרותיים הם בני השוואה, משום שאלה וגם אלה מתווכים את המציאות לקורא. הנחה זו מבית מדרשו של דרידה סוברת כי *Il n'y a pas de hors-texte* "אין שום דבר מחוץ לטקסט" (Derrida, 1967: 158), דהיינו טקסט נוצר ומתקיים "בעולם של טקסטים" (ויסברוד, 2007: 51). ההשוואה נעשתה לפי שלושה קריטריונים שהוגדרו על בסיס סוגיות תיאורטיות בחקר התרגום העוסקות במהות התרגום ובתפקיד המתרגם, שניתן להחילן גם על עבודתו ותכונותיו המתבקשות של המרגל. לכל קריטריון יוחד פרק, והוא נבחן על בסיס תיאוריות רלוונטיות.

הקריטריון הראשון, נאמנות המתרגם, נבחן לאור תיאוריות פוסט-קולוניאליסטיות שעוסקות ביחסי כוח בסיטואציות פוליטיות א-סימטריות, ובבחירתן של אסטרטגיות תרגומיות הנעשית בסיטואציות אלו (Bassnett & Trivedi, 1999; Cheyfitz, 1997; Hui, 2011; Lefevere, 2003; Niranjana, 1990; Sengupta, 1995). בקריטריון של נאמנות נמצא שוני ברור ומהותי בין שני סוגי הטקסטים. כלל המתרגמים-המרגלים בקורפוס המחקר המתועדים בטקסטים היסטוריוגרפיים שמרו, כפי שעולה מתוך תכתובות אישיות שלהם ומביוגרפיות שנכתבו עליהם, על נאמנות רבה לשולחיהם, מתוך התאמה בערכים והזדהות אידיאולוגית (סעיף 4.1). אומנם מתרגמים-מרגלים אלו הפגינו רמה גבוהה של אינדיבידואליות ויכולת פעולה המנוגדת לנורמות החברתיות המקובלות בזמנם, ואף לקחו סיכון בהחלטה לבגוד ב'מארחיהם' שנתנו בהם אמון, אולם הדבר לא גרם להם, בניגוד למתרגמים-מרגלים הבדיוניים, לבגוד בשולחיהם. דוגמה למתרגמים-מרגלים בטקסטים היסטוריים ששמרו על נאמנות לשולחיהם הם ריצ'ארד ברטון וסקוט מונקרף, ששמרו על נאמנותם לאימפריה הבריטית ששלחה אותם לרגל עבורה, בתקופות שונות ובאזורים אחרים.

לעומת זאת, מתוך הטקסטים הספרותיים עולה דמות של מתרגם-מרגל נון-קונפורמיסטית, הבוחרת לבגוד באמון שנותנים בה שולחיה כדי להשיג מטרות אידיאולוגיות. דמויות אלו נעות על מנעד רחב של לקיחת סיכונים ובגידה, החל מבגידה בשולחיהם בלבד (סעיף 4.2.1), כדוגמת דמותו של מקס קוטנר המתרגם בספר *לתרגם את חנה*, ועד לקיחת סיכון כפול של בגידה כאשר המתרגם-המרגל מחליט ללכת עם קו מצפוני בניגוד למצופה ממנו, עד כדי סיכון חייו (סעיף 4.2.2), כמו המתורגמן הבדיוני נאגיב עזאם, הדמות הראשית בספר *The Warlord's Son*.

הסבר אפשרי להבדל הוא שההיסטוריוגרפים השתדלו לעשות צדק עם מושאי כתיבתם, כפי שהם מבינים אותם ואת המציאות הקולוניאליסטית שבה הם חיו. הסופרים לעומת זאת ניצלו את הבמה הספרותית כדי להביא את קולו האינדיבידואלי של הנכבש שאינו מוכן להיות עוד "מוצב מחוץ

להיסטוריה ומחוץ לקריה" (ממי, 2005 : 98). יצירתה של דמות מתרגם-מרגל שנקלעת לסיטואציה שבה היא מגלה יכולת להשפיע על גורלה שלה ועל זה של עמה, ובוחרת לעשות מעשה, מביאה לידי ביטוי אגינדה אנטי-קולוניאליסטית של הסופר. מסקנה זו, על אף שהיא מתבססת על תיאוריות בנות-זמננו, יכולה להישען גם על דברי אריסטו על הקשר שבין היסטוריה ושירה. אומנם אריסטו, שלא כמו דרידה, מוצא הבדל עקרוני בין ספרות להיסטוריה, אך דבריו בהקשר זה מאירים את ההבדל שבין סוגי הטקסטים. ההיסטוריה עוסקת בעולם כמציאות, והשירה עוסקת בעולם כאפשרות: "that the one relates things which actually did happen, and the other, what might have happened" (Aristotle, 1819/335 B.C.E.: 23). דמויות המתרגמים-המרגלים בטקסטים היסטוריוגרפיים משקפות את מה שהתרחש, כמתועד, במערך הכוחות שבין כובש לנכבש, בעוד דמויות המתרגמים-המרגלים בטקסטים ספרותיים מעלות על הבמה את האפשרויות שהיו יכולות לעמוד לרשותם של הנכבשים.

בבדיקת הקריטריון השני - הסתרה ונראות, נעשה שימוש בשתי מסגרות תיאורטיות. (אי-נראות המתרגם והסתרת זהותו נבחנו על-פי מושג הימרחב השלישי (Third Space) שטבע החוקר הומי באבא (Bhabha, 1994), העוסק ביצירתה של זהות חדשה בסביבה קולוניאליסטית. מסגרת תיאורטית זו מתארת את אסטרטגיות הפעולה שיכולות להתקיים במפגש הבלתי-סימטרי שבו מוצא את עצמו המתרגם-המרגל: היטמעות מלאה בסביבה בה הוא פועל, התנגדות לקבלת התרבות הקולוניאליסטית וסירוב להיטמע בה, או יצירתה של זהות היברידיית חדשה. בקריטריון זה נמצאה הלימה בין דמויות המתרגמים הבדיוניים לאלו שתועדו בטקסטים היסטוריוגרפיים. שישה מתרגמים-מרגלים, מחציתם בטקסטים היסטוריוגרפיים ומחציתם בטקסטים ספרותיים, אכן נעים בין היטמעות לשונית ותרבותית מלאה בסביבה שבה הם ריגלו (סעיף 5.2.1) לבין פיתוח זהות היברידיית חדשה המתאימה לסביבה שבה הם פעלו (סעיף 5.2.2). מתרגמים-מרגלים שבחרו באסטרטגיה של היטמעות מלאה הם ריצ'רד ברטון, המתועד בטקסטים היסטוריוגרפיים, שנשבה בקסמו של האוריינט, ודמותו הבדיונית של ברוננו סלבדור בספר *שיר המיסיון*, שנשבה בקסמה ובכוחה של האימפריה הבריטית. מלינצ'ה המתועדת בטקסטים היסטוריוגרפיים הינה דוגמה למתורגמנית-מרגלת, שיצרה לעצמה זהות היברידיית חדשה, בדומה לדמותו הבדיונית של המתורגמן-המרגל יוסף מאני בספר *מר מאני*.

הסבר אפשרי לקיומה של הלימה זו ניתן למצוא במיצובן של הדמויות המתועדות בטקסטים היסטוריוגרפיים לעומת הדמויות הבדיוניות במפגש הקולוניאליסטי הבלתי-סימטרי. מעמדה של כוח, יכול הכובש להיות מוקסם ואף לבחור לקחת חלק בתרבותו ובמאבקו של הנכבש; מעמדה של חולשה, הנכבש מחפש דרך לשפר את מעמדו על-ידי שימוש באסטרטגיות כגון היטמעות או חיקוי. חיזוק להסבר זה ניתן למצוא גם אצל דמויות המתרגמים-המרגלים שבחרו באסטרטגיית פעולה של יצירת זהות חדשה. מלינצ'ה ניצלה את עמדת הכוח שהתגלגלה לידיה כמתורגמנית רב-לשונית ורב-תרבותית כדי להתקדם ולהיות יד ימינו של הכובש הספרדי. היא שינתה את שמה והתנצרה, והפכה שופר לאידיאולוגיה הכובשת. רק דמותו הבדיונית של יוסף מאני בספר *מר מאני* בוחרת להזדהות עם ילידי הארץ הנכבשים שאליהם הוא בוחר להישאר שייך (על אף שיכול היה לזכות באזרחות בריטית דרך הוריו). דמות ספרותית זו מאירה את הבלתי-צפוי, ואת המציאות האפשרית שמתגלה בטקסטים ספרותיים.

הסתרתה של מלאכת התרגום מוסגרה סביב מושג התרגום השקוף של החוקר לורנס ונוטי, שעסק בהרחבה ב(אי-נראות המתרגם (Venuti, 1986, 1995). מדברי ונוטי עולה כי ככל שנראות המתרגם נמוכה יותר, כך התרגום נחשב מוצלח יותר בעיני הקורא או אצל מבקר הספרות. פרדוקס זה, לטענתו, מביא לשחיקת מעמדו של המתרגם, ויכול אף להוביל ל-self-effacing, שחיקת המתרגם או מחיקת המתרגם עצמו (Venuti, 1995: 44). גם בקריטריון זה נמצאה הלימה בין שני סוגי הטקסטים. מספר כמעט שווה של מתרגמים-מרגלים בשני סוגי הטקסטים לא פעלו בשיטות של הסתרה והיטמעות, אלא נעזרו בסיפורי כיסוי שונים. אולם יש לשים לב לסיפורי הכיסוי המתגלים במחקר זה. שני מתרגמים-מרגלים שתועדו בטקסטים היסטוריוגרפיים השתמשו כסיפור כיסוי בפעילות דיפלומטית (ישראל טאראגאנו, סעיף 5.3.1.1) או בפעילות עיתונאית (איוור ליסנר, סעיף 5.3.1.3). אולם רובם של המתרגמים-המרגלים בטקסטים ספרותיים השתמשו בפעילות התרגום והמתורגמות עצמה על מנת להסתיר את מלאכת הריגול שלהם, בלי שנאלצו לעשות על עצמם זהות חדשה (סעיף 5.3).

הסבר אפשרי לכך הוא שהסופרים רואים במלאכת המתרגם או המתורגמן את סיפור הכיסוי המושלם באופן שמתכתב עם תיאוריית האי-נראות של ונוטי (Venuti, 1986, 1995). המתרגם בתפיסה הקלאסית נועד להיות רואה ואינו נראה, כמו המרגל. עליו להכיר לעומק את שתי השפות או את התרבויות המתווכות, אבל להיות צינור שקוף להעברת המידע ביניהן; שקיפות המחייבת גם את עבודתו של המרגל. באותה המידה שבה מצפים הקוראים שלא להרגיש בקיומו של המתרגם בטקסט שנוצר, גם מלאכת הריגול בהתגלמותה המובהקת ביותר היא זו שאינה קיימת, כפי שכותב העיתונאי נייטלי על הקמתו הראשונה של שירות מנגנון הביון הבריטי: "הקמת שירות ביון שלא יהיה קיים, הצעד הבא היה כמעט אוטומטי: השירות שאינו קיים, והצורה שבה הוקם, חייבים להיות סוד כמוס" (נייטלי, 1991: 31). כוחו של המתורגמן ועמדת הכוח שהוא תופס נידונים בקריטריון הבא.

הקריטריון השלישי, מעורבותו של המתורגמן, נבחן לאור מחקרה של שבנאם באהדיר (Bahadır, 2004) המציע מסגרת התייחסות סוציולוגית למלאכתו של המתורגמן. מחקרה של באהדיר (Bahadır, 2004) מצטרף למחקרים נוספים העוסקים במתורגמות בהיבט החברתי (Angelelli, 2004; Clifford & Marcus, 1986; Wadensjö, 1993), ומשקפים את המפנה הסוציולוגי בחקר התרגום (Sociological Turn). באהדיר (Bahadır, 2004) מציבה סימן שאלה למול הציפייה המסורתית מן המתורגמן לשמור על ניטרליות בסיטואציה שהיא בעיקרה לא רק לשונית אלא גם חברתית. גם בקריטריון זה נמצאה הלימה בין דמויות המתרגמים הבדיוניים לאלו שתועדו בטקסטים היסטוריוגרפיים. שישה מתרגמים-מרגלים, מחציתם בטקסטים היסטוריוגרפיים ומחציתם בטקסטים ספרותיים, נמצאו מעורבים בסיטואציה הלשונית-חברתית שבה הם פעלו כמתורגמנים. בשתי הקבוצות ניתן לראות כי התערבותם של המתורגמנים נובעת מתוך קשת רחבה של סיבות להזדהות ולסולידריות, כאשר ההזדהות ניתנת לצדדים שונים בסיטואציה הלשונית-חברתית. מלינצ'ה מתערבת לטובתו של הכובש, בעל הכוח בסיטואציה שבה היא מתרגמת; ברטון לעומתה מזדהה עם הילידים, וכך גם דמויותיהם של גרי טאולר ויוסף מאני, המתערבים בסיטואציה לטובת הנכבשים; ליסנר וכן דמותו של נאגיב עזאם מתערבים לטובת מי ששכר את שירותיהם, שירות הביון הגרמני והעיתונאי האמריקאי בהתאמה. אף לא אחד מששת המתורגמנים

פעל כ'חלון זכוכית' (Nicholson, 1994 as cited in Bahadır, 2004) או נכח רק כ'ריהוט בחדר' (Berk-Seligson, 1990), גם לא ברונו סלבדור מהספר שיר המיסיון, שהעיד על עצמו כי הוא 'מתורגמן צמרת' וככה יודע לשמור על מקומו (סעיף 6.5.4).

פריסה מגוונת זו מאששת את תפיסתה של באהדיר שמתורגמנות פועלת בתוך סיטואציה חברתית מורכבת מאוד לעומת תרגום טקסטים שיכול להיעשות באזור סטרילי, מאחורי דלת סגורה. מורכבות זו נגזרת מתוך מפגש משולש של צרכן-מתורגמן-יצרן, אשר משתנים רבים פועלים בו, כגון מגדר, גיל, מעמד, הנחות יסוד ותפיסות עולם של כל אחד מהמשתתפים. בזמן של קונפליקט חברתי ופוליטי מועצם גם הקונפליקט הפנימי של המתורגמן העומד בתווך. הקונפליקט הפנימי אומנם אינו מתועד בטקסטים היסטוריוגרפיים, אך אפשר להסיק על קיומו מן הטקסטים הספרותיים. בטקסטים אלה אנו יכולים לקרוא למשל על חששותיו של טאולר: "sick with apprehension" (Aldiss, 2014: 52) ועל העימות הפנימי שהוא חווה: "The moral confusion in his mind was painful" (ibid.: 67). בספר *מאני* אנחנו לומדים מתיאורו של לוטננט הורביץ על הקונפליקט הפנימי של יוסף מאני [שכבר משמו עולה השאלה – מה אני? מי אני?], שהחליט לנצל את מעמדו כמתורגמן לשם ריגול: "כל הפרשה שלו כולה מתוך עצמו היא נובעת, מסערת-רוחו ומתסבוכת נפשו" (יהושע, 1990: 173). גם הסופר א.ב. יהושע מבטא את התפיסה שכל סיטואציה מורכבת שכזו יכולה להוליד תגובות אחרות של המרגל המצוי בתוכה: "ואם חשבנו שנוציא מוסר-השכל ממקרה זה, כלומר, איך לתפוס מרגלים ובוגדים לעתיד לבוא, לא למדנו כלום, שכל אדם, מסתבר, סיפור יחיד ומיוחד" (יהושע, 1990: 173).

לסיכום, ניתן לראות מדוע בחרו יוצרים כה רבים לממש את מטפורת המתרגם-המרגל ולשלב את דמות המתרגם עם דמות המרגל: מצד אחד יכולותיו הרב-לשוניות של המתרגם מזה ושל המרגל מזה, היכרותו המעמיקה עם התרבות הזרה, על מנהגיה ואורחות חייה, מעניקים לו את האפשרות להיטמע, להסתתר וגם להסתיר. מצד שני, עמדת הכוח שבה מחזיק המתרגם-המרגל מעניקה לו את האפשרות להשפיע על סיטואציות חברתיות, כמו גם פוליטיות וצבאיות. כל אלו אכן יכולים להציף תחושות של חשש וחוסר אמון לגבי נאמנות המתרגם והמרגל. מורכבות כמו גם אניגמטיות זו הן שמעניקות כנראה השראה ליוצרים רבים כל כך לברוא דמויות מתרגמים ומתורגמנים שעסקו בהיחבא בריגול.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

אביטל, י' (1971). פרשת ליסנר. עיתון דבר. 15 בינואר, 1971. עמ' 18–19. אוחזר ב-13 בדצמבר, 2020 מתוך <https://www.nli.org.il/he/newspapers/dav/1971/01/15/01/article/187/?e=-----he-20--1--img-txIN%7ctxTI-----1>.

אייטמטוב, צ' (2012). נמר השלג (הכלה הנצחית) (תרגום: ד' מרקון). עם עובד.

בורחס, ח"ל (1976). גן השבילים המתפצלים (תרגום: י' ברונובסקי). הקיבוץ המאוחד.

בשן, א' (1999). משפחת טאראגאנו, דיפלומטים יהודים בדרדנלים 1817–1699. מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.

רובל, ר' (2015). לתרגם את חנה (תרגום: ד' להב-דורסט). פן.

הושע, א"ב (1990). מר מאני. הקיבוץ המאוחד.

לה קארה, ג' (2008). שיר המיסיין (תרגום: י' מילוא). כנרת, זמורה ביתן, דביר.

מגד, נ' (2009). מלינצ'ה – הצעירה האינדיאנית שמוטטה אימפריה. מודן.

Aldiss, B.W. (2014). *Interpreter*. Harper Collins. (Original work published 1960).

American State Papers: Public Lands (1832a). *On claim for a reservation of land under the treaty with the Creek Indians of 1814* [Manuscript/Mixed Material], p. 346, item #969. Retrieved: January 18, 2021 from <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsp&fileName=033/llsp033.db&Page=346>

American State Papers: Public Lands (1832b). *On claim for a reservation of land under the treaty with the Creek Indians of 1814* [Manuscript/Mixed Material], p. 347, item #969. Retrieved: January 18, 2021 from <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsp&fileName=033/llsp033.db&recNum=370>

Bell, D. B. E. (1927a). *The letters of Gertrude Bell, June 18, 1892* (Vol. 1, Ch. 2). Gutenberg. Retrieved: January 18, 2021 from <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html#ch2>

Bell, D. B. E. (1927b). *The letters of Gertrude Bell, January 11, 1900* (Vol. 1, Ch. 5). Gutenberg. Retrieved: January 18, 2021 from <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html#ch5>

Bell, D. B. E. (1927c). *The letters of Gertrude Bell, April 30, 1900* (Vol. 1, Ch. 6). Gutenberg. Retrieved: January 18, 2021 from <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html#ch6>

Bell, G. (1916). *Letter from Gertrude Bell to her father, Sir Hugh Bell, January 3*. Newcastle University, Gertrude Bell Archive. Retrieved: January 5, 2021 from http://gertrudebell.ncl.ac.uk/letter_details.php?letter_id=140

Bell, G. (1922). *Letter from Gertrude Bell to her father, Sir Hugh Bell, November 19*. Newcastle University, Gertrude Bell Archive. Retrieved: January 18, 2021 from http://gertrudebell.ncl.ac.uk/letter_details.php?letter_id=594

Burton, I. (1893). *The life of Captain Sir Richard F. Burton*. Chapman & Hall.

- Burton, R. F. (1851). *Sinced or the unhappy valley*. Richard Bentley.
- Burton, R. F. (1852). *Falconry in the valley of the Indus*. John Van Voorst.
- Burton, R. F. (1885). *The book of the thousand nights and a night*. The Burton Club.
- Brodie, M. F. (1984). *The devil drives*. W.W. Norton & Company.
- Carter, M. K. (1974). *Fifteen southern families: A genealogical study of selected lines relating to the families of Killen, Symlie, Campbell, McDougal, Smith, Richardson, Stutts, Robinson, Nunn, Mayfield, Robison, Morris, Mackey, Rice, Bassett*. Polyanthos.
- Diaz del Castillo, B. (1844). *The true history of the conquest of New Spain* (Trans. J. I. Lockhart). Hatchard & Son, Piccadilly. (Original work published 1492-1581).
- Fanon, F. (1986). *Black skin, white masks* (Trans. C. L. Markmann). Pluto Press.
- Fesperman, D. (2004). *The warlord's son*. Vintage Books.
- Findlay, J. (2016). *Chasing lost time: The life of C. K. Scott Moncrieff: Soldier, spy, and translator*. Farrar, Straus & Giroux.
- Haywood, J. (1823). *The civil and political history of the State of Tennessee*. Heiskell & Brown.
- Howell, G. (2006). *Gertrude Bell. Queen of the desert, shaper of nations*. Farrar, Straus & Giroux.
- Jackson, A. (1833). *The American presidency project*, December 3. Retrieved: January 18, 2021 from <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/fifth-annual-message2#:~:text=That%20those%20tribes%20can%20not,favorable%20change%20in%20their%20condition>.
- Jackson, A., & Mayfield, G. (1814). *George Mayfield to Andrew Jackson, November 2* [Manuscript/Mixed Material]. Retrieved: January 18, 2021 from <https://www.loc.gov/item/maj004035/>
- Lanyon, A. (1999). *Malinche's conquest*. Allen & Unwin.
- Lissner, I. (1975). *Mein gefährlicher weg. vergeben, aber nicht vergessen*. Droemer Knaur.
- Lukitz, L. (2006). *A quest in the Middle East. Gertrude Bell and the making of modern Iraq*. I. B. Tauris.
- Norton-Taylor, R. (2008). Army interpreter found guilty of spying for Iran. *The Guardian*, November 5th, 2008. Retrieved: 13.1.2021 from www.theguardian.com/uk/2008/nov/05/daniel-james-spy-iran
- Pococke, R. (1743). *A description of the east and some other countries*. W. Bowyer.
- Rice, E. (2001). *Captain Sir Richard Francis Burton*. HarperCollins Publishers.
- Schlink, B. (2011). *The Gordian knot*. Orion House.

Tredoux, G. (Ed.). (2016). *The book of Burtoniana. Letters and memoirs of Sir Richard Francis Burton*. Retrieved: December 10, 2020 from <https://burtoniana.org/burtoniana/index.html>

מקורות משניים

- אבני, ח' (2004). *אמנציפציה וחינוך יהודי: מאה שנות נסיונה של יהדות ארגנטינה 1884–1984*. מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- אנזלדואה, ג' (2006). *אזור הגבול / La Frontera - המסטיסה החדשה*, 1987 (תרגום: ר' ברייר-גארב). בתוך ד' אמיר, ד' באום, ר' ברייר-גארב, י' ברלוביץ, ד' גריינימן, ש' הלוי, ד' חרובי, וס' פוגל-ביז'אווי (עורכות). *ללמוד פמיניזם: מקראה – מאמרים ומסמכי יסוד במחשבה פמיניסטית* (עמ' 357–375). הקיבוץ המאוחד.
- אריאלי, י' (1996). *כיבושה של אמריקה על-ידי ספרד ועל-ידי ארצות הברית*. בתוך מ' אליאב-פלדון (עורכת). *בעקבות קולומבוס: אמריקה 1492–1992* (עמ' 17–48). מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- בן-ישראל, ח' (2004). *בשם האומה – מסות ומאמרים על לאומיות וציונות*. מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.
- ברזל, ה' (1995). *כתר הריבוי וכתר האחדות*. בתוך נ' בן-דב (עורכת). *בכיוון הנגדי: קובץ מחקרים על מר מאני לא"ב יהושע* (עמ' 114–130). הקיבוץ המאוחד.
- גוטפלד, א' (2006). *ג'נוסייד: השמדת עם ב"ארץ החופש" – האינדיאנים של צפון אמריקה 1776–1890*. האוניברסיטה הפתוחה.
- גיינאו, א' (2007). *יהודים באימפריה העות'מאנית*. בתוך י' יובל (עורך). *זמן יהודי חדש. תרבות יהודית בעידן החילוני* (כרך ד, עמ' 41–46). כתר; ספריית פוזן לתרבות יהודית; למדא – עמותה לתרבות יהודית מודרנית; מכון שפינוזה בירושלים.
- גיינאו, ר' (2012). *הקולוניאליזם האירופי. אידאולוגיה, מדיניות, התנגדות*. האוניברסיטה הפתוחה.
- גלבר, י' (2007). *היסטוריה, זיכרון ותעמולה. הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ*. עם עובד.
- גריןספלד, ח' ואלקד-להמן, א' (2008). *בשבילים, בדרכים, בצמתים – סיפורים על תהליכי התפתחות מקצועית ועל שינוי תפיסתי*. מכון מופ"ת.
- הירודוטוס (1935). *כתבי הירודוטוס* (תרגום: א' שור). ראובן מס. (החיבור המקורי פורסם בשנת 424–430 לפנה"ס).
- הלוי, ש' (2000). *ללכת שבי: סוגיית האינדיאנים הלבנים במושבות צפון אמריקה, 1750–1800*. בתוך ש' וולקוב (עורכת). *מיעוטים, זרים ושונים. קבוצות שוליים בהיסטוריה* (עמ' 205–220). מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- הרציג, ח' (2005). *תורת הספרות והתרבות – אסכולות בנות זמננו*. האוניברסיטה הפתוחה.
- ויינפלד, מ' (1993–1996). *עולם התנ"ך. בראשית*. דברי הימים.
- ויסברוד, ר' (2007). *לא על המילה לבדה: סוגיות יסוד בתרגום*. האוניברסיטה הפתוחה.
- יהושע, א"ב (2008). *אחיזת מולדת, עשרים מאמרים ורישום אחד*. הקיבוץ המאוחד.
- לואיס, ב' (2002). *המזרח התיכון: אלפיים שנות היסטוריה מעליית הנצרות עד ימינו* (מהד' שלישית, תרגום: ע' זילבר). עם עובד.
- מונסלאו, ז' (2002). *היסטוריה – מיתוס או מציאות?* (תרגום: א' וינרב). האוניברסיטה הפתוחה.

- מונק, י' (2012). גולים בגבולם : הקולנוע הישראלי במפנה האלף. האוניברסיטה הפתוחה.
- מירון, ד' (1995). מאחורי כל מחשבה מסתתרת מחשבה נוספת. בתוך נ' בן-דב (עורכת). *בכיוון הנגדי : קובץ מחקרים על מר מאני לא"ב יהושע* (עמ' 40–68). הקיבוץ המאוחד.
- ממי, א' (2005). *דיוקן הנכבש, ולפני כן דיוקן הכובש* (תרגום : א' להב). כרמל ומכון ון ליר בירושלים.
- ניוגינט, ו' (1996). אזורי הספר בעולם החדש – השוואות ושאלות לדיון. בתוך מ' אליאב-פלדון (עורכת). *בעקבות קולומבוס : אמריקה 1492–1992* (עמ' 327–338). מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- נייטלי, פ' (1991). *המקצוע השני העתיק ביותר בעולם* (תרגום : ב' זרובבל). ספריית מעריב.
- פלאי, מ' (1999). חייו של המשכיל מרדכי אהרון גינצבורג כאדם צעיר ב'אביעזר': אוטוביוגרפיה כזיאנר בספרות ההשכלה. *הדואר, טו, 19–20; הדואר, טז, 22–23; הדואר, יז, 22–23*. אוחר ב-1 בינואר, 2021 מתוך <https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/01597-files/01597658.pdf>
- רוזן, מ' (1981). ארכיון לשכת המסחר של מרסיי: מקור לתולדות קהילות ישראל בליבאנט ובצפון אפריקה, פעמים, 9, 112–122.
- רוסמן, מ' (2010). *היסטוריה יהודית: כתיבת היסטוריוגרפיה יהודית בעידן פוסט-מודרני*. הקיבוץ המאוחד.
- שקד, מ' (2010). לשאלת הזהות של משפחת מאני. בתוך נ' בן-דב, ז' שמיר וא' בנבגי (עורכים). *מבטים מצטלבים: עיונים ביצירת א"ב יהושע* (עמ' 226–234). הקיבוץ המאוחד.
- תוקידידס (1959). *תולדות מלחמת פילופוניס* (תרגום : א"א הלוי). מוסד ביאליק. (החיבור המקורי פורסם בשנת 400).
- Anderson, R. B. W. (1976). Perspectives on the role of the interpreter. In F. Pöchhacker, & M. Shlesinger (Eds.), *The interpreting studies reader* (pp. 208-217). Routledge.
- Angelelli, C. V. (2004). *Revisiting the interpreter's role: A study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United States*. John Benjamins Publishing Company.
- Arrojo, R. (1986). *Oficina de tradução: A teoria na prática*. Editora Ática.
- Aristotle (1819). *Aristotle's poetics* (translated). G. & W. B. Whittaker. (Original work published 335 B.C.E.) Retrieved: January 13, 2021 from <https://archive.org/details/aristotlespoetic00arisiala/page/22/mode/2up>
- Bahadır, Ş. (2004). Moving in-between: The interpreter as ethnographer and the interpreting-researcher as anthropologist. *Meta: Journal des Traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 49(4), 805-821.
- Bartra, R. (1992). *The cage of melancholy: Identity and metamorphosis in the Mexican character* (Trans. C. J. Hall). Rutgers University Press.
- Barthes, R. (1986). *The rustle of language* (Trans. R. Howard). Hill & Wang.
- Bassnett, S., & Trivedi, H. (1999). *Post-colonial translation. Theory and practice*. Routledge.
- Beebe, T. O. (2010). Shoot the transtraitor! The translator as homo sacer in fiction and reality. *The Translator*, 16(2), 295-313.

- Berk-Seligson, S. (1990). *The bilingual courtroom – Court interpreters in the judicial process*. The University of Chicago Press.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Ben-Ari, N. (2010). Representations of translators in popular culture. *Translation and Interpreting Studies*, 5(2), 220-242.
- Benjamin, W. (1997). The translator's task (Trans. S. Rendall). In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 75-83). Routledge. (Original work published 1923).
- Budge, E. A. W. (1920). *Egyptian hieroglyphic dictionary*. John Murray Press.
- Chamberlain, L. (1988). Gender and the metaphors of translation. *Signs*, 13(3), 454-472.
- Cheyfitz, E. (1989). Tarzan of the apes: US foreign policy in the twentieth century. *American Literary History*, 1(2), 339-360.
- Cheyfitz, E. (1997). *The poetics of imperialism. Translation and colonization from the Tempest to Tarzan*. University of Pennsylvania Press.
- Chesterman, A. (2001). Proposal for a hieronymic oath. *The Translator*, 7(2), 139-154.
- Chrobak, M. (2013). For a tin ingot: The archeology of oral interpretation. *Przekładaniec: A Journal of Literary Translation, Special Issue*, 87-101.
- Clifford, J., & Marcus, G. E. (Eds.) (1986). *Writing culture: The poetics and politics of ethnography: A school of American research advanced seminar*. University of California Press.
- Cortez, O. C. (1998). Orientalism in translation familiarizing and defamiliarizing strategies. In A. Beylard-Ozeroff, J. Králová, & B. Moser-Mercer (Eds.), *Translators' strategies and creativity* (pp. 63-70). John Benjamins Publishing Company.
- Cronin, M. (2000). History, translation, post-colonialism. In S. Simon, & P. St-Pierre (Eds.), *Changing the terms: Translating in the postcolonial era* (pp. 33-52). University of Ottawa Press.
- Cronin, M. (2002). The empire talks back: Orality, heteronomy, and the cultural turn in interpretation studies. In M. Tymoczko, & E. Gentzler (Eds.), *Translation and power* (pp. 45-62). University of Massachusetts Press.
- Cronin, M. (2006). *Translation and identity*. Routledge.
- Cronin, M. (2008). *Translation goes to the movies*. Routledge.
- Culler, J. (2000). *Literary theory. A very short introduction*. Oxford University Press.
- Cypess, S. M. (2000). *La Malinche in Mexican literature. From history to myth*. University of Texas Press.
- Delabastita, D. (2009). Fictional representations. In M. Baker, & G. Saldanha (Eds.), *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd edition). Routledge.

- De Leon, C. M. (2014). Metaphorical models of translation: Transfer vs. imitation and action. In J. St. André (Ed.), *Thinking through translation with metaphors* (pp.75-108). Routledge.
- Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (Trans. G. C. Spivak). The Johns Hopkins University Press. (Original work published 1967).
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (Trans. A. M. S. Smith). Pantheon Books.
- Franco, J. (Author). Pratt, M. L., & Newman, K. (Eds.) (1999). La Malinch. From gift to sexual contract. In *Critical passions: Selected essays* (pp. 71-88). Duke University Press.
- Gehman, H. S. (1914). The use of interpreters by the ten thousand and by Alexander. *The Classical Weekly*, 8(2), 9-14.
- Guldin, R. (2014). Metaphor as metaphor for translation. In J. St. André (Ed.), *Thinking through translation with metaphors* (pp. 161-191). Routledge.
- Hakluyt, R. (1935). *The original writings and correspondence of the two Richard Hakluyts*. Hakluyt Society. (Original work published 1557-1612).
- Hermann, A. (2002). Interpreting in antiquity. In F. Pöhhacker, & M. Shlesinger (Eds.), *The Interpreting Studies Reader* (Trans. R. Morris, pp. 15-22). Routledge. (Original work published 1956).
- Higgins, D. M. (2013). Psychic decolonization in 1960s science fiction. *Science Fiction Studies*, 40(2), 228–245.
- Hui, W. (2011). Postcolonial approaches. In M. Baker, & G. Saldanha (Eds.), *Routledge encyclopedia of translation studies* (pp. 200-204). Routledge.
- Kaindl, K. (2014). Going fictional! Translators and interpreters in literature and film. In K. Kaindl, & K. Spitzl (Eds.), *Transfiction: translation into the realities of translation fiction* (pp. 1-26). John Benjamins Publishing Company.
- Kaindl, K. (2015). Fictional representations of translators and interpreters. In C. V. Angelelli, & B. J. Baer (Eds.), *Researching translation and interpreting* (pp. 71-82). Routledge.
- Kaindl K., & Karlheinz S. (Eds.) (2014). *Transfiction: Research into the realities of translation fiction*. University of Vienna; John Benjamins Publishing Company.
- Kurtz, I. (1987). Conference interpreting – Myth and reality. In American Translators Association, & K. Kummer (Eds.), *Proceedings of the 28th annual conference of the American translators association, Albuquerque, New Mexico, October 8-11, 1987* (pp. 315-320). Learned Information.
- Kristal, E. (2002). *Invisible work. Borges and translation*. Vanderbilt University Press.
- Lefevere, A. (2003). Mother courage's cucumbers: Text, system and refraction in a theory of translation (pp. 239-55). *The Translation Studies Reader*. Routledge.
- Mairs, R. (2011). Translator, traditor: The interpreter as traitor in classical tradition. *Greece and Rome*, 58(1), 64-81.

- Mandel, B. J. (1968). The autobiographer's art. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 27(2), 215-226.
- Mason, I., & Ren, W. (2014). Power in face-to face interpreting events. In C. V. Angelelli (Ed.), *The sociological turn in translation and interpreting studies* (pp. 115-139). John Benjamins Publishing Company.
- Michener, C. (1980). Laughter goes into exile. *Newsweek*, November 24th, 1980. p. 108.
- Napier, C. J. (1857). *The life and opinions of General Sir Charles James Napier*. John Murray Press.
- Niranjana, T. (1990). Translation, colonialism and rise of English. *Economic and Political Weekly*, 25(15), 773-779.
- Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. St. Jerome Publishing.
- Nord, C. (2001). Loyalty revisited. *The Translator*, 7(2), 185-202.
- Parla, J. (2012). *Postmodern encounter between translation and fiction*. Istanbul Bilgi University. Retrieved: January 13, 2021 from <https://openaccess.bilgi.edu.tr/bitstream/handle/11411/990/Postmodern%20encounter%20between%20translation%20and%20fiction.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Pym, A. (2001). Introduction: The return to ethics. *The Translator*, 7(2), 129-138.
- Rafael, V. L. (2015). Betraying empire: Translation and the ideology of conquest. *Translation Studies*, 8(1), 82-93.
- Redford, B. (2002). *Designing the life of Johnson*. Oxford University Press.
- Rieder, J. (2008). *Colonialism and the emergence of science fiction*. Wesleyan University Press.
- Rockwell, J. (1974). *Fact in fiction: The use of literature in the systematic study of society*. Routledge; Kegan Paul Books.
- Rushdie, S. (1991). *Imaginary homelands. Essays and criticism 1981-1991*. Granta Books; Penguin Books.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. Penguin Books. (Original work published 1978).
- Satia, P. (2008). *Spies in Arabia. The Great War and the cultural foundations of Britain's covert empire in the Middle East*. Oxford University Press.
- Sengupta, M. (1995). Translation as manipulation: The power of images and image of power. In A. Dingwaney, & C. Maier (Eds.), *Between languages and cultures: Translation and cross-cultural texts* (pp. 159-174). University of Pittsburgh Press.
- St. André, J. (Ed.) (2014). *Thinking through translation with metaphors*. Routledge.
- Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. Oxford University Press.
- Steiner, G. (2010). *No passion spent*. Faber & Faber.

- Thiem, J. (1995). The translator as hero in postmodern fiction. *Translation and Literature*, 4(2), 207-218.
- Turner, G. H., & Brown R. K. (2000). Interaction and the role of the interpreter in court. In F. J. Harrington, & G. H. Turner (Eds.), *Interpreting interpreting: Studies & reflections on sign language interpreting* (pp. 152-167). Douglas McLean.
- Tymoczko, M. (1999). *Translation in a postcolonial context. Early Irish literature in English translation*. St. Jerome Publishing.
- Tymoczko, M., & Gentzler, E. (Eds.) (2002). *Translation and power*. University of Massachusetts Press.
- Tyulenev, S. (2014). Translation as smuggling. In J. St. André (Ed.), *Thinking through translation with metaphors* (pp. 241-274). Routledge.
- Van Wyke, B. (2014). Imitating bodies and clothes: Refashioning the western conception of translation. In J. St. André (Ed.), *Thinking through translation with metaphors* (pp. 17-46). Routledge.
- Venuti, L. (1986). The translator's invisibility. *Criticism*, 28(2), 179-212.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility. A history of translation*. Routledge.
- Vermeer, H. (1987). What does it mean to translate?. *Indian Journal of Applied Linguistics*, 13(2), 25- 33.
- Wadensjö, C. (1993). The double role of a dialogue interpreter. In F. Pöchhacker, & M. Shlesinger (Eds.), *The interpreting studies reader* (pp. 354-370). Routledge.
- Welt-Trahan, E. (1984). The Arabic translator in Don Quixote: His master's voice and victim. In M. G. Rose (Ed.), *Translation perspectives: Selected papers, 1982-1983* (pp. 71-85). National Resource Center for Translation and Interpretation.
- White, H. (2002). The historical text as literary artifact. In B. Richardson (Ed.), *Narrative dynamics: Essays on time, plot, closure, and frames*. Ohio State University Press.
- Wilson, R. (2007). The fiction of the translator. *Journal of Intercultural Studies*, 28(4), 381-395.
- Xenophon (1890). *The works of Xenophon* (Trans. H. G. Dakyns). MacMillan & Co. (Original work published 400 B.C.E.).

Abstract

The representation of translators and interpreters in literary texts has been extensively researched in recent years (Beebee, 2010; Ben-Ari, 2010; Kaindl, 2014; Parla, 2012; Thiem, 1995; Wilson, 2007). This study goes beyond existing research by presenting two new insights. The first, focusing on the character of the translator-spy, is a realization of the spy metaphor, a central metaphor regarding the process of translation. The second lies in the expansion of the research corpus to encompass historiographical texts as well. This extension is possible due to the postulation that there is no fundamental difference between historiographical texts and literary texts, because both mediate reality for the reader.

The literature review (Chapter 2) lays out the four cornerstones of the research: Derrida's assumption that, "Il n'y a pas de hors-texte;" i.e., there is nothing outside the text (Derrida, 1967: 158). This theoretical postulate enables comparisons between translators in fictional texts, and translators documented in historiographical texts (Section 2.1); The 'Fictional Turn' in translation studies (Section 2.2) coupled with the translator as a fictional character in literary texts (Section 2.3), both the second and third cornerstones encompassing the findings of previous studies of translators in fictional texts; and translation as metaphor (Section 2.4), which places the spy metaphor within the context of the transference metaphorical model, one of several metaphorical models used to describe the translation process.

Based on the literature review, the present study undertakes a comparative analysis of 14 translator-spies as they appear in two types of texts: historiographical texts and literary texts. Seven translator-spies who operated in reality, from the 15th century until World War II, and whose work was documented in historiographical texts, were selected for the research corpus; alongside seven fictional translator-spies described in literary texts. The fictional characters studied here all represent main characters portrayed in literary texts of different genres, written in various languages during the years 1960-2015.

Comparisons between translator-spies who were documented in historiographical texts and fictional translator-spies were made based on three main aspects in the field of translation studies.

The first concerns the translator's fidelity (Chapter 3). This aspect has been examined in light of post-colonial theories dealing with the balance of power in asymmetrical political situations, as well as the choice of translational strategies made in these situations (Bassnett & Trivedi, 1999; Cheyfitz, 1997; Hui, 2011; Lefevere, 2003; Niranjana, 1990; Sengupta, 1995). Comparisons between translator-spies who were

documented in historiographical texts and translator-spies in fiction revealed a clear and noteworthy difference: all the translator-spies described in historiographical texts maintained great fidelity to their patrons, out of choice and identification with them. Fictional translator-spies, on the other hand, encompassed a wide spectrum of risk-taking and betrayal: not only betraying their patrons, but sometimes even endangering their life to stay loyal to their own conscience and beliefs, even if contrary to what was expected of them.

The second aspect focuses on the issue of concealment versus visibility in the work of the translator (Chapter 4), investigated here from two theoretical angles. The translator's (in)visibility and the concealment of his identity were examined within the context of the 'Third Space' concept developed by Homi Bhabha (Bhabha, 1994) in his discussion of a new identity within a colonialist situation. Comparisons between translator-spies in historiographical texts and those in fiction revealed three main strategies employed along the axis between visibility and concealment: from a spy-translator who made no attempt to hide his identity, to a spy-translator fully assimilated into the environment within which he acted and, in between the two, hybridity, the creation of a new, 'hybrid' identity occupying a space between two cultures. In this theoretical sense, fictional translator-spies and translator-spies documented in historiographical texts were found to be similar.

Concealing the nature of the work of translation is discussed against the backdrop of transparent translation, a concept developed by translation theorist Lawrence Venuti, who has intensively studied the phenomenon known as the "translator's (in)visibility" (Venuti, 1986, 1995). Comparisons made in the present study find a fair degree of similarity between translator-spies in historiographical texts and fictional translator-spies, as both types of translator-spies use different "covers", such as diplomatic or journalistic activities, to mask their espionage missions without having to fashion a new identity.

The third aspect in translation studies involves neutrality versus involvement. This issue has been examined in the light of Şebnem Bahadır's research (Bahadır, 2004), which offers a sociological frame of reference for the work of the interpreter. While the previous two aspects examined both spy-translators (written translation) and spy-interpreters (oral translation), Chapter 5 of this study focuses on spies from the research corpus who engaged almost exclusively in interpretation. Comparison between fictional translator-spies and translator-spies in historiographical texts show that there are similarities here, as well. The translator-spy in both fictional and historiographical texts finds it difficult to maintain non-involvement and distance from the people or

organizations upon which he spies. Those interpreter-spies who tend to get involved in the social issues act out of identification with one or another of the parties. This finding is consistent with the assertion that the interpreter's position of power in oral translation makes it difficult for him to maintain neutrality, and enables him, sometimes even encourages him, to influence the tripartite patron-interpreter-consumer relationship (Anderson, 1976).

This study thus paints a complex picture of the fictional character of the spy-translator, compared to that documented in historiographical texts. In some respects, one can find similarities between the two: for example, the translator's visibility, and the involvement of the interpreter. However, when it comes to the translator's fidelity to his patrons, the literary authors make inventive choices. This approach might suggest their intention to create a strong figure who could struggle against colonialist powers, a way to emphasize that the translator-spy can not only exert an impact on the situation, but is also able to stay true to his own ideals.

Many authors have drawn inspiration from translators and interpreters who secretly engaged in espionage, fueled by their ability to master many languages and feel at home in different cultures and countries, thus enabling them to assimilate wherever they find themselves, and conceal their identity or mission. Moreover, the position of power held by these spy-translators enables them to influence social, political and military situations. It is therefore possible to learn from these characteristics, why so many creators chose to actualize the translator-spy metaphor, by linking the translator and the spy.

Table of contents

Abstract (Hebrew)

1. Introduction

2. Literature Review

- 2.1 'Il n'y a pas de hors-texte' - 'There is Nothing Outside the Text'
- 2.2 The 'Fictional Turn' in Translation Studies
- 2.3 The Translator in Fiction
- 2.4 Translation and Metaphor

3. Methodology

4. Criterion A – (in)fidelity

4.1 Faithful to their Senders

4.1.1 Faithful to their Senders and to their People

4.1.1.1 Fidelity and Imperialism

4.1.1.1.1 Sir Richard Francis Burton (1821-1890)

4.1.1.1.2 Gertrude Bell (1868 - 1926)

4.1.1.1.3 Charles Kenneth Scott Moncrieff (1889 - 1930)

4.1.1.1.4 Israel Taragano (1759 - 1817)

4.1.1.2 The North American Frontier

4.1.1.2.1 George Mayfield (1776 - 1848)

4.1.2 Faithful to their Senders, Betraying their People

4.1.2.1 La Malinche (1499 - 1528)

4.1.2.1.1 Interpretation of Betrayal

4.1.2.2 Autobiography

4.1.2.2.1 Ivar Arthur Nikolai Lissner (1909 - 1967)

4.1.3 Unfaithful to their Senders

4.1.3.1 Unfaithful to their Senders but Faithful to their People

4.1.3.1.1 Joseph Mani in *Mr. Mani* by A.B. Joshua

4.1.3.1.2 Gary Towler in *Interpreter* by Brian Aldiss

4.1.3.1.3 Bruno Salvador in *The Mission Song* by John Le Carre

4.1.3.1.4 Max Kutner in *Translating Hannah* by Ronaldo Wrobel

4.1.3.2 Unfaithful to their Senders while betraying their People

4.1.3.2.1 Najib Azzam in *The Warlord's Son* by Dan Fesperman

4.1.3.2.2 Arsenic Semenchin in "When the Mountains Fall (The Eternal Bride)" by Chinghiz Aitmatov

5. Criterion B – (in)visibility

5.1 (In)visibility in Translation

5.2 Concealment of the Identity of the Spy-Translator

5.2.1 Fully Assimilated Translator-Spies

5.2.1.1 Sir Richard Francis Burton

5.2.1.2 Bruno Salvador in *The Mission Song*

5.2.2 The Translated Person - a Hybrid Identity

5.2.2.1 Translator-Spies with Hybrid Identity in Historiographic Texts

5.2.2.1.1 La Malinche

5.2.2.1.2 Gertrude Bell

5.2.2.2 Translator-Spies with Hybrid Identity in Literary Texts

5.2.2.2.1 Joseph Mani in *Mr. Mani*

5.2.2.2.2 Najib Azzam in *The Warlord's Son*

5.3 (In)visibility The work of the translator-spy

5.3.1 Translator-Spies in historiographical texts - Cover stories

5.3.1.1 Israel Taragano

5.3.1.2 George Mayfield

5.3.1.3 Charles Kenneth Scott Moncrieff

5.3.1.4 Ivar Arthur Nikolai Lissner

5.3.2 Translator-Spies in literary texts - Cover stories

5.3.3 The Visible Translator-Spy: George Mayfield

6. Criterion C - (im)partiality

6.1 Interpretation

6.2 The Power of the Interpreter

6.3 Neutrality and Involvement in Interpretation

6.4 Interpretation in Historiographical Texts

6.4.1 La Malinche

6.4.2 Sir Richard Francis Burton

6.4.3 Ivar Arthur Nikolai Lissner

6.5 Interpretation in Literary Texts

6.5.1 Gary Towler in *Interpreter*

6.5.2 Joseph Mani in *Mr. Mani*

6.5.3 Najib Azzam in *The Warlord's Son*

6.5.4 Bruno Salvador in *The Mission Song*

7. Discussion and Conclusions

8. Bibliography

Abstract

**This work was carried out under the supervision of
Prof. Rachel Weissbrod
of the Department of Translation and Interpreting Studies,
Bar-Ilan University**

**The Translator-Spy Character
in Fictional vs. Historiographical Texts**

A Ph.D. Thesis

Devora Avramovich

Department of Translation and Interpreting Studies

Ramat Gan

January, 2021

**The Translator-Spy Character
in Fictional vs. Historiographical Texts**

A Ph.D. Thesis

Devora Avramovich

Department of Translation and Interpreting Studies

Ramat Gan

January, 2021